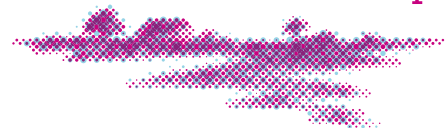

Jaarverslag

Stichting
Het Drentse
Landschap

2020

Het Drentse Landschap

Jaarverslag 2020

Stichting Het Drentse Landschap

Missie

Stichting Het Drentse Landschap is opgericht op 11 juni 1934. Ze wil ervoor zorgen dat Drenthe mooi en leefbaar blijft. Dat doet Het Drentse Landschap door het aankopen en goed beheren van (natuur)terreinen en cultuurhistorisch waardevolle objecten als boerderijen en kerken. Ook verzorgt ze educatie en voorlichting over de waarde van natuur, landschap en erfgoed.

Strategisch beleid

Het Drentse Landschap vindt het belangrijk dat er een groot draagvlak is voor de bescherming van de natuur, het landschap en de cultuur in Drenthe. Daarom opereert ze op veel verschillende werkvelden en zal ze zo nodig haar werkveld verbreden. Op deze wijze wil Het Drentse Landschap haar positie in de sectoren natuurbeheer en cultureel erfgoed versterken, zowel bij de politiek, de overheden en aanverwante organisaties als bij de Drentse bevolking.

Richtlijn

Dit jaarverslag is opgesteld volgens de Richtlijn van de Raad voor de Jaarverslaggeving en voldoet daarmee aan de eisen van het CBF-Keur.

Stichting Het Drentse Landschap

Kloosterstraat 5
9401 KD Assen
www.drentslandschap.nl

Het Drentse Landschap

Stichting Het Drentse Landschap behartigt ook de belangen van:

- **Stichting Drentse Boerderijen**
(opgeheven medio 2020)
- **Stichting Oude Drentse Kerken**
- **Stichting Drs. A.V.J. den Hartogh Fonds**
- **Fonds Onrendabele Monumenten**

Inhoud

Voorwoord 5

Verslag Raad van Toezicht 9

1 Natuur en landschap 13

- 1.1 Projecten 14
- 1.2 Grondverwerving 16
- 1.3 Onderzoek en beheerevaluatie 18
- 1.4 Beheer natuurgebieden 20
- 1.5 Beleidsontwikkeling 26

2 Cultureel erfgoed 31

- 2.1 Projecten 32
- 2.2 Verwerving erfgoed 33
- 2.3 Beheer gebouwen en erven 35
- 2.4 Beleidsontwikkeling 37

3 Contact met de samenleving 41

- 3.1 Projecten 42
- 3.2 Steun aan Het Drentse Landschap 43
- 3.3 Activiteiten 45
- 3.4 Vrijwilligers 48
- 3.5 Beleidsontwikkeling 49

4 Personeel en organisatie 51

- 4.1 Organisatieontwikkeling 52
- 4.2 Personeel 54
- 4.3 Duurzaamheidsbeleid 56

5 Jaarrekening 2020 57

- 5.1 Financiën 58
- 5.2 Risicomanagement 60
- 5.3 Verantwoordingsverklaring 63
- 5.4 Jaarrekening 65
- 5.5 Begroting 85
- 5.6 Accountantsverklaring 86

Bijlagen 89

- 1 Samenstelling bestuur en commissies 90
- 2 Organisatieschema Het Drentse Landschap 91
- 3 Overzicht natuurgebieden 92
- 4 Overzicht gebouwen 93
- 5 Overzicht archeologische objecten 96
- 6 Overzicht beelden 97
- 7 Overzicht deelname overlegstructuren 98
- 8 Overzicht bedrijfssponsors 100

Colofon

Uitgave

Stichting Het Drentse Landschap
Assen, juni 2021

Redactie

Bertus Boivin

Eindcorrectie

Redactie bureau Marita Weener

Fotografie

Appie Beijer: p. 35
Reyer Boxem: p. 7
Peter Celie: p. 18
Hans Dekker: p. 38, 60
Reinder Dokter: p. 25
Sake Elzinga: p. 10, 31
Fuhler / Mark Kruize: p. 14, 29
Harald de Graaff: p. 21
Guido Hansman: p. 11, 56
Derk ter Heide: p. 26
Joop Hellinga: p. 23
Lineke Huizing: p. 54
Coco Jeddens: p. 52
Henny Leijtens: p. 9
Kim Malipaart: p. 39
Luut Niemeijer: p. 28
Aaldrik Pot: p. 20, 25
Uko Vegter: p. 19, 27, 55
Frank van der Velden: p. 32, 37, 48
Wies Vink: p. 53, 59
Geert de Vries: p. 24
Jaap de Vries: Cover
Paulien Zomer: p. 5, 13, 17, 33, 40, 41, 49, 50, 51, 57, 62

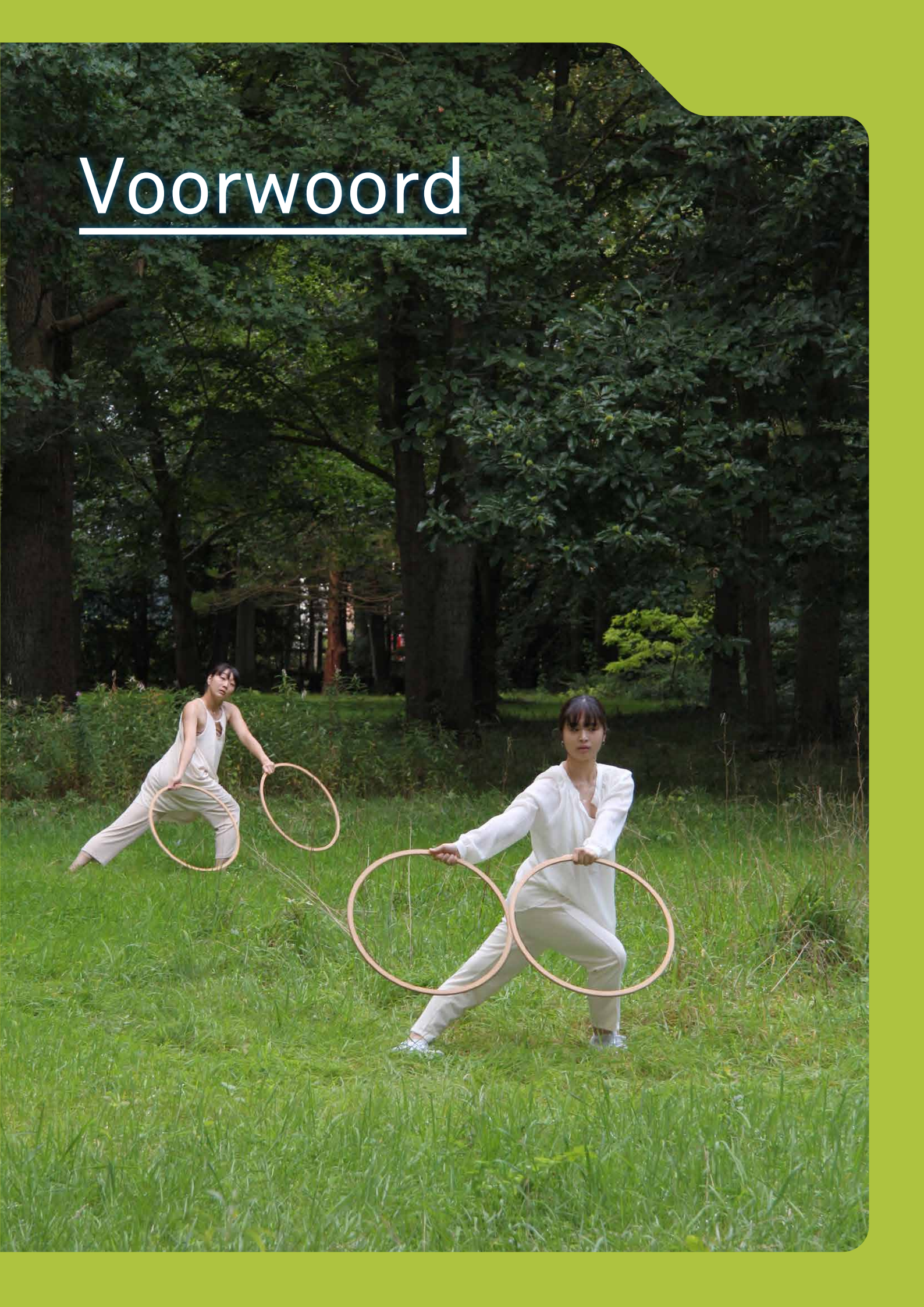
Infographics

André Diepgrond / In Ontwerp

Ontwerp en productie

In Ontwerp, Assen

Voorwoord

Het jaar 2020 was een jaar met vele gezichten

Coronacrisis

Op het moment dat het voorwoord van het vorige jaarverslag werd geschreven, was de coronacrisis net uitgebroken. De hoop was dat de pandemie snel onder controle zou zijn. Inmiddels is het voorjaar 2021 en is daar nog steeds geen duidelijk zicht op.

Gelukkig bleek de invloed van de crisis op het werk van Het Drentse Landschap te overzien. De natuur en ons erfgoed konden we goed blijven beheren en thuiswerken hadden we ook al snel onder de knie. Zorgen waren er ook, uiteraard of we de besmettingen buiten onze organisatie zouden kunnen houden. We hadden zorgen over de tientallen ondernemers die onze panden huren en zorgen over honderden vrijwilligers die plots thuis kwamen te zitten. Op allerlei manieren heeft Het Drentse Landschap steun gegeven aan zowel medewerkers en vrijwilligers als aan onze huurders.

In dit jaarverslag maken we de balans op. We zijn het jaar gelukkig goed doorgekomen zoals u zult lezen. We zullen ons 2020 waarschijnlijk vooral herinneren als het jaar waarin een virus met de naam COVID-19 de wereld ruw tot stilstand bracht.

Voor altijd, voor iedereen

In 2020 hebben we de contouren voor een nieuwe beleidsperiode van vijf jaar voor Het Drentse Landschap uitgezet. Het lastige is dat niemand tegenwoordig meer ver vooruit kan kijken. De coronacrisis is daar het meest extreme voorbeeld van. De enige zekerheid die we hebben, is dat we hoe dan ook zorg zullen blijven dragen voor onze natuurgebieden en ons erfgoed. Natuurlijk zijn we hierbij ook afhankelijk van de overheid, maar voor de komende jaren zijn er geen tekenen dat er gesnoeid gaat worden in het natuur- en erfgoedbeleid. Integendeel, door die andere crisis – die van de stikstof – moet er juist heel veel gebeuren in de samenleving om ervoor te zorgen dat de kwaliteit van onze woon- en leefomgeving en die van de natuur en het landschap wordt verbeterd. Begin 2021 was het nieuwe meerjaren-beleidsplan klaar: *Het Drentse Landschap, voor altijd, voor iedereen*.

Verwerving

Het Drentse Landschap heeft in 2020 in totaal 78 hectare aan haar terreinen kunnen toevoegen. Het ging hier om percelen die belangrijk zijn

vanwege hun natuur- en landschapswaarden of percelen die ontwikkelingskansen bieden voor nieuwe natuur. Wij proberen ons daarbij niet te beperken tot de doelen die de overheid stelt. Gelukkig lukt dat nog steeds. Enerzijds dankzij bijdragen van de Nationale Postcode Loterij, het Prins Bernhard Cultuurfonds, het Dinamofonds en de Hamelfundatie. Anderzijds zijn er steeds vaker individuele schenkers die ons soms heel gericht een bijdrage geven voor grondaankopen. Deze gezamenlijke inzet om waardevolle plekken voor Drenthe te behouden werkt heel inspirerend.

De gemeente Coevorden droeg twee molens aan ons over. Met deze overdracht zijn nu alle zeven molens van de gemeente aan Het Drentse Landschap overgedragen. De samenwerking met alle stichtingen en plaatselijke commissies van de molens verloopt steeds uiterst plezierig. Voor de verwerving van een groep van maar liefst tachtig panden in Veenhuizen is samen met de Nationale Monumenten Organisatie en de organisatie BOEi een visie en een plan van aanpak geschreven. Inmiddels (moment van schrijven, 10 mei 2021) is door het Rijksvastgoedbedrijf bekendgemaakt dat ons consortium de nieuwe rentmeester wordt van de gebouwen in het dorp.

Herstel kwetsbare natuur

In 2020 kwam het kabinet met een pakket aan maatregelen om de meest kwetsbare natuur te herstellen. Dit Programma Natuur maakt onderdeel uit van de structurele aanpak van de stikstofproblematiek. Het programma moet de komende jaren samen met het Rijk en de provincies verder worden vormgegeven. Het Programma Natuur zou meer ruimte moeten bieden om middelen in te zetten in de gebieden rondom natuurterreinen. De verwachting is namelijk dat juist in deze overgangszones de meeste winst voor de natuur valt te behalen. Het verlagen van de uitstoot op deze plekken zal de omliggende natuur kunnen versterken. Natuurorganisaties en landbouworganisaties zullen dit samen moeten oppakken. In de praktijk blijkt deze ambitie moeilijk realiseerbaar omdat er geen grondverwerving mag plaatsvinden voor dergelijke initiatieven.

In het afgelopen jaar nam de spanning rond het stikstofdossier behoorlijk toe, met name doordat de uitstoot fors moet afnemen door onder meer

afbouw van landbouwactiviteiten. De ambitie van het kabinet om te komen tot 26 procent reductie komt nauwelijks in de buurt van het 50 procent die de Commissie-Remkes eerder adviseerde. Het Drentse Landschap vindt dat alleen een grotere ambitie ertoe zal leiden dat de natuur zich duurzaam kan herstellen. Het is duidelijk dat de landbouworganisaties niet op deze lijn zitten.

Nieuwe cultuurnota

Voorjaar 2020 heeft de provincie Drenthe haar nieuwe cultuurnota 2021-2024 gepubliceerd onder de titel *Cultuur om te delen*. De inhoud was ronduit teleurstellend voor Het Drentse Landschap. Ook in de nieuwe cultuurnota blijkt er namelijk nauwelijks aandacht te zijn voor onze inzet om cultureel erfgoed te behouden en te beschermen. Onze reactie op de nota heeft uiteindelijk nog wel geleid tot een kleine structurele bijdrage voor Stichting Oude Drentse Kerken en een mooie toezegging voor het realiseren van een nieuw bezoekerscentrum in de Bruntingerhof in Orvelte. We hopen dat een volgende cultuurnota wel meer structureel plaats zal inruimen voor het Drentse erfgoed. Het Drentse Landschap ziet zichzelf als dé beheerder van de monumentencollectie van Drenthe, maar kan deze rol onvoldoende uitvoeren zonder steun daarvoor van de overheid.

Natuur in trek

Het jaar 2020 zal dankzij de coronacrisis de boeken in gaan als het jaar waarin Nederlanders hun eigen natuur herontdekten. Ook de natuurgebieden van Het Drentse Landschap werden veelvuldig bezocht. Het aantal bezoekers van onze app [Eindjeomindrenthe.nl](https://www.eindjeomindrenthe.nl) steeg naar soms wel 12.000 per maand.

Uiteraard is iedereen van harte welkom in onze natuurgebieden. De keerzijde van de medaille moeten we ook erkennen, namelijk dat niet iedereen zich aan de regels houdt. Er ontstaat meer onrust op de terreinen en er moet veel vaker geverbaliseerd worden. Inmiddels zijn er gesprekken met de provincie Drenthe en de Drentse gemeenten om na te gaan op welke wijze deze extra kosten kunnen worden opgevangen.

Financiële resultaten

De geconsolideerde jaarrekening 2020 van Het Drentse Landschap sluit af met een voordelig geconsolideerd saldo van € 552.236,-. Het enkelvoudig resultaat van Stichting Het Drentse Landschap en Beheerboerderijen Het Drentse landschap BV laat een voordelig saldo zien van € 616.832,-. Stichting Oude Drentse Kerken sluit het jaar 2020 af met een batig saldo van € 3.333,-. Dit bedrag wordt toegevoegd aan de Bestemmings-reserve SODK.

Als gevolg van de positieve beleggingsresultaten sluit Stichting Drs. A.V.J. den Hartogh Fonds het boekjaar af met een positief saldo van € 27.617,-. Stichting Fonds Onrendabele Monumenten heeft

het jaar 2020 afgesloten met een negatief saldo van € 50.916,-, met name als gevolg van hogere onderhoudskosten.

Verderop in dit jaarverslag, in hoofdstuk 5, vindt u de jaarcijfers met een uitgebreide toelichting.

Risicomanagement

In 2020 hebben we hard gewerkt aan een zogeheten risicomatrix met beheermaatregelen en een 'riskresponse' op basis van het COSO-model. Deze lijst is afgestemd met het Centraal Bureau Fondsenwerving. Op pag. 60 van dit jaarverslag wordt uitgebreid ingegaan op het risicomanagement.

Opgangen gevolgen coronacrisis

Aanvankelijk leek de coronacrisis Het Drentse Landschap hard te raken. In haar panden zitten ondernemers in de horeca en in de culturele sector die door de gedwongen sluiting in een aantal gevallen in financiële moeilijkheden dreigden te raken. Het Drentse Landschap hecht veel waarde aan de relatie naar haar huurders en besloot daarom al snel om met hen daar waar nodig afspraken te maken over de huurbetaling. In de loop van het jaar waren de meeste huurders weer bij met het betalen van de huur. De impact van de coronamaatregelen was het grootst op onze programmering en voor onze vrijwilligers. Veel fysieke bijeenkomsten gingen niet door waardoor het contact met de achterban in eerste instantie veel minder was. Dankzij allerlei online-activiteiten is de communicatie inmiddels weer sterk toegenomen. Tegen de verwachting in groeide het aantal vrijwilligers in 2020 fors. Deze groei is vooral veroorzaakt door vrijwilligers die zich willen inzetten voor het groenonderhoud in natuurgebieden en op onze landgoederen.

Opgaven voor 2021

In 2021 staat Het Drentse Landschap weer voor een aantal grote opgaven. Op basis van het Meerjarenbeleidsplan 2021-2025 hebben we in beeld gebracht hoeveel grondaankopen er de komende jaren nog te verwachten zijn. Dit is gebaseerd op de totaal te verwerven hectares binnen het Natuurnetwerk Drenthe. De overheid heeft als doelstelling om het Natuurnetwerk Nederland in zeven jaar af te ronden. Wij gaan ervan uit dat dit streven niet wordt gehaald en denken vooralsnog aan een periode van tien jaar. Uitgangspunt bij onze grondaankopen is dat Het Drentse Landschap bij elke aankoop een

eigen bijdrage moet leveren van 15 procent van de marktwaarde. Het hiervoor begrote bedrag is de komende tien jaar vastgesteld op gemiddeld 830.000 euro per jaar. De grootste natuuropgaven liggen in het Hunzedal en rond het Oude Diep. Voor de inrichting van deze natuurontwikkelingsprojecten is budget gereserveerd. Het team Monumenten en erven heeft een aantal grote projecten op het programma staan. Allereerst werken we aan de afronding van het bouwhuis op Oldengaerde en het aanleggen van een parkeervoorziening bij het landgoed. Verder hopen we in het najaar van 2021 te kunnen starten met de realisatie van een nieuw bezoekerscentrum in Orvelte. Deze projecten worden volledig gedekt door subsidies, fondsen en bijdragen van de Nationale Postcode Loterij.

Ten slotte

Met grote bewondering en trots kijk ik terug op het jaar 2020. Na het uitbreken van de coronacrisis moest iedereen heel snel omschakelen van de fysieke naar een hoofdzakelijk online-wereld. Aanvankelijk dachten we dat 2020 als een verloren jaar moest worden beschouwd. Het tegendeel is het geval gebleken. Ons dagelijks werk ging grotendeels door en in de nieuwe online-wereld wisten we onze achterban en alle geïnteresseerden in natuur, landschap en erfgoed juist heel goed te bereiken. Verderop zult u in het hoofdstuk *Contact met de samenleving* de mooie cijfers zien die bij deze nieuwe vormen van contact horen.

Ook als het gaat om intern overleg blijken medewerkers en vrijwilligers van Het Drentse Landschap zich – net als heel veel Nederlanders – prima te kunnen aanpassen aan de nieuwe realiteit. Natuurlijk zuchten we wel eens diep na het zoveelste onlineoverleg via Teams of Zoom, maar over het algemeen heeft iedereen zijn of haar werk vorig jaar zonder klagen gedaan en was ons ziekteverzuim nog nooit zo laag. Dat is een groot compliment waard. Het geeft aan hoe betrokken wij ons voelen met ons werk. En hoe betrokken we zijn bij onze opdracht om ervoor te zorgen dat de natuurgebieden en monumenten van Het Drentse Landschap goed worden beheerd en bewaard blijven voor de toekomst. COVID-19 heeft ons daarvan in 2020 niet kunnen weerhouden...

Sonja van der Meer

directeur-bestuurder

Stichting Het Drentse Landschap

Verslag Raad van Toezicht

Waardevolle rol

De coronacrisis heeft velen doen beseffen hoe waardevol de gebieden van Het Drentse Landschap zijn voor onze gezondheid, hoeveel mogelijkheden onze terreinen bieden om te bewegen, hoe prachtig natuur er dicht bij huis uit kan zien, hoeveel geluk er in onze natuurgebieden is te vinden.

Wij zijn als (deels nieuw aangetreden) Raad van Toezicht trots op onze organisatie. We zijn met name onder de indruk van de waardevolle rol die Het Drentse Landschap en haar medewerkers en vrijwilligers vervullen. We vertrouwen er ook op dat we die belangrijke rol in de toekomst kunnen blijven vervullen voor Drenthe en haar inwoners en bezoekers. We prijzen ons gelukkig met de steun die het provinciale bestuur ons verleent om deze belangrijke taak uit te voeren.

Gevolgen corona

Het thuiswerken werd in 2020 voor iedereen uitgangspunt. Gecombineerd met het sluiten van het onderwijs zaten ineens vele gezinnen in een volledig nieuwe situatie. Voor de medewerkers van Het Drentse Landschap die op kantoor werkten, moesten versneld thuiswerkplekken

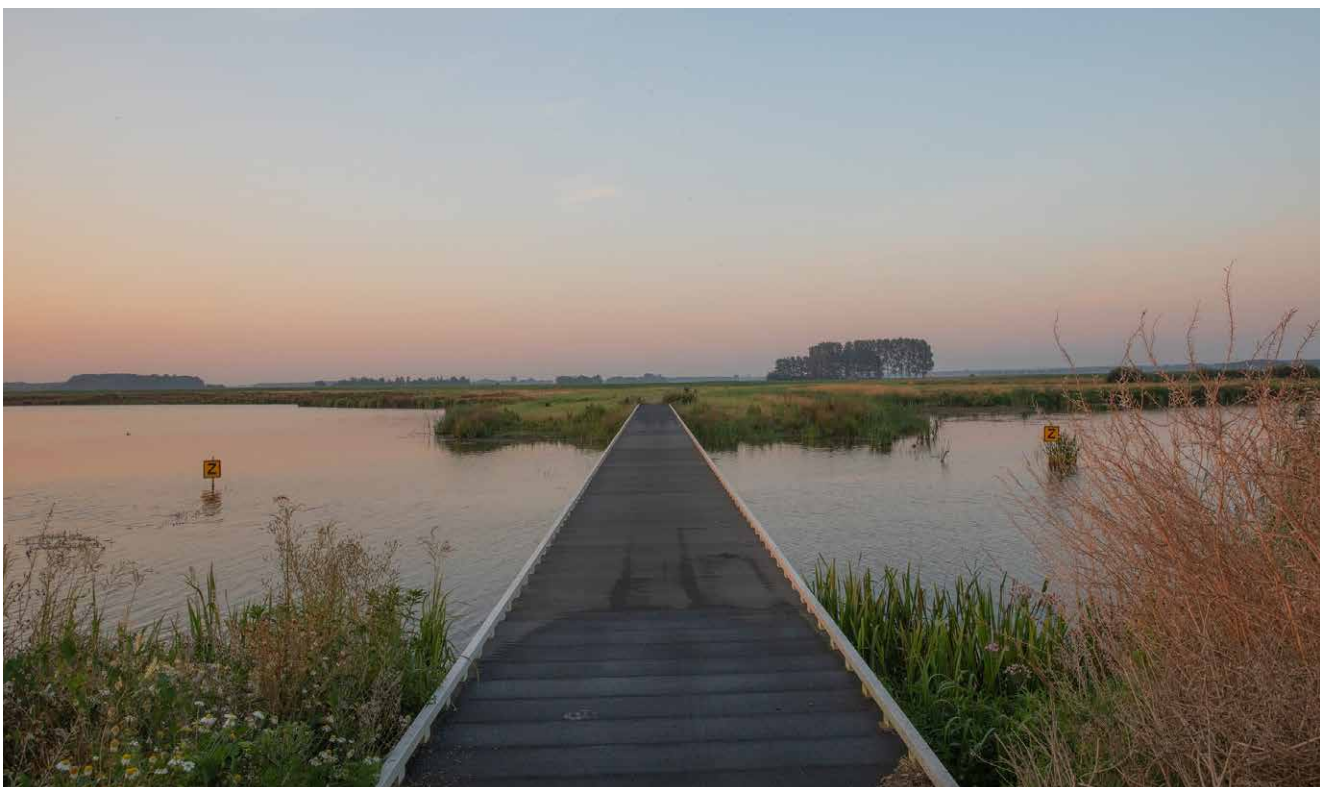
worden gecreëerd en geïnstalleerd. In recordtijd is dit gerealiseerd en konden de medewerkers op een veilige manier weer aan de slag. De medewerkers in de buitendienst moesten hun werk zoveel mogelijk individueel uitvoeren.

Een uitdaging vormde het intensieve bezoek dat onze terreinen met name in de weekenden te verwerken kregen. De terreinen vormden enkele van de weinige gebieden waar toegang nog mogelijk was en er werd daar dan ook massaal gewandeld, gefietst en gerecreëerd.

Voor de Raad van Toezicht was het geruststellend dat de financiële risico's beperkt waren en continuïteit van de organisatie niet in het geding was. Snel na het uitbreken van de pandemie was duidelijk dat de risico's op financieel vlak te overzien waren en dat het vooral een vraagstuk van veiligheid en organiseren van werk was. De directie heeft dat adequaat opgepakt en geregeld.

Veranderingen samenstelling

De Raad van Toezicht kent in 2020 een sterk gewijzigde samenstelling. Begin van het jaar is afscheid genomen van voorzitter Ali Edelenbosch en RvT-lid Gea Bijlsma, en in augustus namen we afscheid van Peter Bennema. Het Drentse

Landschap is deze drie RvT-leden veel dank verschuldigd voor hun werk voor de organisatie de afgelopen jaren. Zij hebben een belangrijke bijdrage geleverd aan de groei en bloei van Het Drentse Landschap.

Per 1 januari 2020 zijn Bernadette Wakkerman, Albert Bruins Slot en Niek Kuizenga toegetreden tot de Raad van Toezicht. In februari heeft de raad uit zijn midden Albert Bruins Slot tot voorzitter benoemd. In augustus is Monique van den Dungen voor een tweede periode als RvT-lid benoemd.

De Auditcommissie heeft in 2020 drie keer vergaderd en heeft onder andere gesproken over de jaarstukken en het beleggingsstatuut. Met de accountant zijn de interim-controle en de managementletter besproken. De Renumeratiecommissie heeft tweemaal vergaderd en heeft hierbij het jaargesprek met de directeur gevoerd.

Werkzaamheden Raad van Toezicht

De Raad van Toezicht heeft in 2020 vier vergaderingen volgens planning gehouden. Daarnaast hebben er vier extra vergaderingen plaatsgevonden. Van deze acht bijeenkomsten waren er vijf live en drie digitaal. Een aantal geplande werkbezoeken en kennismakingsbijeenkomsten met de organisatie is uitgesteld.

De belangrijkste onderwerpen van gesprek waren de aanpak van de gevolgen van de coronacrisis, het opstellen van het Meerjarenbeleidsplan 2021-2025 en de gesprekken rond de

verwerving van Veenhuizen. Daarnaast zijn de reguliere zaken als jaarrekening, jaarverslag en begroting besproken. Er is een nieuw beleggingsstatuut vastgesteld met meer aandacht voor duurzaamheid. Ook is gezocht naar verantwoorde alternatieven in deze tijd van negatieve rentes.

De eerste fase van de restauratie van Oldengaerde kon in augustus 2020 worden afgerond. Dit omvangrijke project kon dankzij extra steun van de provincie Drenthe binnen de oorspronkelijke begroting worden gerealiseerd. Gelukkig konden er ook weer verschillende grondaankopen en ruilingen worden gerealiseerd om de natuur meer ruimte te geven. De overdracht van de molens in Coevorden kon dankzij de medewerking van de gemeente definitief worden afgerond.

Op het gebied van digitalisering heeft de organisatie grote stappen gezet. De pandemie heeft ervoor gezorgd dat er versneld moest worden geïnvesteerd in thuiswerkfaciliteiten. De kantoorautomatisering maakt nu gebruik van Microsoft 365 en voor de personeels- en financiële administratie is gekozen om met het geïntegreerde AFAS-pakket te gaan werken. Veel routinematig handwerk kan op deze manier worden vermeden en allerlei dubbelwerk in de organisatie wordt voorkomen. Voor de organisatie zijn dit grote stappen en de Raad van Toezicht volgt de implementatie met grote interesse.

Evaluatie Raad van Toezicht

De Raad van Toezicht heeft in januari 2021 zijn eigen functioneren geëvalueerd. Na een schriftelijke enquête zijn de resultaten besproken en werden er aandachtspunten voor 2021 geformuleerd.

Het ontwikkelen van een visie op het toezicht op de organisatie zal in 2022 worden geagendeerd. De raad wil het informele contact met de organisatie verbeteren. De profielen van de RvT-leden zullen de komende tijd met het zicht op een vacature in 2022 nader tegen het licht worden gehouden.

Toekomst organisatie

Het Meerjarenbeleidsplan 2021-2025 maakt duidelijk dat Het Drentse Landschap in toenemende mate de verantwoordelijkheid draagt voor het in stand houden van het culturele erfgoed in onze provincie. Naast onze opdracht om natuurgebieden te verwerven en te beheren vraagt het onderhouden en restaureren

van vastgoed met een monumentaal karakter nieuwe expertise. De instandhouding van het erfgoed vraagt vaak grote investeringen. Steeds vaker wordt Het Drentse Landschap benaderd of wij vastgoed willen overnemen. Bij deze vragen zal steeds vaker de vraag wat er nog aan deze gebouwen moet gebeuren, het antwoord gaan bepalen. Hier zullen in de toekomst extra fondsen voor moeten worden gezocht. Het project Veenhuizen vraagt al een paar jaar de nodige ontwikkel- en denkkracht van onze organisatie. Het Rijksvastgoedbedrijf heeft indertijd besloten een tender uit te schrijven om tot het beste bod te komen. Het Drentse Landschap heeft besloten om hier een bieding voor te ontwikkelen in een consortium onder de paraplu van de Nationale Monumenten Organisatie samen met de organisatie BOEi. Samen met BOEi gaan wij een nieuwe organisatie oprichten om dit vastgoedproject in onder te brengen. Het project is te groot en te risicovol om het alleen zelf op te pakken. Dankzij de samenwerking met BOEi krijgen we de beschikking over veel expertise en ervaring en zal er ook voor het eerst publiek-privaat worden samengewerkt.

De natuur is de afgelopen jaren steeds meer onder de aandacht van de politiek gekomen. Na jaren van verwaarlozing staan we nu aan de

vooravond van een periode waarin grote investeringen in de natuur mogen worden gedaan. De stikstofproblematiek vraagt om ingrijpende oplossingen en Het Drentse Landschap wil daar graag een bijdrage aan leveren. Binnen onze provincie bestaan tal van goede voornemens, het wordt zaak om deze komende jaren een eind verder te brengen.

Ten slotte

Het jaar 2020 zal iedereen zich nog lange tijd herinneren. Dat wij in ons handelen werden beperkt, heeft overal in de samenleving veel indruk achtergelaten en dus ook bij onze medewerkers, vrijwilligers en beschermers. Veel activiteiten zijn afgelast of werden opgeschort. Met name onze vrijwilligers hebben hun werkzaamheden niet kunnen uitvoeren. De Raad van Toezicht is de medewerkers van Het Drentse Landschap veel dank verschuldigd voor de wijze waarop met alle veranderingen is omgegaan en de werkzaamheden zijn opgepakt. Onze vrijwilligers, beschermers en sponsors bedanken wij voor hun betrokkenheid, inzet en ondersteuning.

Albert Bruins Slot

voorzitter Raad van Toezicht
Stichting Het Drentse Landschap

Kengetallen

Kengetallen Stichting
Het Drentse Landschap
2020

	2018	2019	2020
oppervlakte in eigendom en beheer	8895	9113	9338
bouwwerken in eigendom	302	337	346
kerken	5	5	5
molens	6	9	11
archeologische objecten	32	32	32
bezetting vakantiewoningen (%)	66	71	84
beschermers	15.683	15.732	15.234
vrijwilligers	358	398	548
vaste personeelsformatie (fte)	35,9	36,9	41,9
besteding doelstelling (%)	90,51	98,78	89,70
kosten eigen fondsenwerving (%)	5,23	2,95	6,91
kosten beheer / reguliere baten (%)	9,09	7,28	9,18

1

Natuur en landschap

1.1

Projecten

Bongeveen

In het Bongeveen zijn in het kader van de Kwaliteitsimpuls natuur en landschap medio 2020 inrichtingsmaatregelen uitgevoerd gericht op vernatting van de graslanden aan de zuidzijde van de pingoruïne. De maatregelen zijn effectief, zo bleek al in het najaar. Op verschillende plekken zijn kwelverschijnselen in het maaiveld te zien. Nu de uitvoering is afgerond, zal vanaf 2021 het beheer van de graslanden via maaien en afvoeren vorm kunnen krijgen.

Elper Westerveld

Dankzij een goede samenwerking met waterschap Drents-Overijsselse Delta en de provincie is de uitvoering van het project Elper Westerveld in 2020 verder voorbereid. Het gaat om de 'beduikering' van een 170 meter lange waterschapsleiding. De financiering is rondgekomen en de voorbereidende werkzaamheden zijn uitgevoerd. De maatregel zal leiden tot een aanzienlijke kwaliteitsverbetering van de vochtige heidevegetaties. De uitvoering vindt medio 2021 plaats.

Hondstong

Samen met waterschap Noorderzijlvest zijn de plannen geconcretiseerd voor de waterhuishoudkundige maatregelen in de Hondstong bij Yde.

De vergunningverlening en bestekvoorbereiding zijn in gang gezet. In het gebied willen we naast herstel van de Runsloot ook een peilverhoging realiseren om de verdroging van de beekdalhooflanden te verminderen. Uitvoering van de eerste fase van het project vindt medio 2021 plaats.

Hunzedal

In het kader van de gebiedsontwikkeling Hunzedal zijn voor vier deelgebieden flinke stappen in de voorbereiding en uitvoering van inrichtingsplannen gezet:

- De Branden bij Drouwen (waterschap Hunze en Aa's als trekker)
- Flessenhals bij Borger (Het Drentse Landschap als trekker)
- Noordma bij De Groeve (Prolander als trekker)
- Paardetangen bij Buinerveen (waterschap Hunze en Aa's als trekker)

Het project Flessenhals (zie het thema op pag. 29) en het project Paardetangen zijn in 2020 grotendeels uitgevoerd. De afronding van de werkzaamheden daar vindt in het eerste deel van 2021 plaats. De planvorming voor de Noordma en De Branden is in 2020 verder uitgewerkt, al bleken de coronacrisis en enkele onverwachte aspecten, zoals de aanwezigheid gasleidingen in beide gebieden, tot enige vertraging te leiden.

Natuurgebieden Assen

Sinds 1 januari 2019 verzorgt Het Drentse Landschap het beheer van de natuurgebieden van de gemeente Assen. Het betreft enkele tientallen gebieden waaronder het Asserbos, het Amelterbos, de landgoederen Valkenstijn en De Lariks en verschillende beekdalgebiedjes zoals De Messchen en De Landjes.

In 2020 zijn in het Asserbos, het Amelterbos en het gebied Bos en Golf beheerwerkzaamheden uitgevoerd. In het Asserbos en het Amelterbos is daarbij ook specifiek gekeken naar dode bomen of bosopstanden (spar en lariks) als gevolg van de letterzetterkever en bomen langs paden die een risico voor de veiligheid vormen.

Er is een jaarwerkplan voor de periode 2020-2021 opgesteld waarmee planmatig de verschillende beheerwerkzaamheden kunnen worden opgepakt. Een en ander is in nauw overleg met de medewerkers van de gemeente Assen voorbereid en uitgevoerd. Het college van B en W van Assen heeft in 2020 een bezoek aan Landgoed Overcingel gebracht.

Oude Diep

In 2020 heeft de projectgroep Brede kijk op het Oude Diep verschillende projecten voorbereid. Voor de projecten Eekmaten op Landgoed Vossenbergh, het gebied Wijsterbroek en het gebied Roode Brand werd voorbereidend onderzoek uitgevoerd en werden plannen verder in uitvoering genomen.

Voor project Brongebied Wijsterbroek werd de uitvoering van het gehele project in 2020 afgerond en opgeleverd. Hiermee is de ontwik-

keling van een aaneengesloten broekboskern in de middenloop van het Oude Diep in gang gezet.

Vogelzangse Wijk

In 2020 is het plan voor de aanleg van natuurvriendelijke oevers langs de Vogelzangse Wijk uitgevoerd. Doel was ook om de verbinding tussen het Steenberger Oosterveld, het Zwarte Gat en De Slangen te verbeteren. Hiervoor zijn in een bredere strook herstelmaatregelen uitgevoerd, waaronder het dempen van enkele sloten en de aanleg van natte laagten. Eind 2020 was vrijwel de gehele zone aangelegd, in 2021 wordt het project afgerond.

De Onlanden

Eind 2020 is Het Drentse Landschap betrokken geweest bij een nadere verkenning van mogelijkheden om in De Onlanden naar mogelijkheden voor extra waterberging te zoeken in combinatie met een meerwaarde voor de natuur. Hierbij is ook het stroomgebied van het Eelder- en Peizerdiep betrokken, onder meer nabij ons terrein De Kleibosch.

Landschapsvisie Zuidwest-Drenthe

Vanaf medio 2020 is Het Drentse Landschap betrokken bij de voorbereiding van een landschapsvisie voor Zuidwest-Drenthe. Het ontwikkelen van zo'n visie is het werk van de verschillende gebiedspartners samen met de bewoners van het gebied. Vanuit de ontwikkelingsgeschiedenis van het gebied en de toekomstige opgaven rond landbouw, natuur, water en recreatie moet er een integrale visie voor het gebied komen.

1.2

Grondverwerving

Belangrijk instrument

In 2020 kon in totaal zo'n 78 hectare aan onze terreinen worden toegevoegd. Het ging om percelen die je moet koesteren vanwege hun natuur- en landschapswaarden en om percelen die ontwikkelingskansen bieden voor nieuwe natuur. Onze inzet hierbij bleef niet beperkt tot de doelen die het overheidsbeleid stelt. Grondverwerving blijft voor Het Drentse Landschap hét instrument om natuurwaarden veilig te stellen en ruimte te creëren voor nieuwe natuur.

Financiële bijdragen

Overheidssubsidies blijven van belang voor het aankopen van landbouwgrond. Het betreft gronden die in het kader van het Natuurnetwerk Nederland moeten worden omgevormd naar natuur. Maar ook deze aankopen vragen een eigen financiële bijdrage en dat zorgt in toenemende mate voor een flinke druk op onze mogelijkheden.

Dankzij bijdragen van het Prins Bernhard Cultuurfonds, het Dinamofonds en de Hamelfundatie en de Nationale Postcode Loterij werd het mogelijk om extra hectares voor de natuur te verwerven. We prijzen ons gelukkig dat daarnaast ook individuele schenkers ons hebben geholpen met een aantal grondaankopen. Dat leverde bijzondere vormen van samenwerking op, waarbij we schenkers ook gericht bij ons werk en onze keuzes konden betrekken. Een gezamenlijke inzet om waardevolle plekken te behouden werkt wederzijds inspirerend.

Overheidsbeleid

Het realiseren van nieuwe natuur is een essentieel onderdeel van het Programma Natuurlijk Platteland van de provincie. Het Drentse Landschap leverde hieraan een actieve bijdrage, zowel in de gebiedsprocessen als in de grondverwerving.

Ook dit jaar hebben we zelf landbouwgronden aangekocht om deze om te vormen naar natuur. Dit jaar kon voor het eerst gebruikgemaakt worden van een nieuwe provinciale subsidie-regeling die aanmerkelijk slagvaardiger en sneller werkt dan de bestaande regeling. Het Drentse Landschap was in 2020 nauw betrokken bij de zogeheten Verkoopstrategie van de provincie. Daarin is bepaald welke gronden van de provincie binnen het Natuurnetwerk

Nederland verkocht gaan worden. Deze overdrachten waren in 2020 nog relatief beperkt, maar zullen de komende jaren toenemen. Voor Het Drentse Landschap is het van groot belang om daarop tijdig te kunnen anticiperen.

Overdracht grond provincie

Het was bijzonder verheugend dat 36 hectare grond van de provincie in het gebied Tusschenwater langs de Hunze aan Het Drentse Landschap kon worden overgedragen. Hier ging een procedure van openbare bekendmaking aan vooraf. Het natuurgebied was reeds in zijn geheel in beheer bij Het Drentse Landschap. Door een kavelruil werd in het Hunzedal ook 6 hectare in de Flessenhals bij Borger overgedragen. Hiermee waren alle gronden om het inrichtingsplan Flessenhals te kunnen uitvoeren in het bezit van Het Drentse Landschap gekomen.

Op Rheebruggen kon door middel van een kavelruil een belangrijk perceel van 8 hectare aan het landgoed worden toegevoegd om het beeld te completeren van een fraai oud cultuurlandschap met bloemrijke graslanden.

Bij Weerdinge werd 4 hectare bouwland met heiderestanten verworven. Dit perceel is belangrijk omdat het de biotoop vormt van de zeldzame knoflookpad. Het perceel wordt daarom ingericht ten behoeve van deze voor Drenthe zeldzame soort. Deze aankoop kon worden gerealiseerd dankzij een bijdrage van het Dinamofonds.

De beide ecoducten langs de N48 vormden in 2020 de aanleiding tot een bijzondere transactie. De ecoducten zijn indertijd aangelegd op grond van vier eigenaren, namelijk Rijkswaterstaat, de provincie, gemeente De Wolden en Het Drentse Landschap. Na de aanleg van de ecoducten moest het eigendom aan de nieuwe situatie worden aangepast. Het bleek een proces dat maar liefst zeven jaar duurde. In 2020 kon de akte eindelijk worden gepasseerd, waarbij in totaal tachtig perceeltjes van eigenaar wisselden.

Eigen aankopen landbouwgronden

In het Holtherzand hebben we 2 hectare cultuurland aangekocht. Het ging om een landbouw-enclave die aan drie kanten omgeven werd door heide, bos en water. Na herinrichting kan het deel gaan uitmaken van het natuurgebied. Terwijl er al volop gewerkt werd aan de inrichting van het nieuwe natuurgebied Paardetangen

langs de Hunze, konden hier twee percelen worden aangekocht zodat een betere scheiding met het omliggende landbouwgebied ontstond. De vlotte medewerking van de betrokken boeren en waterschap Hunze en Aa's maakte het mogelijk om deze percelen direct bij de inrichting van dit nieuwe natuurgebied te betrekken. Financieel werd deze aankoop mogelijk gemaakt door het Prins Bernhard Cultuurfonds. Dankzij het inzetten van eerder verworven ruilgronden kon 8 hectare grasland in de Noordma langs de Hunze worden verworven. Het was een essentiële grondruil om de uitvoering van het ingrijpende inrichtingsplan voor dit toekomstige natuurgebied mogelijk te maken.

In het Reestdal is in De Pieperij een markant gelegen boerderij met grasland en bos aangekocht. De aankoop bracht ons de zekerheid dat deze waardevolle, maar ook kwetsbare plek behouden kon blijven. De aankoop werd financieel mogelijk gemaakt door enkele particulieren die ons zeer hebben gestimuleerd om het geheel aan te kopen. Met al deze aankopen kon Het Drentse Landschap door een zelfstandige rol te vervullen gronden verwerven die essentieel zijn voor het realiseren van de doelstellingen van de overheid voor het Natuurnetwerk Nederland.

Eigen aankopen natuur en natuurontwikkeling

Het oude beekdalbosje Hulzedink langs het Oude Diep, dat zelfs al op negentiende-eeuwse kaarten te vinden is, is in 2020 volledig eigendom van Het Drentse Landschap geworden. Het was verheugend dat de eigenaresse van de laatste ontbrekende percelen besloot haar percelen te verkopen aan Het Drentse Landschap. Bij het Drouwenerzand kon een perceel bouwland worden aangekocht. Daarmee werd een enclave toegevoegd aan de overgangszone tussen het Drouwenerzand en het dorp Gasselte. Op deze reliëfrijke ontginningsgronden gaat Het Drentse Landschap heischrale graslanden ontwikkelen. Deze aankoop werd mogelijk dankzij een bijdrage van de Hamelfundatie. In de Hondstong werd langs de gekanaliseerde bovenloop van de Runsloot 4 hectare grasland aangekocht. Met deze aankoop is bijna alle grond langs de gekanaliseerde Runsloot verworven waardoor het perspectief om dit deel van de beek weer te laten meanderen dichterbij is gekomen. Bij Ten Arlo kreeg Het Drentse Landschap een halve hectare bos in eigendom. De eigenaren besloten het aan ons te schenken om – zoals ze zelf aangaven – ‘er zeker van te zijn dat na hun dood hun laatste stukje familiebezit in goede handen zou blijven’.

Overzicht aankopen Stichting Het Drentse Landschap 2020.

Drouwenerzand	1,98.10 ha	bouwland
Esbosjes Zuidwolde	0,55.28 ha	natuurterrein
	0,53.67 ha	bos
Hollandsche Veld	0,26.60 ha	boerderij en erf
Hondstong	3,64.65 ha	grasland
Hunze	35,65.50 ha	natuurgebied Tusschenwater
	7,81.57 ha	grasland Noordma door kavelruil
	6,25.79 ha	grasland Flessenhals door kavelruil
	4,13.40 ha	bouwland Paardetangen
Oude Diep	0,93.50 ha	bos
Reestdal	6,42.56 ha	boerderij, grasland en bos De Pieperij
Rheebruggen	8,49.01 ha	grasland door kavelruil
Scharreveld	1,80.95 ha	grasland Holtherzand
Steenberger Oosterveld	0,73.91 ha	natuurterrein
Veenhuizen	0,13.40 ha	tuinuitbreiding Klein Soestdijk
Zuidoost-Drenthe	4,38.55 ha	bouwland nabij Weerdinge
	0,07.65 ha	Molen Jan Pol in Dalen
	0,01.45 ha	Molen De Hoop in Sleen

1.3

Onderzoek en evaluatie

Subsidieregeling Natuur en Landschap

Het Drentse Landschap ontvangt sinds 2017 een beheervergoeding vanuit de Subsidieregeling Natuur en Landschap. In december 2020 is de jaarlijkse uitbreidingsaanvraag gedaan waarbij de nieuwe terreinen onder de zesjarige lumpsum-regeling zijn ondergebracht.

Beheerevaluaties

In 2020 is de beheerevaluatie van onze natuurterreinen voortgezet en liggen we op schema om eind 2021 de actualisatie van alle beheerplannen te kunnen afronden. Naar aanleiding van de SNL-audit in 2018 is hiertoe besloten. Voor de terreinen Hollandsche Veld, Nuilerveld, De Palms en Dalerpeel zijn in 2020 de beheerevaluaties afgerond, die van het Scharreveld is in een gevorderd stadium. Voor de gebieden Hijkerveld en Smilder Oosterveld is met de beheerevaluatie gestart en deze zullen in 2021 worden afgerond.

Jaarlijkse terreinevaluaties

In het kader van de jaarlijkse terreinevaluatie zijn ook in 2020 verschillende terreinen bezocht om de ontwikkeling van flora en fauna te beoordelen. Het ging hier om de terreinen Hollandsche Veld, Dalerpeel, De Palms, Heidenheim, Hondstong, Takkenhoogte, Nolderveld en

een groot deel van het Reestdal. De bevindingen van de terreinevaluaties komen in een logboek dat per terrein een beeld geeft van het beheer door de jaren heen.

Jeneverbesonderzoek

In 2020 heeft Het Drentse Landschap een bijdrage geleverd aan het meerjarig jeneverbesonderzoek van de Rijksuniversiteit Groningen op het Drouwenerzand. Het onderzoek richt zich onder andere op de bodemeigenschappen en de relatie tussen de bodemschimmels en de wortels van de jeneverbes. In de tweede fase is een veldproef gestart met bessen en opgekweekte stekjes van jeneverbessen om de effectiviteit van verschillende beheermaatregelen te toetsen. In 2020 is de derde en laatste fase van het onderzoek uitgevoerd. Deze bestond vooral uit groei-experimenten met jeneverbesstekken met en zonder bodemschimmels in het vrije veld onder wisselende natuurlijke omstandigheden. Dit was een aanvulling op het onderzoek onder meer kunstmatige omstandigheden in de eerste twee fasen. Het is met name dit deelonderzoek dat zal helpen bij de meer praktisch gerichte advisering richting natuurbeheerders. Deze fase in het onderzoek werd mede mogelijk gemaakt door een bijdrage van het Prins Bernhard Cultuurfonds.

PAS-veldbezoeken

In het kader van het voormalige Programma Aanpak Stikstof werden in het voorjaar van 2020 zogeheten PAS-veldbezoeken afgelegd op het Doldersummerveld/Bouwersveld en het Drouwenerzand. Doel van deze bezoeken was om na te gaan wat de conditie van de terreinen is en welke effecten er van herstelmaatregelen zichtbaar zijn. De veldbezoeken fungeren als aanvullende monitoring om de effecten van stikstofbelasting binnen Natura 2000-gebieden te signaleren.

Inventarisatie en monitoring

In al haar terreinen doet Het Drentse Landschap periodiek onderzoek via inventarisaties en monitoring. Van elk terrein wordt minimaal eens in de zes jaar de verspreiding van een selectie van plant- en diersoorten in kaart gebracht. Sinds 2011 maakt de monitoringsystematiek van de Subsidieregeling Natuur en Landschap onderdeel uit van ons monitoringprogramma. In 2015 zijn we begonnen om in enkele terreinen ook een vegetatiekartering uit te voeren. In 2020 zijn dergelijke karteringen uitgevoerd in delen van het Reestdal, Hondstong, Heidenheim en Dalerpeel. SNL-meetsoorten zijn onder meer gekarteerd op de terreinen Hollandsche Veld, Dalerpeel, De Palms, Heidenheim, Hondstong, Takkenhoogte, Nolderveld en een groot deel van het Reestdal.

Inventarisatie specifieke soorten

Voor enkele specifieke soorten zijn in 2020 inventarisaties gedaan:

- **Broedvogels** De meeste broedvogelkarteringen worden uitgevoerd volgens de BMP-methode. De gegevens worden naar SOVON gestuurd. In 2020 is op zo'n negen locaties onderzoek gedaan naar broedvogels.
- **Reptielen** Doorgaans worden reptielen gemonitord volgens de RAVON-transectmethode. Deze inventarisaties zijn in 2020 uitgevoerd op de terreinen Hijckerveld, Nijensleekerveld en Gasterse Duinen.
- **Zoogdieren** In 2020 is een bijdrage geleverd aan de monitoring van dassen en het in kaart brengen van de verspreiding van bevers.
- **Vlinders** In 2020 is meegewerkt aan de monitoring van kwetsbare vlindersoorten zoals de zilveren maan, de veenbesparelmoervlinder en de kommavvlinder. Op verschillende terreinen zijn inventarisaties van nachtvlinders uitgevoerd.

Wetenschappelijke Adviescommissie

De Wetenschappelijke Adviescommissie van Het Drentse Landschap is in 2020 vanwege de coronacrisis niet bij elkaar geweest. In 2021 hopen we de draad weer te kunnen oppakken.

1.4

Beheer natuurgebieden

Algemeen

De coronacrisis heeft in 2020 voor het beheer van de terreinen van Het Drentse Landschap slechts beperkte gevolgen gehad. In grote lijnen kon het beheer goed worden uitgevoerd met inachtneming van de RIVM-maatregelen. Ook het jaar 2020 had bij tijden een extreem hete en droge zomer. In juni zorgde dat voor droge en daarmee brandgevaarlijke situaties. Gelukkig hebben deze niet tot concrete problemen geleid.

Heidebeheer

Vanwege de hete en droge zomer en daarmee een verminderde grasgroei hoefde er in 2020 minder op onze heidevelden te worden gemaaid dan in voorgaande jaren. Vanwege het weer groeide er aanmerkelijk minder pijpenstrootje. Uiteindelijk is in Rayon Zuid 18 hectare heidegebied gemaaid en in Rayon Midden slechts 5 hectare. In Rayon Noord worden de heide-terreinen vooral via extensieve begrazing beheerd. De maaiwerkzaamheden zijn per terrein verspreid en gefaseerd uitgevoerd om de structuur en de diversiteit te behouden.

Schade komt wolf

In 2020 moesten we veel aandacht besteden aan de gevolgen van de komst van de wolf. Aanleiding was onder meer dat begin van het jaar op verschillende plaatsen schapen het

slachtoffer van de wolf zijn geworden.

Per terrein zijn de risico's op schade door wolven in kaart gebracht en is nagegaan welke maatregelen denkbaar zijn. Op het Hijkerveld en het Doldersummerveld zijn wolvenrasters aangebracht voor een veilig nachtverblijf voor de schapen. Op het laatste terrein gebeurde dat in samenwerking met Natuurmonumenten.

Vloevelden Diependal

Na een analyse van het watersysteem op Diependal na drie extreem droge zomers is de wateraanvoer aangepast om de vloevelden beter waterhoudend te krijgen. In 2020 bleek dat we de peilen voortaan beter op niveau kunnen houden. Tevens is ook het laatste vak ontdaan van bosopslag en zijn alle vakken weer 'open'.

Beheer graslanden en cultuurlandschap

Voor het derde opeenvolgende jaar werden we geconfronteerd met grote droogte en kon er in de nazomer gemaaid worden op plekken die normaal voor maaimachines moeilijk toegankelijk zijn. De wetlandmaaier is in 2020 ingezet bij het beheer van het Schrapveen in het Reestdal, het Lofargebied en de Mandelanden in het Hunzedal. Deze maaier is nodig vanwege de slechte draagkracht van de bodem in deze terreinen. Op plaatsen waar van begrazing op maaibeheer wordt overgegaan, wordt de afrastering over-

bodig. In een aantal gebieden hebben we de afrastering dan ook kunnen verwijderen.

Beheer bos- en landschapselementen

In 2020 hebben we een groot aantal landschapselementen gesnoeid en gedund. Vooral waar ze langs waterlopen liggen, moet het beheer relatief intensief zijn. De medewerkers voeren deze werkzaamheden vooral in de winter uit. Daarnaast kost het nogal wat tijd om paden en lanen op te schonen zodat wandelaars er veilig en goed gebruik van kunnen maken.

Toezicht

Het jaar 2020 was vanwege de coronacrisis een bijzonder jaar vanuit het oogpunt van toezicht. Veel meer mensen dan voorgaande jaren bezochten de terreinen van Het Drentse Landschap. Naast het op grote schaal genieten van de Drentse natuur leverde dat op sommige momenten ook extra overlast op; onder andere vanwege loslopende honden en crossmotoren. Enkele keren werden lammetjes door honden belaagd.

Tijdens terreinbezoeken hebben onze buitengewoon opsporingsambtenaren in totaal 55 waarschuwingen gegeven. De meeste werden uitgedeeld aan mensen met loslopende honden en aan fietsers op paden waar dit niet is toegestaan. In 2020 zijn in totaal 32 verbalen uitgeschreven voor overtredingen; dat waren er overigens slechts enkele meer dan in het jaar daarvoor.

Dat er ook in 2020 meer afval in natuurgebieden gedumpt is, werd waarschijnlijk vooral veroorzaakt door een strenger gemeentelijk afvalstoffenbeleid. Zeer kwalijk zijn de asbestdumpingen.

Het opruimen hiervan kost veel geld en dit gaat ten koste van ons budget voor de natuur. Ook werd er soms afval van hennep teelt aangetroffen.

Eigen bedrijven

Het natuurbeheer van Het Drentse Landschap vindt voor een deel plaats op haar drie biologische bedrijven in Doldersum, Rabbinge en Rheebruggen. Deze boerderijen zijn ondergebracht in Beheerboerderijen BV.

Met zo'n 500 Limousins en ongeveer 75 hectare akkerland en 600 hectare grasland boeren we daar op een zeer natuurvriendelijke wijze, met als doel maximale biodiversiteit en behoud van typisch Drentse landschappen. Op de drie beheerboerderijen, waar al bijna veertig jaar extensieve landbouw ten behoeve van het natuurbeheer plaatsvindt, wisselen we kennis uit met geïnteresseerde boeren uit de omgeving. Onze drie beheerboerderijen worden jaarlijks door de Stichting SKAL gecontroleerd. Het Drentse Landschap voldeed in 2020 aan alle verplichtingen. Bij het College van Beroep voor het bedrijfsleven loopt een beroepschrift van Het Drentse Landschap over de toegekende fosfaatrechten door de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland.

Begrazing Schotse hooglanders

Het afkalfseizoen van de Schotse hooglanders verliep in 2020 goed. In totaal liepen er een kleine 300 Schotse hooglanders in onze natuurgebieden. Kuddes waren er op de terreinen Hijkerveld, Groote Zand, Takkenhoogte, Scharreveld en Landgoed Vossenbergh (Hamveld en Reigerveen). Ook liep er een kudde op het Ooster- en Westerzand bij Havelte waar Het Drentse Landschap samen met Natuurmonumenten voor de eigenaar van het terrein het begrazingsbeheer verzorgde.

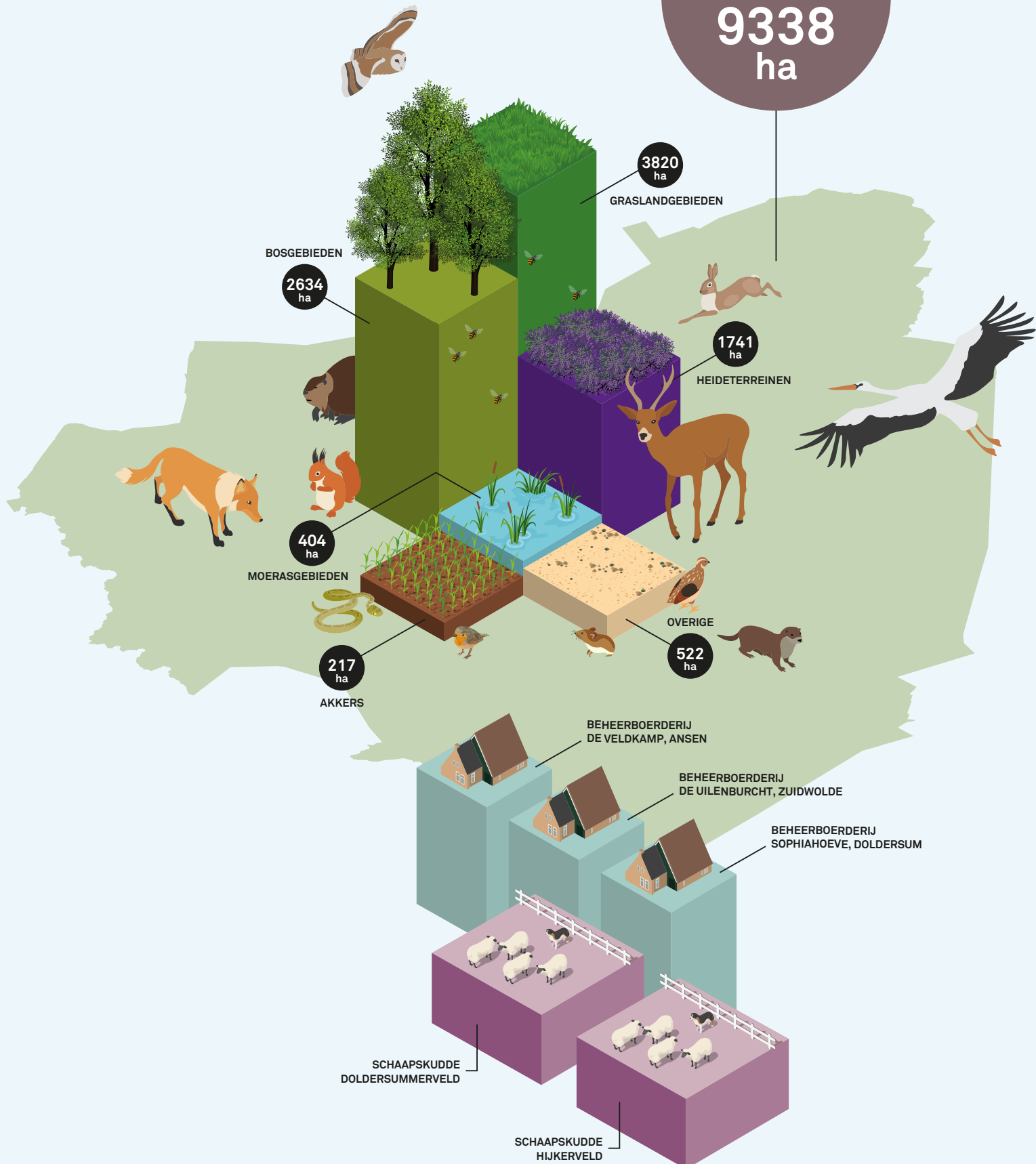
Ossen en koeien die niet bij de stier komen maar die hun 'graaswerk' prima uitvoeren, waren op meer dan 25 plekken in onze natuurgebieden te vinden. De grootste groepen liepen op de terreinen Doldersummerveld, Smilder Oosterveld, Boerenveense Plassen en De Stroeten. Kleinere groepjes hadden we op de terreinen Bongerveen, Elper Westerveld, Holtherzand, Hondstong, Nijensleekerveld, Rabbingerveld, Het Zwarte Gat, Gasterse Duinen, Uffelter Binnenveld en Nuilerveld. Sinds het najaar 2020 loopt op de Zuidoevers van het Zuidlaardermeer een groepje van zes dieren. De prachtige dieren verlenen een extra natuur- en beleevingswaarde aan een natuurgebied.

Natuur en landschap

Het Drentse Landschap

TOTAAL BEHEERDE
NATUURGEBIEDEN
PER 31-12-2020

9338
ha

De positieve effecten van de begrazing bleken ook dit jaar weer uit de terreinevaluaties. Er kwam onder andere uit naar voren dat door runderbegrazing de begroeiing met pijpenstrootje niet te dominant wordt en dat er voldoende ruimte komt voor struikheide en dopheide.

Begrazing schapen

Op een groot aantal terreinen van Het Drentse Landschap lopen binnen de rasters het jaar rond groepen Drentse heideschapen en Schoonebekers. Begin 2020 werd het Hijkerfeld opnieuw geconfronteerd met de aanwezigheid van de wolf. Inmiddels zijn lokaal maatregelen getroffen om de schapen beter te beschermen. Eind 2020 leek de wolf (tijdelijk) uit Drenthe verdwenen.

Al jaren werkt Het Drentse Landschap met gescheperde schaapskuddes op het Doldersummerveld en het Hijkerfeld. De provincie Drenthe steunt deze vorm van beheer financieel. De kudde op het Hijkerfeld krijgt tevens van de gemeente Midden-Drenthe een jaarlijkse bijdrage. Het beheer van de kuddes wordt ondersteund door vrijwilligers die helpen bij het scheperen en die ook andere ondersteunende werkzaamheden verrichten.

Voor het Doldersummerveld evalueerden we in 2020 opnieuw de beheerafspraken met de collega's van Natuurmonumenten die het Wapserveld beheren. Via een app kan de herder laten zien welke routes zijn gelopen, waardoor duidelijk wordt of de aard en intensiteit van de begrazing goed zijn. Waar nodig kan worden bijgeschakeld door de dieren bepaalde plaatsen tijdelijk extra te laten begrazen. Door jaarlijks samen met Natuurmonumenten de resultaten van de begrazing te bespreken kunnen we ervoor zorgen dat door gezamenlijk beheer betere resultaten kunnen worden geboekt.

Toeziethouders

Veel dank zijn we verschuldigd aan onze toeziethouders op de begrazingsterreinen. De meeste vrijwilligers controleren de dieren twee keer per week en rapporteren eventuele bijzonderheden aan de herders en rayonbeheerders. Dank ook voor enkele burens die onze stroomkasten van elektriciteit voorzien waardoor we de dieren binnen de afsterking kunnen houden.

Beheervrijwilligers

Het controleren van rasters, het opsnoeien van wandelroutes, het opruimen van omgewaaide bomen, al dit soort klusjes worden door een groep beheervrijwilligers verricht, die we hiervoor zeer dankbaar zijn.

Pacht- en jachtcontracten

In het kader van het beheer van onze natuurgebieden is in 2020 zo'n 2350 hectare cultuurgrond op basis van geliberaliseerde pachtcontracten uitgegeven aan 310 landbouwers en particulieren.

In 2020 hebben we een aantal aflopende pachtcontracten vernieuwd waarbij de pachtvoorwaarden zijn aangescherpt. Zo werd onder andere een verplichting opgenomen om plekgewijs voldoende vegetatie laten staan. Verder zijn negentien nieuwe jachthuurovereenkomsten voor een periode van zes jaar afgesloten.

Onderhoud archeologische en historische objecten

Op basis van maandelijkse inspectierapporten van plaatselijke toezichthouders zijn in 2020 bij de hunebedden tal van onderhoudswerkzaamheden uitgevoerd. Hierbij gaat het vooral om het opruimen van zwerfpuil en het maaien van de terreintjes. Er werden dit jaar geen speciale beheerwerkzaamheden uitgevoerd.

Op basis van de inspectierapporten van de Monumentenwacht zijn de grafheuvels vrijgesteld van opslag. Ook zijn op het Hijkerfeld grafheuvels en karrensporen gemaaid. Sinds een aantal jaren heeft Het Drentse Landschap de Emmerschans, de Katshaarschans en de Zwartendijksterschans in eigendom. De terreinen van de schansen zijn in 2020 gemaaid en vrijgesteld van opslag. Hierdoor blijft de herkenbaarheid en zichtbaarheid van deze bijzondere monumenten intact.

De toestand van onze terreinen in 2020

Het jaar 2020 geeft een wisselend beeld voor de toestand waarin de terreinen van Het Drentse Landschap verkeren. Er zijn positieve ontwikkelingen te melden, vooral in de nattere gebieden waaronder verschillende beekdalen. Aan de andere kant heeft 2020 ook laten zien dat de kwaliteit van onze heidevelden en bosgebieden onder druk staat vanwege negatieve factoren als de droogte en een te hoge stikstofbelasting. De gevolgen daarvan zie je onder meer in het verdwijnen van soorten.

Bossen

Sommige bossen hebben het moeilijk, zo blijkt in 2020. Het gaat vooral om hoger gelegen bosgebieden op zandgronden. De droogte van 2018, 2019 en 2020 én de stikstofbelasting eisen hun tol en verminderen de vitaliteit van de bossen. Dit komt ook tot uiting in de kwetsbaarheid voor bijvoorbeeld de letterzetterkever, die het op fijnspar en lariks voorzien heeft. Op verschillende terreinen, maar ook in oude bossen als het Asserbos en het Amelterbos in Assen, is dit goed te zien.

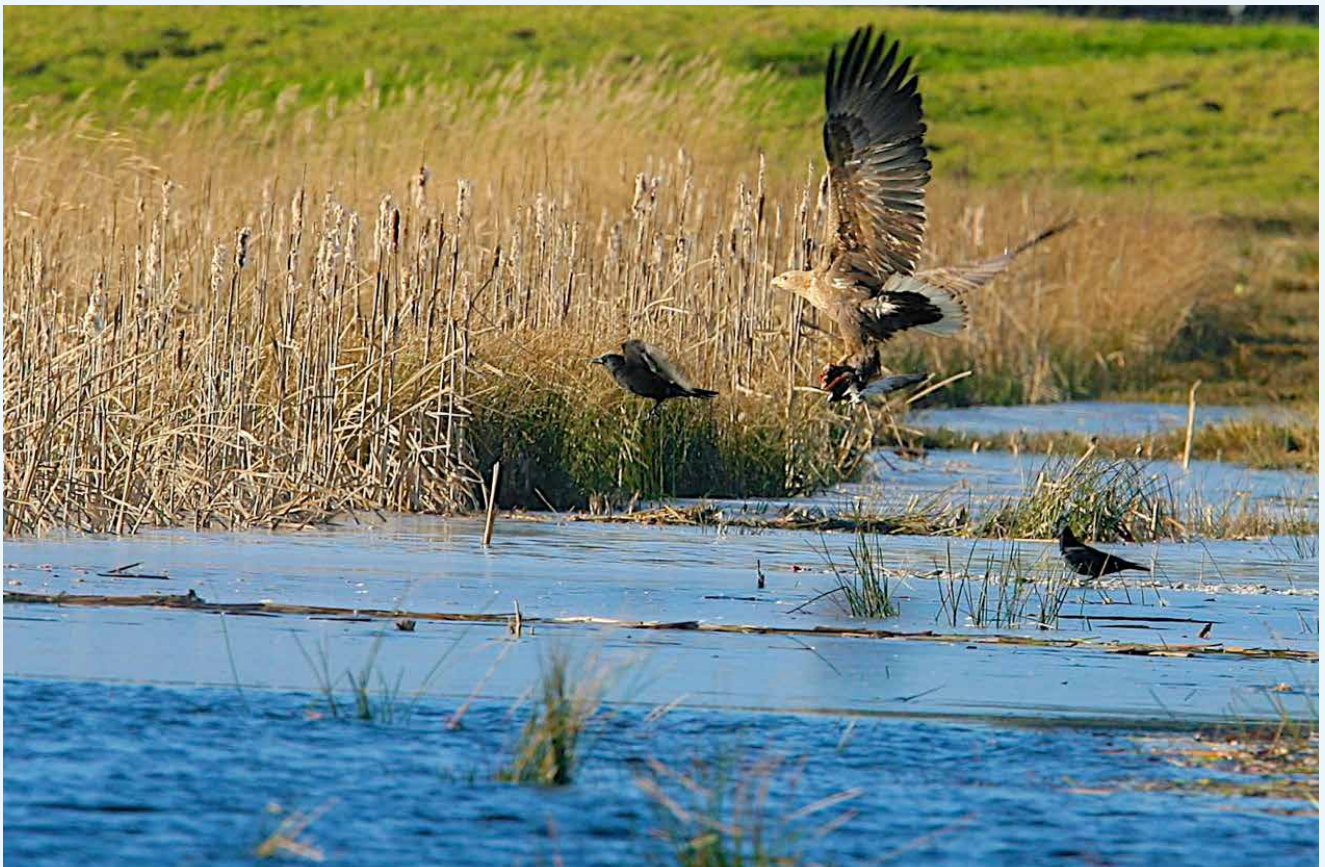
Onderzoek heeft aangetoond dat bosbodems sterk zijn verzuurd waardoor de kwaliteit van het bodemleven en

het wortelmilieu van de bomen vermindert waardoor uiteindelijk ook de bomen zelf worden aangetast.

Heidevelden

Op veel heidevelden speelt zich een vergelijkbaar proces af. Ook hier hebben droogte en verzuring ertoe geleid dat de condities voor met name de karakteristieke flora en vlinders zo slecht zijn geworden dat deze soorten verdwijnen. Zo zijn er in 2020 opnieuw geen heivlinders, kommavlinders en bruine vuurvlinders meer waargenomen op het Drouwenerzand. Er zijn in dit gebied sterke aanwijzingen dat er sprake is van een vergaande bodemverzuring.

Op de meeste heidevelden gaat het steeds slechter met de vlinderbevolking, met heischrale plantensoorten en met een bijzonder dier als de levendbarende hagedis. Deze problemen hebben niet zozeer te maken met het beheer, maar vooral met verslechterde externe milieumomstandigheden. Door de droogte zijn in 2020 wederom veel vennen op de heide langdurig drooggefallen. Dit is op zich een natuurlijk verschijnsel, maar nu leiden de lange duur en de omvang ervan tot een terugval van soorten die het van vochtige milieus moeten hebben. Ook in

sommige hoogveenrestanten zoals in Dalerpeel zijn de droogte-effecten steeds meer zichtbaar; onder andere in de vorm van mineralisatie en inklinking van het veen. Gezien hun hoge ligging in het landschap is een betere buffering van het aanwezige water in deze gebieden lastig te realiseren.

Graslanden

De vochtige graslanden in de beekdalen, maar ook het grasland op verschillende van onze landgoederen, laten een redelijk goed beeld zien. Onder invloed van het beheer zet de verschraving er langzaam door. Het doorvoeren van differentiatie in het beheer – ook via de pachters – zorgt voor een gestaag toenemen van de variatie. Dit geldt zowel voor de planten als de fauna, met name insecten.

In gebieden waar de waterhuishouding hersteld is, zien we ook in 2020 een doorgaande lijn in de vernatting en verbetering van de kwaliteit van hooiland- en schraallandvegetaties. Mooie voorbeelden vind je in de middenloop van de Reest en in het Hunzedal in de Mandelanden en het Lofar-gebied. Hoewel ook hier de droogte zichtbare effecten heeft, lijkt deze hier mede dankzij de toegenomen toestroming van mineraalrijk kwelwater een minder sterke invloed op de vegetatieontwikkeling te hebben.

Moerasgebieden

De moerasgebieden laten een meer wisselend beeld zien. Zo hebben de vloeivelden van Diependal bij het Hijkerveld veel last gehad van de twee droge zomers en kwamen grote delen van de voormalige vloeivelden droog te staan. Op zo'n moment verdwijnt ook de aantrekkingskracht voor veel vogels. Door het wateraanvoersysteem aan te passen konden we in Diependal de droogteproblemen in 2020 verhelpen. In ons nieuwe 340 hectare grote moerasgebied Tusschenwater in het Hunzedal is fraai te zien hoe

snel met name vogels op nieuwe mogelijkheden reageren. Na de vestiging van tientallen nieuwe soorten broedvogels, waaronder zeer bijzondere soorten als bruine kiekendief, kluut, geoorde fuut en waterral, lieten zich in 2020 ook de visarend en de zeearend zien.

Opvallende soorten

- **Wolf** Begin 2020 deed de wolf opnieuw van zich spreken op enkele terreinen van Het Drentse Landschap door er schapen te doden. Het lijkt een kwestie van tijd voordat zich in Drenthe een of enkele roedels zullen vormen, al lijkt de wolf eind 2020 vooralsnog weer even te zijn verdwenen.
- **Rode wouw** De rode wouw is een grote roofvogel die sinds eind jaren zeventig niet meer in Nederland broedde. De soort is echter bezig terug te keren, ook in Drenthe. In 2020 broedde de rode wouw hier onder andere weer in het Reestdal.
- **Bever** De bever voelt zich nog steeds prima thuis in het Hunzedal en heeft inmiddels ook de overstap gemaakt naar de Drentsche Aa. Binnen Drenthe zorgen de dieren niet of nauwelijks voor overlast. Maar een uitbreiding richting de lage gebieden van Groningen brengt voor waterschap Hunze en Aa's onacceptabele risico's met zich mee. Er wordt gewerkt aan een 'Bevermanagementplan' voor Groningen en Drenthe. Insteek is om enerzijds de beverpopulatie gezond en vitaal te houden en anderzijds de vestiging op risicovolle plekken tegen te gaan. Op initiatief van de beide provincies wordt het plan door de waterschappen uitgewerkt. Het Drentse Landschap is als adviseur nauw bij de ontwikkeling betrokken.
- **Otter** De otter meldt zich weer in verschillende Drentse beekdalen. Zo is het dier in 2020 gesignaleerd in onder meer het Hunzedal en het Reestdal. Aan de hand van hun spraints (uitwerpselen) worden otters echter op veel meer plekken waargenomen.

1.5 Beleidsontwikkeling

Aanpak stikstofcrisis

Ook in 2020 is de stikstofcrisis een belangrijk thema gebleven. Vanuit agrarische hoek werd er veel geprotesteerd tegen de manier waarop de landelijke en provinciale politiek hiermee omgingen.

De effecten van de stikstofbelasting zijn al jarenlang zichtbaar in de natuurgebieden van Het Drentse Landschap, met name in de bossen en in de heide- en veengebieden. De toestand van onze natuur is nu pas daadwerkelijk onderwerp geworden van het maatschappelijk debat waarbij er naar concrete oplossingen gezocht wordt. Het Rijk heeft voor de komende tien jaar drie miljard euro vrijgemaakt om de stikstofproblematiek aan te pakken. Dit zou onder andere moeten gebeuren door het opkopen van boerderijen bij de Natura 2000-gebieden. Vanuit het Programma Natuur zijn middelen ingezet voor het herstel van natuurgebieden. Extra beheer- en inrichtingsmaatregelen in natuurgebieden moeten ervoor zorgen dat daar de stikstofeffecten verminderen. Denk hierbij bijvoorbeeld aan vernatting, maar ook aan extra beheermaatregelen zoals begrazing en maaien. In 2020 hebben de betrokken organisaties veel werk verricht om voor de Drentse natuurgebieden zinvolle maatregelen uit te werken. Het is echter even hard nodig om tegelijkertijd het ontstaan van stikstof bij de bron aan te pakken. Een effectief optreden aan die kant laat echter vooralsnog op zich wachten.

Natuurinclusieve landbouw

Vanuit de Agenda Boer, Burger en Biodiversiteit van de Groenmanifest-partners en de Regiodeal

Natuurinclusieve landbouw is er in 2020 verder gewerkt om voorstellen uit te werken voor meer natuurinclusieve vormen van landbouw; ook wel kringlooplandbouw genoemd. Het Drentse Landschap is nauw bij deze ontwikkelingen betrokken. Samen met biologische boeren in het Hunzedal en bij De Kleibosch proberen we gezamenlijk meer samenhang te krijgen in het beheer van landbouwgronden en natuurgebieden. Vanuit onze beheerboerderijen wisselen we kennis uit met boeren in de directe omgeving. Via onze boerderijen realiseren we al meer dan dertig jaar extensieve landbouw ten behoeve van het natuurbeheer.

Wolvenbeleid

Het doden van schapen door wolven heeft de provincie ertoe aangezet nieuwe stappen te zetten naar een wolvenbeleid dat onder meer moet zorgen voor een goede schadeloosstelling van schapenbezitters. Ook heeft de provincie subsidie beschikbaar gesteld voor het nemen van maatregelen om wolven te weren. Het Drentse Landschap is begonnen intern een wolvenbeleid te ontwikkelen voor alle natuurgebieden waar schapen grazen. Dit beleid moet duidelijk maken of de schapenbegrazing op een terrein kan worden gehandhaafd, eventueel met aanvullende maatregelen. Juist omdat Het Drentse Landschap veel gebruikmaakt van schapenbegrazing binnen rasters kan de aanwezigheid van wolven voor wezenlijke gevolgen voor ons heidebeheer gaan zorgen.

Samenwerking Natuur en Milieufederatie Drenthe

De nauwe samenwerking met de Natuur en Milieufederatie Drenthe heeft ook in 2020 haar nut bewezen op het gebied van ruimtelijke-orderingsvraagstukken zoals het beoordelen van bestemmingsplannen. Samen konden we zo bij belangrijke maatschappelijke ontwikkelingen een adequate inbreng leveren.

Bossenstrategie

In 2020 heeft het Rijk het initiatief genomen voor een zogeheten Bossenstrategie, die op provinciaal niveau nader moet worden uitgewerkt. Het doel is om meer bossen te krijgen en zo bij te dragen aan het verminderen van de effecten van de klimaatverandering. Deze areaaluitbreiding zal zowel binnen als buiten het

Natuurnetwerk Nederland moeten plaatsvinden. De locatie en de financiering van nieuwe bossen zijn vraagstukken die nog onvoldoende zijn uitgewerkt om meer bos in de nabije toekomst ook daadwerkelijk effectief te laten zijn. De mogelijkheden voor bosuitbreiding binnen het Natuurnetwerk Nederland is op de terreinen van Het Drentse Landschap heel beperkt. Dat komt vooral omdat we in het verleden alle mogelijkheden in die richting al hebben ingevuld. Bosuitbreiding in de overgangszone tussen landbouwgrond en natuur zal voor ons meer mogelijkheden bieden om knelpunten op te lossen, zeker op het gebied van de waterhuishouding. Die mogelijkheden lijken tot dusverre echter nog niet echt uit de verf te komen.

Zonneparken

De Rijksregeling Stimulering duurzame energieproductie is een belangrijk middel om duurzame energie te stimuleren. In 2020 heeft deze regeling geleid tot de aanleg van enkele nieuwe zonneparken in Drenthe, ook in de nabijheid van de terreinen van Het Drentse Landschap en in andere waardevolle landschappen. Bij de planontwikkeling voor zonneparken rondom Hoogeveen bleek er nauwelijks aandacht voor een inbreng vanuit de sector natuur en landschap. Bij het ontwikkelen van duurzame energie in Drenthe heeft het lange tijd ontbroken aan

voldoende regie vanuit de provinciale overheid. Het afgelopen jaar is er gewerkt aan een Regionale Energie Strategie om tot een meer evenwichtige afstemming te komen voor het realiseren van de energieopgave in Drenthe. Wel moeten we constateren dat de aandacht voor het zorgvuldig benutten van kansen voor natuur en landschap nog steeds bedroevend minimaal is; denk bijvoorbeeld aan het combineren van zonneparken met wateropgaven.

Bestemmingsplannen

Samen met de Natuur en Milieufederatie Drenthe heeft Het Drentse Landschap in 2020 gereageerd op enkele nieuwe ruimtelijke plannen. Zo is bij de gemeente Hoogeveen een zienswijze ingediend op het bestemmingsplan voor de Voorhofkerk in Pesse. Daarbij werd met name aandacht gevraagd voor het feit dat het oude bos op dit terrein moest wijken voor woningen. Het was stuitend om te moeten constateren dat het bos tijdens de procedure al gekapt werd. Tegen de omgevingsvergunning van de gemeente Hoogeveen voor het zonnepark aan de Reindersweg in Pesse hebben we bij de rechtbank bezwaar aangetekend. Onze voornaamste bezwaren waren de grootschaligheid van het plan en de te geringe aandacht voor de landschappelijke inpassing van het terrein. In het verlengde daarvan richtten onze bezwaren zich

ook op de manier waarop in deze gemeente in korte tijd grote oppervlakten landbouwgrond konden worden belegd met zonnepanelen. Helaas heeft de rechtbank onze bezwaren verworpen waardoor de aanleg van zonneparken in deze gemeente niet aan nadere voorwaarden kon worden verbonden. Dit betekende tevens dat de mogelijkheden voor juridische stappen tegen nieuwe initiatieven zeer beperkt geworden zijn.

Contacten provincie

In 2020 is regelmatig met gedeputeerde Henk Jumelet overlegd over onderwerpen als het Programma Natuurlijk Platteland, het stikstof-dossier, de Agenda Boer, Burger en Biodiversiteit en de eventuele aanleg van een fietspad over het ecoduct 't Stiggeltie tussen Zuidwolde en Linde. Ook hebben we de mogelijkheden en onmogelijkheden bij het realiseren van het Natuurnetwerk Nederland in Drenthe geanalyseerd. Aan de hand hiervan zal worden gekeken hoe de realisatie van het netwerk in 2027 verder moet worden opgepakt.

In twee gesprekken met commissaris van de Koning Jetta Klijnsma is input geleverd voor de corona-aanpak van de provincie Drenthe.

Contacten gemeenten

Nadat de afgelopen jaren verschillende pogingen ondernomen werden om te kijken of er een fietspad over het ecoduct 't Stiggeltie over de N48 kon worden aangelegd, kwamen B en W van de gemeente De Wolden in 2020 tot de conclusie dat dit geen haalbare optie was. We vinden het verheugend dat daarmee de dreiging van de aanleg van een fietspad over dit ecoduct definitief tot het verleden lijkt te behoren. Het was een onvermijdelijke beslissing, omdat uit onderzoek van de Natuurwerkgroep Zuidwolde

gebleken was dat deze voorziening in ecologisch opzicht zeer goed functioneerde.

Contacten Commissie Landelijk Gebied

Tijdens de vergaderingen van de provinciale Commissie Landelijk Gebied werden onder andere de volgende onderwerpen behandeld:

- Programma Natuurlijk Platteland Stikstofcrisis / Programma Natuur
- relatie ontwikkeling zonneparken en gebieds-opgaven
- Ontwikkelagenda Melkveehouderij
- Agenda Boer, Burger en Biodiversiteit
- gevolgen droge zomers
- Toekomstperspectief Panorama Drenthe

Contacten waterschappen

Op bestuurlijk niveau zijn in 2020 tal van gesprekken gevoerd met de waterschappen Drents-Overijsselse Delta, Vechtstromen en Noorderzijlvest. Met waterschap Hunze en Aa's was er in 2020 geen bestuurlijk overleg; uiteraard was er wel belangrijk collegiaal overleg met dit waterschap.

De belangrijkste gespreksonderwerpen met de verschillende organisaties waren:

- het evalueren van de droogteperiode (Hunze en Aa's, Vechtstromen)
- de veenoxidatieproblematiek (Hunze en Aa's)
- de inrichting van een gecombineerd waterbergings- en natuurgebied in het brongebied van het Oude Diep (Drents-Overijsselse Delta)
- de mogelijkheden van peildifferentiatie en een evaluatie van de inrichting van De Onlanden en de aanpak van de extra bergingsopgave voor De Onlanden (Noorderzijlvest)
- het voorontwerp van het Beheerprogramma 2021-2025 van waterschap Hunze en Aa's

Contacten LandschappenNL

De directeurs van LandschappenNL komen jaarlijks vier tot zes keer bij elkaar. Belangrijke onderwerpen in 2020 waren:

- Buitenleven BV
- droogteproblematiek
- functioneren LandschappenNL
- cao
- stikstofcrisis
- SNL- en SNL-certificering
- waterschapslasten
- ontwikkelingen Gemeenschappelijk landbouwbeleid Europese Unie
- veranderingen Centraal Bureau Fondsenwerving
- samenwerking Nationale Postcode Loterij

Nieuwe natuur in de Flessenhals bij Borger

In 2020 kon het inrichtingsproject Flessenhals grotendeels worden uitgevoerd. Dit gebied is onderdeel van het Hunze-systeem. Het ligt pal tegen de bebouwing van Borger aan en maakt deel uit van het beekdal-landschap van het Voorste Diep. Stroomopwaarts ligt het eerder ingerichte gebied Mandelanden, stroomafwaarts sluit het gebied aan op de Bronnegermaden.

De projectnaam Flessenhals verwijst naar het feit dat het beekdal hier een vernauwing kent omdat het een doorbraak door de Hondsrug vormt. Bovendien is een deel van het dal in de jaren zeventig volgebouwd bij een uitbreiding van het dorp Borger.

In het project Flessenhals zijn verschillende maatregelen genomen. Allereerst is de beek weer meanderend gemaakt. Ook is een vistrap aangelegd waarmee vissen vanuit het Hunzedal weer de Mandelanden in de bovenloop van het Voorste Diep kunnen bereiken.

In delen van het gebied zijn vroegere laagten hersteld. Verder zijn sloten en greppels verondiept of gedempt waarmee de grondwaterstand is verhoogd en kwel-

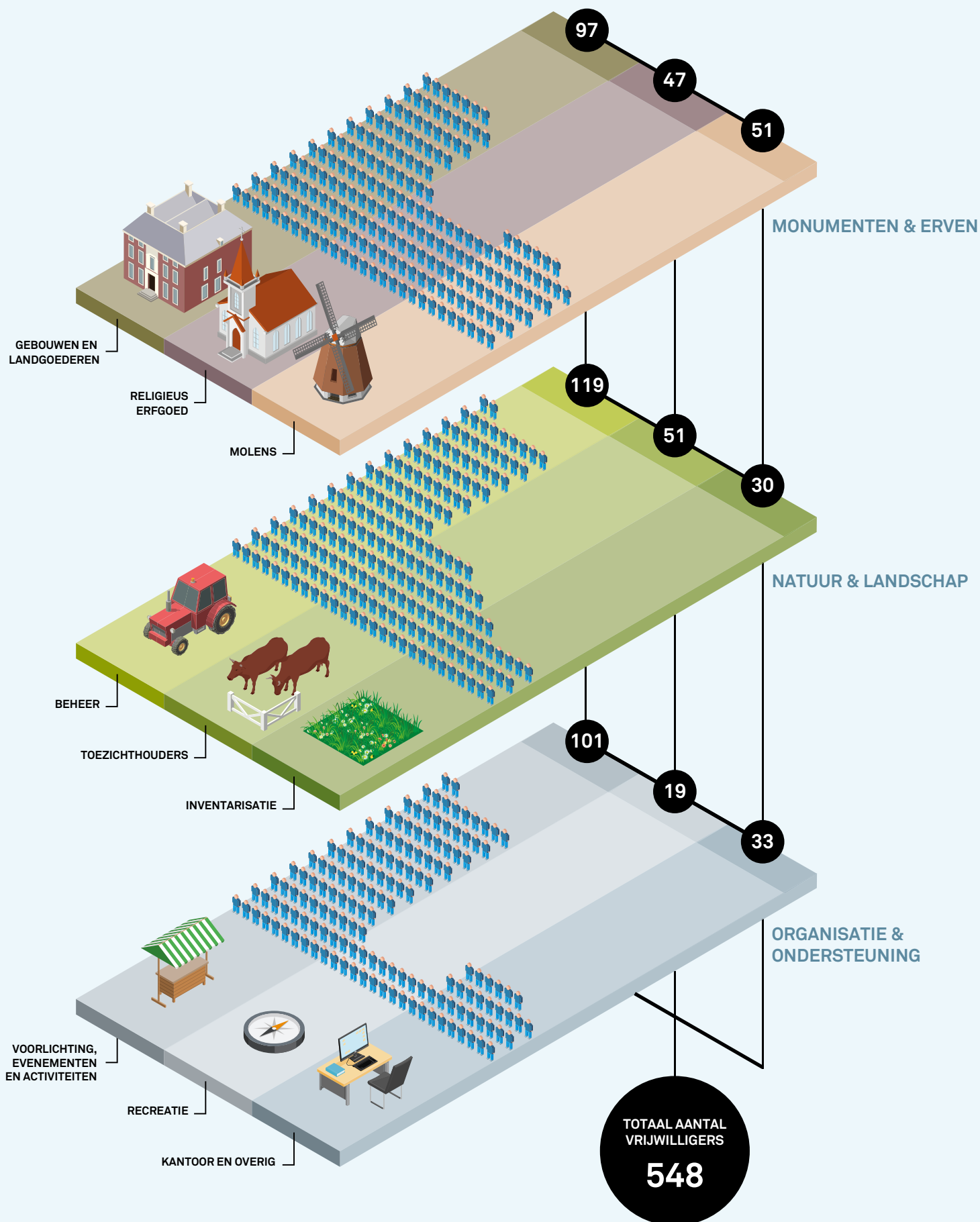
water tot in het maaiveld kan reiken zoals dat vroeger ook gebeurde. De verwachting is dat zo de soortenrijke vochtige hooilanden met dotters en orchideeën mogelijk terugkeren. In de Mandelanden is dat vrijwel meteen het geval geweest.

Aan de randen van het beekdal zijn weer aanzetten tot houtwallen gemaakt die refereren aan het besloten beekdal-landschap van vroeger. Bij Borger is een oude meander van het Voorste Diep opnieuw zichtbaar gemaakt in het landschap. Hier zijn ook de wandelmogelijkheden vergroot en zijn vruchtdragende struiken langs het wandelpad geplant. Onder de Eeserstraat zijn faunapassages aangebracht.

Het resultaat is een prachtig hersteld stukje beekdal-landschap dat niet alleen de natuur en landschappelijke kwaliteit verbetert maar ook een mooi uitloopgebied van Borger is geworden.

Het project Flessenhals werd getrokken door Het Drentse Landschap en is samen met waterschap Hunze en Aa's, de gemeente Borger-Odoorn en de provincie Drenthe tot stand gekomen. De uitvoering van het project was in handen van aannemer Fuhler.

Vrijwilligers Het Drentse Landschap

②

Cultureel erfgoed

2.1 Projecten

Revitalisatie landgoed Oldengaerde

Ondanks enkele tegenslagen en onvoorziene omstandigheden konden in 2020 de restauratie en herbestemming van het omvangrijke en complexe project Oldengaerde met een goed resultaat worden afgerond.

Na de oplevering is gestart met de inrichting van de verschillende ruimtes. De familie Willinge nam al in de zomer hun intrek in de familie-woning. De twee vakantieappartementen zijn inmiddels volledig ingericht en voor de verhuur bij Buitenleven Vakanties ondergebracht. De eerste recensies van de gasten zijn positief. De inrichting van de publieksruimtes op de begane grond zijn vanwege de coronamaatregelen in 2020 helaas niet van de grond gekomen. Het voordeel daarvan was dat deze ruimtes tijdelijk dienst konden doen als opslag- en overslagruimte.

In 2020 zijn we gestart met de restauratie van het bouwhuis, het laatste grote restauratieproject op Oldengaerde. Ondanks zorgvuldig onderzoek vooraf bleek onder meer de kapconstructie in slechte staat te verkeren en moesten er verschillende aanvullende maatregelen worden getroffen die tot meerkosten hebben geleid. Dit betekende een vervelende tegenvaller aan het begin van het restauratietraject.

Dankzij een particuliere bijdrage bleek het mogelijk om de poort van Oldengaerde te herstellen. De smeedijzeren poort is gedemonteerd en in het atelier van een restauratiesmederij hersteld. De poort is van de originele kleurstelling voorzien waarbij ook het woord Oldengaerde opnieuw verguld is. Na het terugplaatsen van de poort is ook de veldkeienbestrating rondom de poort hersteld en werd het geheel een prachtig visitekaartje bij de entree van Oldengaerde.

De restauratieprojecten op Oldengaerde werden gesteund door bijdragen van particulieren, het Rijk, de provincie Drenthe, de gemeente Westerveld, het Prins Bernhard Cultuurfonds, het Dinamofonds en de Gravin van Bylandt Stichting.

Driessenhuus Ruinerwold

Leon Driessen schonk zijn bijzondere negentiende-eeuwse boerderij bij Ruinerwold in 2010 aan Het Drentse Landschap. Hij is er tot zijn overlijden in 2018 blijven wonen. Leon is 91 jaar geworden en was een markante persoonlijkheid

met een bewogen leven. In Ruinerwold bouwde hij in de loop van tientallen jaren zijn eigen paradijs.

Gedurende 2020 is gewerkt aan de restauratie en renovatie van de boerderij. Bijzonder aan dit project is dat we het voorhuis, waar de belangrijkste cultuurhistorische waarden en de 'geest van de plek' zich het sterkst manifesteren, in stand hebben kunnen laten. Alle nieuwe woonruimte is namelijk in het achterhuis gerealiseerd. De toekomstige bewoner beschikt daardoor over een nieuwe en duurzame woning in het achterste deel van de boerderij, met in het voorhuis enkele extra ruimten die bijvoorbeeld als werkkamer, studeerkamer of zitkamer gebruikt kunnen worden. Het paradijs van Leon Driessen is door de renovatie en de ingebruikname voor de toekomst veiliggesteld.

Bruntingerhof Orvelte

De plannen voor de herbestemming van de Bruntingerhof in Orvelte tot bezoekerscentrum zijn in 2020 geheel uitgewerkt. Dankzij een prettige samenwerking binnen het bouwteam is er een realistische begroting op tafel gekomen. Voor de realisatie ervan is nog wel veel fondsenwerving noodzakelijk. De omgevingsvergunning is reeds in 2020 verleend.

Het bezoekerscentrum moet een belangrijke voorziening voor Orvelte worden; ook omdat het Toeristisch Informatie Punt er onderdeel van gaat uitmaken. Iedereen die meer over Orvelte en Drentse esdorpen wil weten, is straks in de Bruntingerhof aan het juiste adres. In 2022 moet het project worden opgeleverd.

Ontwikkeling nieuwe projecten

Het Drentse Landschap bereidt zich voor op een aantal nieuwe restauratie- en herbestemmingsprojecten die in de komende jaren zullen worden uitgevoerd. In 2020 hebben we verschillende projecten voorbereid door onderzoek te laten doen en plannen te maken. Zo zijn er plannen ontwikkeld voor Landgoed Overcingel in Assen en herenboerderij De Lindenhurst in buurtschap De Schiphorst tussen De Wijk en Meppel. Ook voor het orgel van de Margarethakerk in Odoorn en de historische kas bij havezate De Havixhorst zijn in 2020 restauratieplannen ontwikkeld.

2.2 Verwerving erfgoed

Molens gemeente Coevorden

Eind 2020 zijn de laatste twee van in totaal zeven molens van de gemeente Coevorden aan Het Drentse Landschap overgedragen. Het ging om de molens De Hoop in Sleen en Jan Pol in Dalen. Zie het thema op pag. 40.

Boerderij De Gorter

Aan de Nieuwe Dijk in het Reestdal kwam begin 2020 een historische boerderij te koop. Omdat bij de boerderij veel grond werd aangeboden en deze gronden belangrijk zijn in het Reestdal, heeft Het Drentse Landschap zich kandidaat gesteld voor de aankoop. Een andere reden is dat de boerderij ondanks zijn ouderdom, beeldbepalende ligging en onmiskenbare cultuurhistorische waarden geen monumentenstatus bezit, waardoor het pand in de verkeerde handen voor sloop in aanmerking zou kunnen komen.

Mede dankzij een particuliere gift is de aankoop van boerderij De Gorter in 2020 geslaagd. De boerderij wordt door Het Drentse Landschap gerestaureerd.

Veenhuizen

In het consortium met de Nationale Monumenten Organisatie en de organisatie BOEi heeft Het

Drentse Landschap in 2020 verdere stappen gezet richting overname van zo'n tachtig monumenten in Veenhuizen. In het consortium is afgesproken dat er voor de overdracht een nieuwe stichting in het leven zal worden geroepen. Deze zal zorg gaan dragen voor het beheer van de monumenten.

Overige initiatieven

Net als in andere jaren is Het Drentse Landschap ook in 2020 regelmatig benaderd met de vraag of wij het eigendom van bepaalde gebouwen wilden overnemen. Soms ging het om historische woonhuizen of boerderijen die al via een makelaar te koop waren gezet. Voor een duurzame instandhouding van monumentaal erfgoed is het belangrijk dat de verkopende partij bereid is de marktconforme voorwaarden te verlaten en het belang van instandhouding voorop te stellen. Verder is in 2020 een aantal malen contact geweest met eigenaren van kerkgebouwen. Het lukt kerkelijke gemeenten soms niet meer om alle kerken die men in eigendom heeft in goede conditie te houden. Vanwege de coronamaatregelen bleken overleg en afstemming lastig te zijn. In 2021 hopen we de draad van deze gesprekken weer te kunnen oppakken.

Monumenten en erven

Het Drentse Landschap

346

GEBOUWDE OBJECTEN
VERDEELD OVER
134 ADRESSEN

SCHUREN OF STALLEN 120

STOOKHOKKEN 25

WOONHUIZEN 23

TUINORNAMENTEN 9

BOUWHUIZEN 6

MOLENS 11

HAVEZATES/LANDHUIZEN 7

SCHAAPSKOOIEN 7

RIJKSMONUMENTALE
TUINAANLEGGEN 3

74 OVERIGE OBJECTEN

65 BOERDERIJEN OF
KEUTERIJEN MET ERVEN

35 ARCHEOLOGISCHE
OBJECTEN

5 KERKEN

Rijksmonument

114

RIJKSMONUMENTEN

9

PROVINCIALE MONUMENTEN

6

GEMEENTELIJKE MONUMENTEN

106

KARAKTERISTIEKE/
BEELDBEPALENDE
GEBOUWEN

18

verhuurd als
vakantiewoning

46

verhuurd
als woning en bedrijf

48

verhuurd
als bedrijf

79

verhuurd
als woning

HUDIG GEBRUIK

2.3 Beheer gebouwen en erven

Historisch onderzoek

Ook in 2020 heeft Het Drentse Landschap het nodige historisch onderzoek laten uitvoeren. Enerzijds gebeurde dit om zo kennis over het gebouwde en het groene erfgoed te vergroten, anderzijds om de historische waarden goed in beeld te krijgen, zodat verantwoorde keuzes kunnen worden gemaakt bij onderhoud en restauratie.

In het afgelopen jaar zijn onder meer bouw- en tuinhistorische onderzoeken en waardestellingen uitgevoerd voor boerderij De Lindenhorst in De Schiphorst, Overcingel in Assen, Oldengaerde in Assen en het Melkfabriekje in Orvelte.

De meeste onderzoeken worden uitbesteed aan externe deskundigen, in sommige gevallen wordt het onderzoek in eigen huis uitgevoerd. Ook wordt er historisch onderzoek gedaan door vrijwilligers, bijvoorbeeld naar de bewoningsgeschiedenis van Oldengaerde.

Onderhoud gebouwen

In 2020 heeft veel preventief onderhoud in de gebouwen van Het Drentse Landschap plaatsgevonden. Op basis van het softwareprogramma O Prognose is vastgesteld welke gebouwen en gebouwonderdelen voor onderhoud in aanmer-

king komen. Veelvoorkomende en regelmatig terugkerende werkzaamheden zijn schilderwerk en rietwerk.

Met name in Orvelte zijn veel van dit soort werkzaamheden uitgevoerd; ook bedoeld als inhaalslag. Dat geldt ook voor voegwerk en andere werkzaamheden. Zo zijn de toiletruimten in Café Warmolts gerenoveerd en is de boerderij Schoolstraat 3 voorzien van een nieuwe badkamer en keuken.

Naast het reguliere onderhoud waren er uiteraard ook onvoorziene onderhoudsklussen. Het gaat hierbij om onderhoud als het oplossen van lekkages en het repareren van cv-installaties.

Onderhoud tuinen en erven

Nadat in 2019 met veel succes een enthousiaste groep vrijwilligers aan de slag is gegaan in de monumentale tuin van Oldengaerde, is in 2020 op vergelijkbare wijze een initiatief opgestart voor Landgoed Overcingel. Onder leiding van een tuinbaas/hovenier steken ook daar tuinvrijwilligers op een vaste dag in de week de handen uit de mouwen. Het Drentse Landschap is er dankbaar voor dat deze vrijwilligers bereid zijn om de belangrijke historische tuinen en parken in stand te houden.

Ook op boerenerven zijn vaak allerlei historisch waardevolle structuren en elementen te vinden; denk aan boomgaarden, erfgronden en bijgebouwen. Omdat de meeste boerderijen worden verhuurd ligt hier de verantwoordelijkheid voor het onderhoud grotendeels bij de huurders. Om goed zicht te hebben op de historische waarden ervan en te zorgen voor een passend beheer is Het Drentse Landschap in 2020 begonnen hiervoor beleid te ontwikkelen, zie pag. 39.

Verhuur

In 2020 zijn in de panden van Het Drentse Landschap weinig huurmutaties geweest. In het voorjaar werd boerderij Egberts Lent in Nieuw-Annervveen verhuurd aan een zorgorganisatie. Ook de boerderij Schoolstraat 3 in Orvelte en het koetshuis van Oldengaerde kregen in 2020 nieuwe huurders. Medio 2020 werd een huurovereenkomst afgesloten met de familie Willinge voor hun vakantiewoning in de havezate Oldengaerde.

Vakantiewoningen Buitenleven

De verhuur van onze vakantiewoningen via Buitenleven Vakanties kende in 2020 een bijzonder verloop. Tijdens de eerste lockdown door de coronacrisis in het voorjaar liep de bezetting even behoorlijk terug om daarna sterk te stijgen. Gedurende de rest van het jaar was de bezetting zeer hoog.

Sommige huisjes zaten zelfs bijna 100 procent van de tijd vol. Mensen zochten een vakantiewoning dicht bij huis als alternatief voor een vakantie in het buitenland. Al met al viel de gemiddelde bezetting in 2020 een stuk hoger uit dan in voorgaande jaren; namelijk ruim 84 procent tegenover 71 procent in 2019 en 66 procent in 2018.

Net als in andere jaren waren in 2020 de kleinere vakantiewoningen het meest populair. Het Hertenhuisje en het Kleinste Huisje kenden een gemiddelde bezetting van 94 procent, Huis Landweer en 't Haantje zaten rond de 90 procent. Vanwege de hoge bezetting was het een drukke tijd voor de gebouwenbeheerders, onderhoudsmedewerkers en schoonmakers. Omdat de woningen vrijwel voortdurend bezet waren, was er alleen op de wisseldagen tijd om de noodzakelijke werkzaamheden uit te voeren. De gemiddelde klanttevredenheid steeg het afgelopen jaar opnieuw licht van een 8,6 naar een 8,7. Alle vakantiewoningen scoorden in 2020 een ruime 8.

De vakantiewoningen vragen om voortdurende aandacht om ze aantrekkelijk te houden voor de vaak veeleisende gasten van Buitenleven Vakanties. Omdat vakantiewoning De Pimpernel in het Reestdal de afgelopen jaren minder goede scores kreeg, is deze op onderdelen opnieuw ingericht. Mede hierdoor kwam de score voor de Pimpernel in 2020 op een 8,8 uit.

Beheer kerken

Vanuit Stichting Oude Drentse Kerken van Het Drentse Landschap wordt het beheer van vijf historische Drentse kerken georganiseerd. Dit beheer bestaat hoofdzakelijk uit het uitvoeren van noodzakelijk onderhoud. Het dagelijks beheer – inclusief verhuur en het organiseren van activiteiten – gebeurt door plaatselijke vrijwilligers. Deze plaatselijke commissies houden de kerk levend in het dorp.

Vanwege de coronamaatregelen zijn de kerken een groot deel van het jaar gesloten geweest voor publiek. Daardoor hebben de plaatselijke commissies de nodige inkomsten misgelopen, waardoor ze hebben moeten interen op hun (beperkte) reserves. Het is wachten op betere tijden, zodat de kerken weer open kunnen voor allerlei culturele en sociaal-maatschappelijke activiteiten.

Onderhoud kerken

Stichting Oude Drentse Kerken heeft in 2020 het nodige onderhoud aan de kerken uitgevoerd. De kerk van Eext kreeg een grote schilderbeurt waarbij ook houtrot is hersteld, onder meer aan de klokkentoren.

In de kerken in Bovensmilde en Odoorn konden we een verduurzamingsslag maken. In beide kerken is zogeheten achterzetbeglazing aangebracht bij de grote vensterpartijen. Via de vensters gaat in de wintermaanden veel energie verloren. Ook zorgen de vensters voor koudeval in de kerk. Door het plaatsen van achterzetbeglazing wordt zowel het energieverbruik beperkt als het comfort verbeterd.

Deze investeringen konden grotendeels worden gedekt dankzij de enthousiaste inzet van de vrijwilligers van de plaatselijke commissies die de fondsenwerving zelf ter hand namen. Bijdragen kwamen onder andere van het Rabo-fonds en het Prins Bernhard Cultuurfonds.

In Bovensmilde droeg ook de gemeente Midden-Drenthe bij. Daarnaast ontvingen wij een prachtige schenking van de Protestantse Gemeente Schoonoord.

2.4 Beleidsontwikkeling

Rijksoverheid

Het volgen en beïnvloeden van rijksbeleid door Het Drentse Landschap vindt met name plaats via de Federatie Instandhouding Monumenten en de Nationale Monumentenorganisatie. Daarnaast is de provincie een belangrijke partner in de politiek-bestuurlijke lijn richting het Rijk. Op uitvoerend niveau hebben we contacten met de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. Een belangrijke ontwikkeling was in 2020 de evaluatie van de Subsidieregeling instandhouding monumenten. Het Drentse Landschap heeft meegedaan aan een enquête onder monumenteigenaren. De evaluatie, die doorloopt in 2021, is van groot belang voor de vormgeving van de subsidieregeling in de toekomst.

Cultuurnota provincie Drenthe

In 2020 heeft de provincie een nieuwe cultuurnota vastgesteld. Het Drentse Landschap heeft hier de nodige input voor geleverd. Het begon met een conceptnota waarin de belangen van Het Drentse Landschap onvoldoende voor het voetlicht waren gebracht. We hebben hierover een uitgebreide schriftelijke reactie naar de provincie gestuurd. De provincie heeft weliswaar enkele aanbevelingen overgenomen, maar tot

onze spijt blijft de erkenning van Het Drentse Landschap als hoeder van het Drentse cultureel erfgoed nog steeds onderbelicht. Positief is dat de provincie nu in haar nieuwe cultuurnota voor het eerst een bijdrage heeft toegezegd voor het belangrijke werk van Stichting Oude Drentse Kerken.

De bijdrage van de provincie is in de praktijk echter veel te laag om de ondersteuning van de vrijwilligers te versterken die zich met de kerken (en de molens) bezighouden. De kosten die Het Drentse Landschap hiervoor maakt, nemen al jaren toe. Vrijwilligers zijn van groot belang voor het dagelijks beheer van deze monumenten, maar ook voor het verkrijgen van lokaal draagvlak, voor educatie en voorlichting, het organiseren van activiteiten en evenementen, enzovoort. Bij de verwerving en het onderhoud van onrendabele monumenten zoals kerken en molens zou een krachtig gebaar van de provincie op zijn plaats zijn. Elk jaar vragen deze monumenten hoge kosten aan onderhoud en energie waar geen inkomsten tegenover staan. Een subsidie vanuit de Subsidieregeling instandhouding monumenten biedt hier slechts enig soelaas. Het Drentse Landschap aanvaardt dergelijke monumenten omdat ze een duidelijk

maatschappelijk doel dienen. Ze zijn niet alleen van belang voor de cultuurhistorie van Drenthe, maar ze dienen ook als lokale identiteitsdragers en als ontmoetingsplek in een dorp waardoor de sociale cohesie wordt versterkt. Bovendien zijn molens en kerken belangrijke toeristisch-recreatieve voorzieningen.

Net als in voorgaande jaren vond er regelmatig overleg plaats met de provincie over projecten. De provincie is hier onze belangrijkste partner. Restauratie- en herbestemmingsprojecten dienen naast economische belangen (werkgelegenheid in de bouw, de recreatiesector en het mkb) ook belangen op het gebied van scholing (leerlingstelsel en ontwikkeling restauratiedeskundigheid) en behoud van ruimtelijke kwaliteit en identiteit. Op al deze terreinen vallen de belangen van de provincie en Het Drentse Landschap samen.

Gemeenten

Bij de mogelijke verwerving van monumenten en bij het aanvragen van omgevingsvergunningen

hebben we regelmatig contact met gemeenten. In 2020 is Het Drentse Landschap betrokken geweest bij de ontwikkeling van nieuw erfgoedbeleid in de gemeenten Westerveld en Meppel. Deze gemeenten hebben relatief veel cultureel erfgoed binnen hun gemeentegrenzen. Helaas beschikken niet alle gemeenten over een actief erfgoedbeleid, vaak ook omdat het aan capaciteit ontbreekt om dit op te pakken. Steun op dit punt kunnen gemeenten onder meer vinden bij het Steunpunt Erfgoed Drenthe. Met deze organisatie onderhoudt Het Drentse Landschap goede contacten. Het afgelopen jaar is er meermaals contact met het Steunpunt geweest voor advies en afstemming.

Erfgoedberaad

In het Drents Erfgoedberaad overleggen de erfgoedorganisaties die in Drenthe actief zijn over actuele zaken. Ook fungeert het als platform om kennis te delen.

Nadat we in 2019 samen met Stichting Drents Monument het Erfgoedberaad nieuw leven

hadden ingeblazen, kwam dit vanwege de coronacrisis in 2020 weer zo goed als stil te liggen. Wel is er een nieuwsbrief rondgestuurd waarin leden actuele ontwikkelingen met elkaar deelden.

Masterplan Orvelte

Net als voorgaande jaren heeft Het Drentse Landschap een actieve rol gespeeld in de projectgroep die het Masterplan Orvelte voorbereidde. In 2019 is het plan vastgesteld en in 2020 zijn de nodige voorbereidingen getroffen voor de oprichting van een dorpscoöperatie die het plan in uitvoering gaat nemen. De coronacrisis gooide hierbij voor wat de planning betreft helaas roet in het eten.

Het Drentse Landschap zal in de toekomst bepaalde beheertaken aan de dorpscoöperatie overdragen, zoals het beheer van de brink en van de parkeerplaatsen bij het dorp. Onze kerntaak is het beheren van de monumenten in het dorp.

Meerjarenbeleid

In 2020 hebben we gewerkt aan een nieuw meerjarenbeleid. Uiteraard speelt de instandhouding van ons erfgoed daarin een belangrijke rol. We moeten het voor huidige en toekomstige generaties behouden en beschermen. De positie van Het Drentse Landschap als monumentenbeheerder is de afgelopen jaren sterk gegroeid,

waardoor die ambitie beter kan worden vormgegeven.

In 2020 is een eerste aanzet gegeven om op bepaalde erfgoedonderdelen nieuw beleid te ontwikkelen. Zo zal er voor het eerst een beleid op het gebied van groen erfgoed worden ontwikkeld. Een dergelijk beleid ontbreekt nog, terwijl Het Drentse Landschap steeds meer groen erfgoed onder haar hoede krijgt. Dat vraagt om een zorgvuldig kader.

Ten tweede zal er meer aandacht komen voor historische interieurs. Ook hiervoor ontbreekt beleid, terwijl het aantal interieuronderdelen sterk is gegroeid, niet in de laatste plaats vanwege de overdracht van Landgoed Overcingel in 2019. Ten slotte zal ook het beleid van Het Drentse Landschap op het gebied van archeologie worden geactualiseerd.

Molens Coevorden

Eind 2018 heeft Het Drentse Landschap een overeenkomst gesloten met de gemeente Coevorden over de overdracht van de zeven molens van de gemeente. Vanwege het aantal en de vele werkzaamheden die bij zo'n overdracht komen kijken, is met Coevorden afgesproken dat de molens in drie jaar tijd worden geleverd. Eind 2020 werden de molens Jan Pol in Dalen en De Hoop in Sleen als laatste overgedragen.

De molens Jan Pol en De Hoop zijn zogeheten stellingmolens. Vanwege hun hoogte zijn ze sterk bepalend voor het dorpsbeeld. De Hoop is in 1915 van Amersfoort naar Sleen verplaatst. Een actieve stichting in Sleen zorgt voor het dagelijks beheer en de organisatie van allerlei activiteiten in en om de molen. Een enthousiaste groep molenaars houdt de molen draaiend.

De molen Jan Pol staat al sinds 1876 in het dorp Dalen. Hij is de op één na hoogste molen van Drenthe. In de molen is het streekhistorisch museum van de Stichting Aold Daol'n gehuisvest. Molen Jan Pol is nog volop in bedrijf dankzij de inzet van zijn molenaars.

Het Drentse Landschap hecht veel waarde aan een goede relatie met de molenaars en de andere vrijwilligers die voor het beheer zorgen, en met de plaatselijke bevolking in het algemeen.

De binding met de molens blijkt in de dorpen vaak heel sterk. De vrijwilligers zetten zich er met hart en ziel voor in. Het Drentse Landschap blijft zoveel mogelijk op afstand. We zorgen voor het onderhoud en we hebben een faciliterende rol als het gaat om voorlichting en educatie.

3

Contact met de samenleving

3.1 Projecten

Herbestemming Bruntingerhof

Op grond van een haalbaarheidsonderzoek in 2018 hebben we een concept ontwikkeld voor de herbestemming van de Bruntingerhof in Orvelte tot bezoekerscentrum. Bezoekers van het dorp zullen op deze plek niet alleen worden geïnformeerd over Orvelte, maar ook over Drentse esdorpen in het algemeen, het esdorpen-landschap en de wijze waarop de mensen hier vroeger woonden en werkten. Dit belangrijke Drentse verhaal wordt nog nergens in de provincie op een consistente manier verteld. In de staart van de boerderij wordt het Toeristisch Informatie Punt Orvelte ondergebracht. Hier zullen de bezoekers de boerderij binnenkomen en van hieruit kunnen ze doorlopen naar het bezoekerscentrum.

De Bruntingerhof is een monument. De nieuwe inrichting zal dan ook op een reversibele manier worden ingepast. Er zijn geen aanpassingen aan het monument zelf nodig voor het bezoekerscentrum waardoor de historische waarden, sfeer en uitstraling van de boerderij behouden blijven. Het concept voor de herbestemming is in 2020 volledig uitgewerkt en er ligt inmiddels een plan met begroting. Ook de omgevingsvergunning is al verleend. In 2021 zal worden gezocht naar subsidiënten en andere financieringsbronnen. Het is de bedoeling om in de tweede helft van het jaar te beginnen met de verbouwing. Het project Bruntingerhof past naadloos binnen het beleid van Het Drentse Landschap om verder te groeien als erfgoedorganisatie. Het project ondersteunt tevens onze doelstellingen op het gebied van draagvlakvergroting, voorlichting en educatie.

De Hondsrug – Landschap van eeuwen

Het boek *De Hondsrug – Landschap van eeuwen* is in 2020 door Het Drentse Landschap uitgegeven. In deze productie werkten we nauw samen met De Hondsrug UNESCO Global Geopark en het Hunebedcentrum in Borger. Via een in de coronacrisis passende 'promotietour' is het boek gepresenteerd aan alle betrokken provincies en gemeenten. De verkoop van *De Hondsrug* liep vanaf de start meteen erg goed. Van de oplage van 2500 exemplaren zijn er al ruim 1500 over de toonbank gegaan.

Project Gezond Natuur Wandelen

Gezond Natuur Wandelen in Drenthe is een gezamenlijk initiatief van IVN Noord, Vaart Welzijn, Stichting Gezond Natuur Wandelen Nederland en Het Drentse Landschap. In de activiteit worden natuurbeleving en wandelen gecombineerd. In Assen werd gestart vanaf drie locaties.

Er werden plannen gemaakt om ook elders in de provincie met het concept te starten. Door de coronacrisis heeft dit enige vertraging opgelopen. Zodra het mogelijk is, zal de draad weer worden opgepakt.

Project Plan Boom

Samen met Landschapsbeheer Drenthe en de Natuur en Milieufederatie Drenthe zijn we Plan Boom gestart. Dit ambitieuze plan moet leiden naar één miljoen extra bomen in Drenthe. De aanplant gebeurt voor en door inwoners van Drenthe. De samenwerkende partijen maken een plan hoe we overheden en burgers erbij kunnen betrekken om onze doelen te realiseren.

Merkactivatieplan Hondsrug Drenthe

In drie ochtendsessies is een gezamenlijk plan gemaakt voor de merkactivatie van het Hondsruggebied. Deelnemers aan het plan waren:

- Center Parc Sandur
- Centrummanagement
- De Hondsrug Geopark
- Drents Veenland
- Drouwenerzand
- Fletcher Hotels
- gemeente Aa en Hunze
- gemeente Borger-Odoorn
- Het Drentse Landschap
- Hunebed Highway
- Hunebedcentrum
- Marketing Drenthe
- Restaurant Bieze
- Staatsbosbeheer
- Stichting Bestemming Borger-Odoorn
- Stichting Marketing Regio Emmen
- Toreco
- Tourist Info Emmen
- Veenpark
- Wielens Sleen

3.2 Steun aan Het Drentse Landschap

Beschermers en bedrijfssponsors

Het aantal beschermers dat ons met minimaal 20 euro per jaar ondersteunt, is met 15.234 vrijwel gelijk gebleven aan dat van 2019. Wel werd er door onze beschermers meer geld gedoneerd voor enkele speciale acties waarvoor we extra steun hadden gevraagd.

In 2020 hebben we door de coronacrisis onze jaarlijkse activiteiten voor de bedrijfssponsors niet kunnen organiseren. Toch hebben we dit jaar vier nieuwe bedrijfssponsors mogen verwelkomen. Het aantal bedrijfssponsors is nagenoeg gelijk gebleven omdat er ook een paar zijn gestopt.

Een enquête onder onze bedrijfssponsors heeft mooie ideeën opgeleverd voor het sponsorbeleid dat in 2021 wordt aangepast. Wij zijn erg blij met de steun vanuit het bedrijfsleven. Niet alleen vanwege de extra financiële middelen, maar zeker ook door de expertise en het netwerk dat zij meebrengen.

Erfenissen en legaten

Het Drentse Landschap staat als een van de erfgenamen in het testament van de heer Schrieken uit Hoornsterzwaag. De heer Schrieken was al een aantal jaren met een periodieke schenkingsacte aan onze organisatie verbonden. Jarenlang zijn de heer en mevrouw Huizinga-Hogenbirk uit Paterswolde als beschermer aan Het Drentse Landschap verbonden geweest. Na het overlijden van haar man bleef mevrouw Huizinga-Hogenbirk ons steunen. Onlangs is zij overleden en heeft ze ons een legaat nagelaten. Ook mevrouw A. Boering-de Bie uit Groningen heeft ons middels een legaat gesteund.

Periodieke schenkingen

In 2020 hebben achttien mensen een periodieke schenkingsovereenkomst afgesloten waarmee ze ons de komende vijf jaar gaan ondersteunen. Eind 2020 had Het Drentse Landschap 117 periodieke schenkers die zich met zo'n schenkingsovereenkomst aan ons hebben verbonden. Daar zijn wij enorm blij mee.

Giften

Het Drentse Landschap heeft in 2020 gemerkt dat de coronacrisis tot een herwaardering van onze natuurgebieden heeft geleid. Veel mensen trokken eropuit en ontdekten dat de natuur veel rust kan bieden in deze onzekere tijden.

We ontvingen veel positieve reacties (en giften) van wandelaars en fietsers die onze wandel- en fietsroutes waarderen en graag willen steunen. De laatste jaren ontvangen we steeds vaker giften van mensen die dit graag besteed willen zien aan een grondaankoop. Soms wordt dit zelfs gericht omschreven voor een specifiek natuurerrein.

De bedragen zijn vaak te klein om een complete grondaankoop mee te kunnen betalen. Door de verschillende donaties samen te voegen in een speciaal potje loopt het bedrag inmiddels behoorlijk op en kunnen wij die middelen op een gegeven moment aanspreken bij grondaankoop.

Ook voor het beheer van onze terreinen en ons erfgoed werd vaak gericht geld overgemaakt. Zo ontvingen wij bedragen voor:

- de begrazing van het Ooster- en Westerzand
- het beheer van Landgoed Overcingel
- de aankoop van een perceel bij Weerdinge waar de knoflookpad leeft
- het onderhoudswerk aan de Emmerschans
- de aanschaf van een landhek in Wateren
- het plaatsen van bankjes op de terreinen Gasterse Duinen, Drouwenerzand, Wildenberg, Hunzedal-Torenveen en Uffelter Binnenveld

In de geest van Henk van Lier Lels, de vorige eigenaar/bewoner van Landgoed Overcingel, worden er wandelkaarten voor Landgoed Overcingel uitgegeven. Tegen een vrijwillige bijdrage kun je op het kantoor van Het Drentse Landschap zo'n wandelkaart afhalen. In het afgelopen jaar ging het om meer dan vijftig wandelkaarten en een bedrag van ruim 200 euro. Een toenemend aantal mensen geeft bij speciale gelegenheden als een jubileum of een huwelijksfeest aan dat zij in plaats van een cadeau graag geld ontvangen om te doneren. Wij worden regelmatig verrast door zulke schenkingen. Ook ons Kwartaalblad is voor sommige beschermers aanleiding een extra gift te geven. Verder is ons beheer van de hunebedden wel eens een reden om ons extra te ondersteunen.

Bijdragen fondsen

- **Nationale Postcode Loterij** De jaarlijkse bijdrage is in 2020 voor verschillende doelen ingezet. Een deel is gebruikt voor de grondaankoop in natuurgebieden. Ook is de bijdrage onder andere besteed aan: een wervingsactie voor beschermers, het digitaliseren van wandel- en fietsroutes, het maken van een

film over het revitalisatieproject Landgoed Oldengaerde, het ontwikkelen van plannen voor monumentale objecten zoals Landgoed Overcingel en het maken van het Hondsrugboek.

- **Prins Bernhard Cultuurfonds** Het fonds besloot in 2020 ons financieel te ondersteunen bij een onderzoek naar beheermaatregelen voor het herstel van de jeneverbespopulatie. Ook heeft het fonds een bijdrage geleverd aan het Hondsrugboek en hebben wij voor de aankoop van gronden in het gebied Paardetangen in het Hunzedal een bijdrage ontvangen.
- **Stichting Dinamofonds** Het Dinamofonds heeft onze aankoop ondersteund van een perceel grond nabij Weerdinge waar de zeldzame knoflookpad voorkomt.
- **Stichting Hamel Fundatie** Het fonds heeft een bijdrage overgemaakt voor de aankoop van een perceel landbouwgrond nabij Ettelte (Havelte).

Bijdragen provincie Drenthe

Schaapskuddes zijn onlosmakelijk verbonden met Drenthe. Om onze gescheperde schaapskuddes op het Hijkerveld en het Doldersummerveld in stand te houden ontvangen wij jaarlijks een subsidie van de provincie Drenthe. De provincie Drenthe draagt ook bij aan de restauratie van het bouwhuis op Oldengaerde. Daarnaast heeft de provincie in 2020 bijgedragen aan het digitaliseren van de dertig meest populaire Knapzakroutes. Ook heeft de provincie een bijdrage geleverd aan de totstandkoming van het boek *De Hondsrug – Landschap van eeuwen*, waarvan de eerste exemplaren op 28 oktober 2020 zijn uitgereikt aan Jetta Klijnsma en René Paas, de commissarissen van de Koning in Drenthe en Groningen.

De provincie heeft een toezegging gedaan voor een bijdrage ten behoeve van de inrichtingswerkzaamheden in de deelgebieden Flessenhals en Noordma in het Hunzedal. Verder was er een bijdrage uit het Programma voor Plattelandsontwikkeling. Dit wordt voor de helft gefinancierd uit het Europees Landbouwfonds voor Plattelandsontwikkeling en voor de andere helft door de provincie Drenthe.

Bijdragen Rijk

Twee verzoeken inzake de Subsidie Kwaliteitsimpuls zijn door de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland gehonoreerd: een bijdrage voor functieverandering (omzetten landbouw-

grond in natuur) en een investeringsbijdrage voor vier terreinen om de waterhuishouding te verbeteren (Bongeveer, Hondstong, Elper Westerveld en Oude Diep / Wijsterse Broek).

Bijdragen gemeenten

Van de gemeenten Aa en Hunze en Borger-Odoorn ontvingen we bijdragen voor het boek *De Hondsrug – Landschap van eeuwen*. Daarnaast mochten we voor deze uitgave bijdragen ontvangen van het Rabofonds Rabobank Het Drentse Land, Astron, de Drents Prehistorische Vereniging, het BSP-Fonds, Waterschap Hunze en Aa's, Waterbedrijf Groningen, Vereniging Natuurmonumenten, Staatsbosbeheer, Geopark, Bouwbedrijf Hofstra en Hulshof, Royal HaskoningDHV, Avitec, Loon- en verhuurbedrijf Fuhler BV, familie Herwig en Ulco Glimmerveen. Met de gemeente Assen bestaat een subsidierelatie vanwege het beheer van de gemeentelijke natuurgebieden en ons werk in het Duurzaamheidscentrum. De gemeente steunde ons ook bij het digitaliseren van de Knapzakroutes. De gemeenten Midden-Drenthe en de gemeente Noordenveld, de provincie Drenthe en het Recreatieschap Drenthe deden hetzelfde. Van de gemeente Midden-Drenthe hebben wij ook in 2020 een jaarlijkse bijdrage aan de schaapskudde op het Hijkerveld ontvangen.

Stichting Oude Drentse Kerken

De Stichting Oude Drentse Kerken heeft een schenking van 15.000 euro van de Hervormde Gemeente Schoonoord in ontvangen. Hieraan werd de verplichting verbonden dat het bedrag ten goede komt aan oude kerken in Drenthe. Het bedrag werd ingezet voor de verduurzaming van de kerken in Odoorn en Bovensmilde, zie pag. 36.

De provincie Drenthe heeft de Stichting Oude Drentse Kerken opgenomen in haar nieuwe cultuurnota. Jaarlijks stelt ze een bijdrage van 2600 euro beschikbaar voor activiteiten in de vijf kerken van de stichting.

3.3 Activiteiten

Publieksactiviteiten

In 2020 hadden we 438 publieksactiviteiten waarvan er jammer genoeg vanwege de coronamaatregelen erg weinig konden doorgaan. Van de geplande activiteiten hebben we 253 activiteiten moeten afzeggen, waaronder alle grote publiekstrekkers zoals Open Monumentendag, Lammetjesdag, de Hunzeloop Wandeltocht, het Kinder Buiten Festival en verschillende activiteiten in het Duurzaamheidscentrum Assen.

Stichting Oude Drentse Kerken

Op het moment dat voor de kerken en de synagoge het activiteitenseizoen zou beginnen, kwam de coronacrisis. Hierdoor hebben zij in 2020 vrijwel geen publieksactiviteiten kunnen organiseren. Ook de geplande bustochten langs kerken en begraafplaatsen konden helaas niet doorgaan.

Wandel- en fietsroutes

In het coronajaar 2020 is de belangstelling voor het wandelen in de natuur enorm toegenomen. Het was dan ook een van de weinige activiteiten die je kon blijven doen. Je merkt het aan de belangstelling voor de wandel- en fietsroutes van Het Drentse Landschap die bijna allemaal op www.eindjeomindrenthe.nl staan. Terwijl in 2019 zo'n 30.000 mensen van de website gebruikmaakten, verdriedubbelde dit aantal

in 2020 tot bijna 90.000 bezoekers. Ook op www.drentslandschap.nl was in 2020 het zoeken naar wandelroutes enorm populair. De zoektermen waarmee men op onze website terecht kwam, waren voor een groot deel gerelateerd aan het zoeken op wandelen of naar specifieke terreinen.

Eind 2020 stonden 45 wandelroutes, 18 fietsroutes, 2 kinderspeurtochten en 6 'foodwalks' op www.eindjeomindrenthe.nl. Deze routes zijn online, offline en als GPX-bestand te gebruiken; ook zijn ze thuis uit te printen. Het gemak voor de wandelaar en fietser staat hierbij voorop. De nieuwe wandel- en fietsroutes van het Kwartaalblad worden steeds meteen op de website geplaatst.

Digitale Knapzakroutes

Het afgelopen jaar hebben de vereniging Brede Overleg Kleine Dorpen en Het Drentse Landschap in totaal dertig populaire Knapzakroutes gedigitaliseerd en gratis beschikbaar gesteld op www.eindjeomindrenthe.nl. Naast de provincie en het Recreatieschap steunden ook de gemeenten Assen, Midden-Drenthe en Noordenveld het project.

Kwartaalbladen

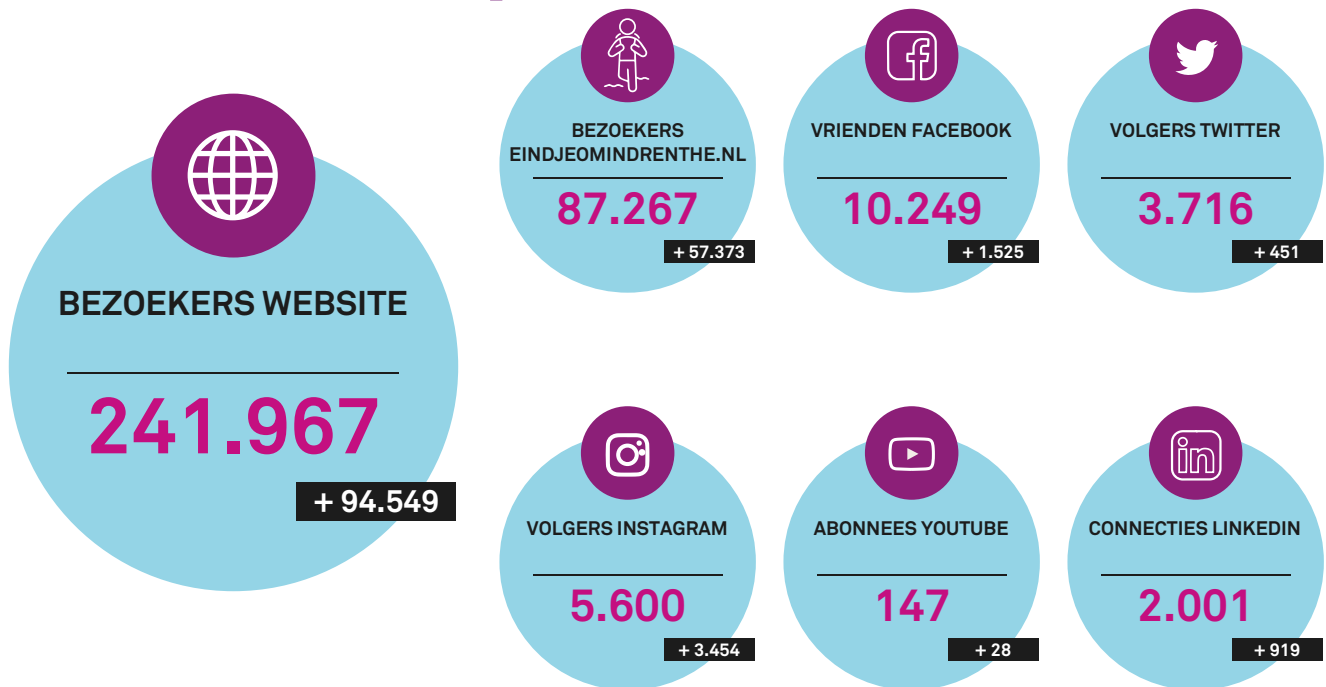
In 2020 zijn vier kwartaalbladen gemaakt. Het Kwartaalblad is een belangrijk instrument dat de banden van de organisatie met onze achterban versterkt. Het blad wordt veel gelezen en hoog gewaardeerd. In 2020 hebben we van verschillende beschermers een extra bijdrage ontvangen, omdat zij ons blad zo waarderen. Het Kwartaalblad is het middel bij uitstek om onze 16.000 beschermers en hun huisgenoten op de hoogte te houden van de bezigheden, uitdagingen en plannen van Het Drentse Landschap.

In ons beleid richting een duurzame organisatie hebben wij in 2020 de plastic wikkel om het blad afgeschaft. Omdat we daardoor geen los materiaal kunnen meesturen, is er een nieuwe manier gevonden om de geliefde wandel- en fietsroute op te nemen in het Kwartaalblad. Dit is erg goed ontvangen.

activiteit	2019	2019	2020	2020
	aantal	deelnemers	aantal	deelnemers
activiteiten waarbij Het Drentse Landschap betrokken is	615	38.720	438	5.658
aanvragen voor excursies, lezingen en rondleidingen	130	9.040	77	2.270
activiteiten rond Lofar	22	940	9	0
open dagen	29	2.579	75	58
activiteiten in de kerken	61	2.833	13	490
educatieve activiteiten	117	3.350	11	122
informatiestands/pr-activiteiten	8	4.577	2	1

* De meeste informatiecentra waren vanwege de coronamaatregelen gesloten.

Communicatiemiddelen Het Drentse Landschap

Het aantal ideeën en suggesties voor bijdragen en artikelen in het blad was ook in 2020 weer veel groter dan de pagina's die voor vier nummers beschikbaar zijn. Voor de redactie van het Kwartaalblad, die in 2020 bestond uit Hans Dekker, Joan Hofman en Sonja van der Meer, was het ook dit jaar weer een hele klus om een goede balans in de inhoud aan te brengen.

De kwartaalbladen 105 t/m 108 bevatten hoofdartikelen over:

- het Lofar-gebied
- havezate Oldengaerde
- akkerbeheer
- Huis Landweer
- groen erfgoed
- bescherming biodiversiteit
- Drentse buitenplaatsen
- molens in Drenthe
- verkoop vlees in nieuw jasje
- Van Gogh in Drenthe

Barbizon van het Noorden

Samen met het Drents Museum organiseerden wij de tentoonstelling Barbizon van het Noorden, die van 22 november 2019 tot 22 maart 2020 te zien zou zijn. Door de coronamaatregelen is de tentoonstelling verlengd tot 13 september 2020.

Uiteraard is de reden voor de verlenging niet plezierig, het feit dat de tentoonstelling een half jaar langer te zien was uiteraard wel.

In het kader van de tentoonstelling organiseerden we de dichtwedstrijd 'Breng een ode aan Drenthe'. Dit heeft prachtige gedichten opgeleverd. De jury, bestaande uit Martijne Lubbers, Ton Peters en Suze Sanders, heeft uit 95 inzendingen de drie meest aansprekende gedichten gekozen. Deze top drie is online bekendgemaakt met korte filmpjes waarin de winnaars bezoek kregen van de jury.

Verder zijn in het kader van de Barbizon-tentoonstelling de volgende activiteiten georganiseerd:

- een instawalk voor amateurfotografen
- twee fietsroutes langs Barbizon-locaties op www.eindjeomindrenthe.nl
- twee wandelexcursies met een gids langs Barbizon-locaties in en om Rolde

Thuis in Drenthe

De coronacrisis zorgde ervoor dat Het Drentse Landschap in maart 2020 vrijwel alle evenementen en activiteiten moest afgelasten. De versoepelingen die vanaf 1 juni van kracht werden, hebben we aangegrepen om inwoners en bezoekers van Drenthe te laten zien wat er deze bijzondere zomer te zien en te doen was in onze mooie provincie met het uitgeven van de speciale krant *Thuis in Drenthe*.

Op 1 juli 2020 kwam *Thuis in Drenthe* in een oplage van 50.000 exemplaren uit. De krant is verspreid via de Toeristische Informatie Punten, de informatiecentra van Het Drentse Landschap, en de vakantieparken en recreatiebedrijven in Drenthe. Ook kregen bezoekers van het Drents Museum een krant mee. Het plan is om rond de zomer van 2021 wederom een editie van *Thuis in Drenthe* uit te brengen.

Virtuele rondleiding Oldengaerde

Eind juli 2020 is Oldengaerde opgeleverd door Jurriens Noord (tegenwoordig een onderdeel van de Friso Bouwgroep). Omdat een traditionele open dag niet mogelijk was, hebben we gekozen voor een virtuele rondleiding door de havezate. Door gebruik te maken van 360 gradenfoto's leek het net alsof je in Oldengaerde stond. Gedeputeerde Cees Bijl verwelkomde de bezoekers via www.drentslandschap.nl/rondleiding.

Omdat we de inwoners van Dwingeloo graag als eersten wilden laten meekijken, hebben we huis-aan-huis een uitnodiging voor de première gestuurd. We hebben goede reacties gekregen op de virtuele rondleiding.

Cultureel vermaak op de buitenplaats

Op 4 september 2020 vormde de tuin van Landgoed Overcingel in Assen het decor van het evenement 'Cultureel vermaak op de buitenplaats'. Met dank aan het Bolhuisfonds, dat geld beschikbaar heeft gesteld voor een vierjarig samenwerkingsproject van Het Drentse Landschap met de Rijksuniversiteit Groningen (masteropleiding Landschapsgeschiedenis en leerstoel Historische buitenplaatsen en landgoederen). Als derde partij neemt een aantal kunstenaars deel aan het project.

De samenwerking erfgoedorganisatie-universiteit-kunstenaars is tamelijk ongebruikelijk, maar levert elk jaar een origineel product op. In 2019 stond de nacht op de buitenplaats centraal, dit jaar ging het om het vermaak. Studenten Landschapsgeschiedenis hebben dit jaar gewerkt aan blogs bij het thema. Dit jaar was kunstenaar

Pieter de Ruiter bij het project betrokken met een dans- en muziekprogramma.

ROEG!

ROEG! is een nieuwskanaal van RTV Drenthe dat via tv en internet het laatste nieuws brengt over natuur en landschap in Drenthe. Naast RTV Drenthe nemen de provincie Drenthe, Staatsbosbeheer, IVN Noord, Natuurmonumenten, Landschapsbeheer Drenthe, Natuur en Milieufederatie Drenthe en Het Drentse Landschap deel aan het project.

Medewerkers van Het Drentse Landschap leveren regelmatig een bijdrage aan de tv-uitzendingen en het internetplatform ROEG! Zo is Bertil Zoer een van de 'boswachters' van het programma en is Jermo Tappel het vaste gezicht van het programma als er items gedraaid worden over erfgoed.

Het cijfers van ROEG! over 2019 en 2020 laten zien dat de stijgende lijn van bezoekersaantallen zich is blijven voortzetten:

- bezoekers platform ROEG! van 51.172 naar 63.278 bezoekers
- paginaweergaven website van 163.866 naar 195.437 weergaven
- volgers Facebook van 5644 naar 6796 volgers
- volgers Instagram van 0 naar 2681 volgers
- volgers Twitter van 1488 naar 1805 volgers

Educatieve activiteiten

Het educatieteam van Het Drentse Landschap heeft in 2020 een zeer bijzonder jaar gehad. Door de coronamaatregelen was het gedurende vrijwel het hele jaar niet mogelijk om scholen te bezoeken en ook waren de veldlessen niet mogelijk. In totaal zijn slechts vier schoolgroepen bezocht en hebben we daarmee in totaal 95 leerlingen bereikt. Er werden drie onderwijs-thema's aangeboden: 'Dassen in Drenthe' (49 leerlingen), 'Bever in Drenthe' (22 leerlingen) en 'De Groene Snelweg' (22 leerlingen).

Het Lammetjesproject, dat normaal gesproken erg in trek is, en het erfgoedprogramma met de Kijkwijzer Kerk hebben in 2020 niet plaatsgevonden. Ook het project Bos Natuurlijk in het Nationaal Park Drents-Friese Wold moest uiteindelijk worden geannuleerd.

In het Duurzaamheidscentrum Assen ontvangen we normaal gesproken het hele schooljaar schoolklassen. Nu de scholen niet naar het Duurzaamheidscentrum mochten komen, is er een alternatief bedacht door de Asser basisscholen gratis leskisten te laten lenen via het Duurzaamheidscentrum.

3.4 Vrijwilligers

Coronacrisis

Voor de vrijwilligers van Het Drentse Landschap had de coronacrisis veel impact. De meeste vrijwilligers behoren tot de risicogroep zestig-plussers en dat betekende dat we extra alert moesten zijn op de inzet van vrijwilligers. Ondanks de beperkende maatregelen was het voor de helft van de vrijwilligers na de eerste lockdown weer mogelijk aan het slag te gaan. Dit betrof in eerste instantie de vrijwilligers met toezichthoudende taken in onze terreinen. Ook onze hulphouders en molenaars konden weer aan het werk. De vrijwilligers die tuinen van landgoederen beheren of in natuurreservaten werkzaam zijn, konden rekening houdend met de maximale groepsgrootte ook aan de slag. Deze laatste groep, de zogeheten beheervrijwilligers, zorgden in 2020 voor een groei in het aantal vrijwilligers van Het Drentse Landschap. Ondanks de crisis steeg het aantal vrijwilligers namelijk van 398 in 2019 naar 423 in 2020. De vrijwilligers die zich met publiekstaken bezighouden, moesten noodgedwongen

thuisblijven, omdat er in 2020 nagenoeg geen activiteiten en evenementen zijn doorgegaan. Ook voor onze gidsen, lezinggevers, promotie-medewerkers en evenementenvrijwilligers waren er in 2020 vrijwel geen werkzaamheden.

Vrijwilligersnieuwsbrieven

Om in 2020 de binding met de vrijwilligers te behouden hebben we extra vrijwilligersnieuwsbrieven verstuurd. Het aantal nieuwsbrieven is dit jaar verdrievoudigd in vergelijking met voorgaande jaren. In deze nieuwsbrieven stonden de actuele coronamaatregelen centraal en werden nieuwtjes over Het Drentse Landschap gedeeld. Onze vrijwilligers hebben de nieuwsbrieven zeer op prijs gesteld. Daarnaast hebben we plannen ontwikkeld voor onlinebijeenkomsten met de vrijwilligersgroepen. Deze worden vanaf begin 2021 gerealiseerd.

Scholing

Vrijwilligers zijn tijdens de lockdown gestimuleerd om modules van het e-learningprogramma 'Leer je Groen' te volgen. Voor de vrijwilligers die zich met erfgoed bezighouden, is in 2020 samen met onder andere de Nationale Monumenten Organisatie een module 'Veilig binnen werken' binnen het programma 'Leer je Erfgoed' ontwikkeld.

Er lagen in 2020 vergaande plannen om samen met de andere organisaties voor alle Drentse vrijwilligers in de sectoren kunst, cultuur, erfgoed en natuur de Inspiratiedag Koester Drenthe te organiseren. Door de coronacrisis wordt deze activiteit doorgeschoven naar najaar 2021.

Kleding

In 2020 is voor de medewerkers en vrijwilligers van Het Drentse Landschap een nieuwe kledinglijn ontwikkeld. Het doel was om meer uniformiteit te bewerkstelligen en de herkenbaarheid van Het Drentse Landschap te vergroten. Daarnaast speelden de arboregels een belangrijke rol bij de keuze van de kleding.

De hulphouders krijgen dezelfde kleding als de vaste herders. Ook de beheervrijwilligers op de terreinen en de molenaars worden arboverantwoord gekleed. De eerste vrijwilligers hebben inmiddels hun kledingpakket ontvangen. In 2021 krijgen alle vrijwilligers hun kleding van Het Drentse Landschap.

3.5 Beleidsontwikkeling

Coronacrisis

De communicatiemedewerkers van Het Drentse Landschap maken deel uit van verschillende werkgroepen. Hieronder staat een overzicht van de belangrijkste werkgroepen waarin Het Drentse Landschap vertegenwoordigd is. Daarnaast komen er regelmatig verzoeken om advies of medewerking van particulieren en instanties binnen.

- **Communicatie Marketing Overleg LandschappenNL** Samen met communicatie- en marketingcollega's van de elf andere regionale landschappen worden thema's vastgesteld en ervaringen uitgewisseld en wordt onderling advies gegeven.
- **Werkgroep Communicatie Hunze** Naast Het Drentse Landschap zijn deelnemers aan dit overleg de provincie Drenthe, Prolander/HVR Group, waterschap Hunze en Aa's, de gemeenten Aa en Hunze, Borger-Odoorn en Tynaarlo en de Vereniging Drents Particulier Grondbezit.
- **Werkgroep Communicatie Drentsche Aa** Naast Het Drentse Landschap zijn deelnemers aan dit overleg het Recreatieschap Drenthe, provincie Drenthe, Prolander/HVR Group, Staatsbosbeheer, IVN Drenthe, Nationaal Park Drentsche Aa, Waterbedrijf Groningen en de gemeenten Aa en Hunze, Assen en Tynaarlo.
- **Werkgroep Communicatie BKOD (Bredekijk op het Oude Diep)** Naast Het Drentse Landschap zijn deelnemers aan dit overleg de provincie Drenthe, Natuurmonumenten, gemeente Midden-Drenthe, Prolander/HVR Group en LTO Noord.
- **Werkgroep Communicatie Nieuwe Drostendiep** Naast Het Drentse Landschap zijn deelnemers aan dit overleg de provincie Drenthe, Natuurmonumenten, gemeente Coevorden en waterschap Vechtstromen.
- **Communicado's-overleg Culturele Sector Drenthe** In dit overleg wisselen communicatiemedewerkers van culturele instellingen in Drenthe ervaringen uit en wordt kennis gedeeld. Naast Het Drentse Landschap zijn deelnemers aan dit overleg Kunst & Cultuur Drenthe, Drents Museum, Drents Archief, Marketing Drenthe, Gevangenismuseum, Platform Drentse Musea, Huus van de Taol, Museum De Buitenplaats, Hunebedcentrum en Herinneringscentrum Kamp Westerbork.
- **Wandelplatform Drenthe** Naast Het Drentse Landschap zijn deelnemers aan dit overleg de organisatie Wandelnet, Koninklijke Wandel Bond Nederland, Staatsbosbeheer, de provincie Drenthe, Recreatieschap Drenthe en de gemeenten Borger-Odoorn, Hoogeveen, Midden-Drenthe, Tynaarlo en De Wolden.

Opening Het Zandgat bij Kostvlies

In december 2015 kwam in het dorp Kostvlies bij Gasselte een stukje natuur te koop van 4,5 ha waarin een zandafgraving ligt. In Kostvlies noemen ze de plek het Zandgat.

De inwoners van het dorp Kostvlies besloten zich te verenigen om het Zandgat voor het dorp en zijn inwoners te behouden. Ze richtten daarvoor op 3 maart 2016 de Vereniging De Hamerlanden op. Omdat het in de ogen van de verkoper van de zandafgraving de vereniging niet snel genoeg lukte om de financiering rond te krijgen, ging het Zandgat uiteindelijk naar ASLB Holding BV te Venlo. Het bestemmingsplan dwarsboomde de plannen van de nieuwe eigenaar om er een commerciële visplas van te maken. ASLB besloot daarop het perceel weer op de markt te brengen en dit bood De Hamerlanden, die inmiddels 100 leden telde, nieuw perspectief.

Het bestuur van Vereniging De Hamerlanden vroeg Het Drentse Landschap in 2019 hulp om de financiering rond te krijgen. Het verzoek van de vereniging sprak ons meteen erg aan, vooral omdat het initiatief gedragen werd door de buurt. Ook de vrijwillige

inzet rond het behoud en beheer van het gebied was bewonderenswaardig.

Voor Het Drentse Landschap waren dit redenen om samen met de vereniging op zoek te gaan naar mogelijkheden om de toekomstige eigendomssituatie veilig te stellen. Uiteindelijk werd een unieke constructie bedacht om het Zandgat gezamenlijk aan te kopen en werd in december 2019 de koopakte getekend. Op 2 februari 2020 kon – vlak voor het uitbreken van de coronacrisis – het veiligstellen van dit unieke stukje natuur door en voor de inwoners van Kostvlies feestelijk worden gevierd.

De aankoop van het Zandgat is een goed voorbeeld van burgerparticipatie en natuurbehoud door, voor en met inwoners uit de buurt ondersteund door een professionele natuurorganisatie. In de komende jaren worden bij het Zandgat met ondersteuning van een Leadersubsidie een boomgaard, een beweegtuin en een vlindertuin ingericht. Het doel is om er een ecovriendelijke 'hotspot' voor en door de buurt te realiseren. Het Drentse Landschap is blij een bijdrage aan het behoud van dit bijzondere stukje natuur te kunnen leveren.

4

Personeel en organisatie

4.1 Organisatieontwikkeling

Nieuwe organisatiestructuur

In het jaar 2020 heeft Het Drentse Landschap verder gebouwd aan haar nieuwe organisatiestructuur. Sinds 2019 werken we in drie teams die aangestuurd worden door teamhoofden:

- Natuur en landschap
- Monumenten en erven
- Organisatie en ondersteuning

Zie de organisatiestructuur in bijlage 2 op pag. 93. In 2020 is de vacature voor het teamhoofd Organisatie en ondersteuning ingevuld. Financiën en HR blijven staffuncties direct onder de directeur-bestuurder.

Managementteam

In 2020 bestond het Managementteam uit:

- directeur-bestuurder
- adjunct-directeur/rentmeester
- hoofd team Natuur en landschap
- hoofd team Monumenten en erven
- hoofd team Organisatie en ondersteuning

Het Managementteam vergadert elke twee weken. Stafmedewerkers schuiven geregeld aan bij een MT-vergadering, zoals de controller, de adviseur Marketing en communicatie en de hr-adviseur.

Interne organisatie

In 2020 heeft Het Drentse Landschap verder gewerkt aan haar organisatieontwikkeling en werden tal van personele en organisatorische onderwerpen opgepakt. Zo is gestart met de functioneringscyclus: het voeren van jaar-gesprekken gevolgd door zogeheten FLOW-gesprekken van leidinggevend en medewerkers. Basis voor de gesprekken is het individuele jaarwerkplan dat aan het begin van het jaar door leidinggevende en werknemer wordt opgesteld. Enkele cao-regelingen en zogeheten Handboek-regelingen zijn verder uitgewerkt en geactualiseerd, zoals een interne mandateringsregeling, een vaste woon-werkvergoedingsregeling en het professionaliseren van de personeelsadministratie.

Er zijn in 2020 voorbereidingen getroffen voor het opstellen van een nieuw functiehuis. De organisatiespecifieke invoering en de bezwaren-procedure moeten begin 2021 klaar zijn. De generieke functies en de functieschalen uit de

CAO Bos en Natuur vormen de basis van ons functiehuis. In de zomer 2021 zal het functiehuis gereed zijn.

Implementatie nieuwe ICT

In 2020 is hard gewerkt aan het verder professionaliseren van de organisatie door het implementeren van twee ICT-systemen:

- Begin 2019 is Office 365 geïnstalleerd als basis voor de ICT-infrastructuur van de organisatie. Alle collega's werken vanuit Office en zijn ingedeeld in teams. De interne communicatie loopt grotendeels via dit platform. De invoering van Office 365 kwam precies op tijd. Dankzij de implementatie was het voor alle collega's mogelijk om thuis te werken. Ook bevat het pakket het programma Teams, dat digitaal vergaderen mogelijk maakt. In het coronajaar is daar volop gebruik van gemaakt. In 2021 wordt het werken met dit pakket geoptimaliseerd.
- Het Drentse Landschap is gestart met de implementatie van het ERP-pakket AFAS. Dit pakket gaat ons helpen om de interne processen beter te stroomlijnen. Een speciale AFAS-werkgroep bestaande uit key users vanuit de verschillende afdelingen heeft de implementatie voorbereid en begeleid met externe hulp. De eerste fase van dit project wordt begin 2021 afgerond; de tweede fase loopt tot eind 2021.

Met het oog op de introductie van beide systemen is een ICT-medewerker aangesteld om de collega's te helpen bij het werken met Office 365 en AFAS.

Bedrijfswagens

Onze rayonbeheerders zijn dagelijks onderweg. Zij hebben de verantwoording voor de dagelijkse

uitvoering van het beheer van de natuurterreinen in hun rayon. Voor het uitvoeren van hun werkzaamheden hebben wij in 2020 drie robuuste auto's aangeschaft. Een elektrische auto bleek vanwege de specifieke eisen niet haalbaar. Aan het eind van het jaar is een 'deelauto' aangeschaft voor collega's die incidenteel een auto nodig hebben voor hun werkzaamheden. In dit geval is wel voor een elektrische auto gekozen.

Bedrijfskleding

Het Drentse Landschap heeft in 2020 voor bijna alle medewerkers en vrijwilligers nieuwe bedrijfskleding aangeschaft. De arboregels speelden een belangrijke rol bij de keuze van de kleding.

Medewerkers en vrijwilligers hebben kleding gekregen die past bij hun rol en functie. Dankzij deze investering lopen onze collega's en vrijwilligers er weer 'uniform' bij.

Centrale beheerlocatie

In 2020 heeft Het Drentse Landschap de beslissing genomen om alle medewerkers in de buitendienst op één centrale beheerlocatie onder te brengen. Nu zitten de medewerkers nog verspreid over verschillende locaties. Een aantal ervan is dermate verouderd dat ze onder andere niet meer voldoen aan de arboregels.

We gaan binnenkort in Wijster een nieuwe locatie bouwen. Het plan van eisen zal in 2021 verder wordt uitgewerkt. Eind 2022 moet de nieuwe locatie klaar zijn.

4.2 Personeel

Personeelsformatie

Op 31 december 2020 was de formatie van Het Drentse Landschap als volgt samengesteld (tussen haakjes de cijfers van 2019):

- vaste formatie 39,14 fte (39,35 fte)
- tijdelijke formatie 2,75 fte (2,66 fte)
- totaal 41,89 fte (42,01 fte)

Er zijn veel deeltijdcontracten in onze organisatie, variërend van 0,28 fte tot 0,97 fte. Met enkele medewerkers zijn afspraken gemaakt over een tijdelijke uitbreiding van hun vaste contract. Per 31 december 2020 waren er 47 medewerkers in dienst: 15 vrouwen en 32 mannen.

Formatiewijzigingen

In 2020 waren er geen grote formatiewijzigingen zodat de totale formatie nagenoeg gelijk is gebleven. Per kwartaal wordt een formatie- en bezettingsoverzicht vastgesteld door de directeur-bestuurder.

In 2020 zijn vier medewerkers uit dienst gegaan wegens het bereiken van de AOW-gerechtigde leeftijd of omdat hun tijdelijk dienstverband eindigde. Met twee medewerkers zijn afspraken gemaakt dat zij begin 2021 hun werkzaamheden voor onze organisatie zullen beëindigen. Het Drentse Landschap kreeg zes nieuwe medewerkers in dienst, waaronder twee parttime BBL-leerlingen met een leer-werkovereenkomst. In 2020 zijn er helaas nauwelijks stagiairs aan het werk geweest bij Het Drentse Landschap. Vanwege de coronamaatregelen en het thuis-

werken hebben we geconstateerd dat we een stagiair onvoldoende konden begeleiden. Inmiddels is Het Drentse Landschap een geaccrediteerd leerbedrijf voor mbo-stagiairs voor de sectoren Natuur en Timmer-/onderhoudswerkzaamheden. De interne praktijk-begeleiders zijn hiervoor opgeleid.

Leeftijdsopbouw

De formatie van Het Drentse Landschap had in 2020 de volgende leeftijdsopbouw:

60-67 jaar	12 medewerkers
45-59 jaar	23 medewerkers
31-44 jaar	08 medewerkers
17-30 jaar	04 medewerkers

Tussen 2021 en eind 2025 zullen acht medewerkers hun AOW-leeftijd bereiken. Dit betekent dat er de komende vijf jaar een flinke uitstroom van collega's zal zijn. Het management zal in een vroeg stadium met deze medewerkers in gesprek gaan om met elkaar de duurzame inzetbaarheid te bespreken. Ook worden in deze individuele gesprekken de verschillende opties besproken, zoals de seniorenregeling, de mogelijkheid van deeltijdpensioen of vroegpensioen en de wijze van overdracht van werkzaamheden aan de opvolger.

Verzuim en welzijn

Het verzuimpercentage bij Het Drentse Landschap lag in 2020 onder de 4 procent. De reïntegratie-inspanningen werden voornamelijk bepaald door twee langdurig zieke medewerkers. Ook het frequent verzuim is in 2020 erg laag gebleven. In het werkoverleg en de FLOW-gesprekken tussen leidinggevenden en medewerkers was er aandacht voor welzijn, persoonlijke ontwikkeling en scholing en het werkplezier van de medewerker. Zo'n aanpak helpt onverwacht verzuim te voorkomen.

Door het veel minder op kantoor werken, het veel vergaderen via Teams en minder terreinen werkbezoeken werd de samenwerking enigszins bemoeilijkt. We hebben geprobeerd dit te ondervangen door elkaar te stimuleren om elkaar toch 'op afstand' te blijven opzoeken en elkaar te blijven bellen; niet alleen strikt zakelijk, maar ook uit interesse en compassie. Via coronanieuwsbrieven werden de medewerkers over het laatste nieuws geïnformeerd.

Arboregels en risico-inventarisatie

In 2020 werden verschillende zaken op het gebied van arboregels en risico-inventarisatie in kaart gebracht en zo mogelijk meteen uitgevoerd. Het betrof hier zowel noodzakelijke als gewenste acties. Deze werden in samenspraak met collega's georganiseerd door de hr-adviseur, die tevens optreedt als preventiemedewerker Arbo. Voor alle medewerkers die gehoorbescherming nodig hebben, zijn nieuwe afspraken gemaakt met een externe leverancier. De medewerkers kunnen nu zelf de gehoorbeschermingsmiddelen laten aanmeten om gehoorschade te voorkomen. Door de coronavoorschriften konden activiteiten als bhv- en arbotrainingen niet doorgaan. Er is een vernieuwd ontruimingsplan voor het kantoor in Assen opgesteld, samen met de burens van Landschapsbeheer Drenthe. In 2020 zijn geen bedrijfsongevallen gemeld bij de directeur-bestuurder. De 'bijna'-ongevallen zijn adequaat behandeld en besproken.

Gedragscode en integriteitsbeleid

In juni 2020 zijn een gedragscode en een integriteitsbeleid vastgesteld. Ze zijn opgenomen

in de zogeheten Handboekregelingen voor medewerkers. Ook is de gedragscode beschikbaar gesteld aan alle vrijwilligers en gepubliceerd via de website.

Wij vinden het prettig om te kunnen berichten dat ook in 2020 geen klachten zijn gemeld.

4.3 Duurzaamheidsbeleid

'Wij rijden groen'

'Wij rijden groen' staat prominent op de nieuwe bedrijfsauto die Het Drentse Landschap heeft aangeschaft. Het is een volledig elektrische auto die de medewerkers als 'deelauto' gebruiken. De keuze voor een elektrische auto was bewust. We sparen het milieu ermee én we stralen uit dat we in onze keuzes steeds duurzamer denken. Zo'n keuze hoort bij een organisatie als Het Drentse Landschap. Twee jaar geleden hebben we opnieuw die ambitie geformuleerd door mee te doen met het programma Koplopers.

Koplopers-project

Het Koplopers-project richt zich op een duurzame versterking van de (regionale) economie door organisaties de kennis, de tools en het netwerk te bieden om duurzaam te innoveren en beter in te spelen op de transitie naar een klimaat-neutrale, circulaire en inclusieve economie. Toekomstbestendig ondernemen dus! Onze deelname aan het project heeft tot nu toe al bijzondere resultaten opgeleverd. We lieten een duurzaamheidsprofiel maken, we formuleerden acties en stelden budget beschikbaar voor duurzame initiatieven op de werkvloer. Een van de concrete resultaten van Koplopers is dat we een analyse hebben laten doen naar de mogelijkheden om onze gebouwen te verduurzamen. Het is nu helder welke investering er nodig is om duurzaamheid hier vorm te geven. In de komende periode gaan we op zoek naar middelen om deze ambities waar te maken.

Nieuwe impuls

In 2021 willen we opnieuw voor een extra impuls voor ons duurzaamheidsbeleid zorgen. Het duurzaam denken zal steeds meer een vast onderdeel van ons denken moeten worden. Er zal jaarlijks een commissie komen waarin alle afdelingen van onze organisatie zijn vertegenwoordigd. Hen wordt gevraagd om initiatieven voor te dragen waardoor onze organisatie nog duurzamer wordt.

5

Jaarrekening 2020

Inclusief accountantsverklaring

5.1 Financiën

Richtlijn Verslaggeving Fondsenwervende Instellingen

Dit jaarverslag en de hierin opgenomen geconsolideerde jaarrekening zijn opgesteld overeenkomstig de Richtlijn Verslaggeving Fondsenwervende Instellingen van de Raad voor de Jaarverslaggeving, hierna kortweg de Richtlijn genoemd.

De Richtlijn vormt een essentieel onderdeel van de beoordelingen door het Centraal Bureau Fondsenwerving in het kader van de CBF-erkenningsregeling.

De Richtlijn stelt dat een jaarverslaglegging antwoord moet geven op de volgende vragen:

- Welk deel van de giften blijft over voor het doel?
- Worden de middelen daadwerkelijk besteed of worden ze geheel of gedeeltelijk vastgezet in reserves?
- Worden de middelen daadwerkelijk besteed aan het bij de werving aangegeven doel?

De jaarrekening 2020 bestaat uit de volgende onderdelen:

- geconsolideerde balans per 31 december 2020
- geconsolideerde staat van baten en lasten
- toelichting op balans en staat van baten en lasten

De geconsolideerde cijfers betreffen:

- Stichting Het Drentse Landschap
- Stichting Oude Drentse Kerken
- Stichting Drs. A.V.J. den Hartogh Fonds
- Stichting Fonds Onrendabele Monumenten
- Beheerboerderijen Het Drentse Landschap B.V.

Beleid fondsenwerving

Het Drentse Landschap hanteert bij het werven van fondsen als uitgangspunt dat de kosten niet meer dan 25 procent van de baten mogen bedragen.

Beleid kosten beheer en administratie

Het beleid van Het Drentse Landschap is er uiteraard op gericht om de kosten van beheer en administratie zo laag mogelijk te houden. Kostenbeperking is echter geen doel op zich, want deze kan ten koste gaan van de kwaliteit van het beheer en de bedrijfsvoering. Het Drentse Landschap heeft ervoor gekozen om de kosten van beheer en administratie in relatie tot de totale baten weer te geven. Zo'n percentage

wordt echter sterk beïnvloed door de (financiële) omvang van projecten en de aankopen van grond en gebouwen.

Als norm is gekozen voor het uitdrukken van de kosten van beheer en administratie in een percentage van de reguliere baten. Dit zijn de jaarlijkse baten exclusief de baten uit bijdragen voor projecten en subsidies van overheden, het aankopen van natuurterreinen en gebouwen. De Financiële Auditcommissie heeft de normstelling voor de kosten van beheer en administratie in relatie tot bovengenoemde reguliere baten vastgesteld op 13 procent.

Beleid reserves

De jaarlijkse overschotten en tekorten worden toegedeeld aan de continuïteits- of bestemmingsreserve. De Raad van Toezicht is bevoegd te bepalen waarvoor de reserves worden ingezet. Dit gebeurt op advies van de Financiële Auditcommissie.

Beleggingsbeleid

Algemene uitgangspunten

- De beursgenoteerde beleggingen zijn onderdeel van de totale assets van Het Drentse Landschap. De omvang en de te lopen risico's van deze beleggingsportefeuille worden afgestemd op de korte- en langetermijnverplichtingen van de organisatie. Dit geheel vormt de input voor een passende strategische asset-allocation van de beursgenoteerde beleggingen. In de praktijk wordt onderscheid gemaakt tussen (benodigd) werkkapitaal en belegbaar kapitaal (beleggingsportefeuille). Het benodigd werkkapitaal wordt bepaald middels een inschatting van de maximaal beschikbare liquiditeiten uit hoofde van operationele bedrijfsvoering voor de komende twee jaren.
- Beleggingen die in strijd zijn met de doelstellingen en waarden van Het Drentse Landschap worden niet aangekocht of na constatering onmiddellijk verwijderd.
- De beleggingsportefeuille wordt belegd overeenkomstig de richtlijnen van de VFI (Vereniging Fondsenwervende Instellingen) en het reglement CBF-keur.

Duurzaam beleggen

- De portefeuille wordt volledig duurzaam ingericht, wat inhoudt dat bij alle beleggings-

titels de aspecten 'leefomgeving, sociaal, ondernemingsgedrag en bestuur' (ESG) worden meegewogen. De criteria dienen in lijn te zijn met de missie van Het Drentse Landschap. De stichting kiest bij voorkeur voor een duurzame beleggingsstijl waarbij de gekozen beleggingen een positieve meetbare bijdrage hebben op de zeventien duurzame ontwikkelingsdoelen die in 2015 door de VN zijn geformuleerd.

Beleggingsdoelstellingen

- Het primaire doel van de beleggingen is het waarborgen van de continuïteit van de stichtingen van Het Drentse Landschap voor de middellange en lange termijn.
- Het financiële beleggingsdoel is het in stand houden van het vermogen op de lange termijn, gecorrigeerd voor inflatie. Het Drentse Landschap verwacht op de lange termijn (15 jaar en langer) een gemiddeld bruto rendement op de beleggingsportefeuille van 3,5 procent. Het beleggingsbeleid wordt daarop afgestemd.

Beleggingscategorieën

- Om zoveel mogelijk te voorkomen dat in enig jaar het rendement onder de 0 procent zakt, zal minimaal 70 procent van de beleggingsportefeuille in risicomijdende beleggingscategorieën (obligaties, liquiditeiten en alternatieve impactbeleggingen) worden belegd. Daarnaast zal maximaal 30 procent

van de beleggingsportefeuille worden belegd in risicodragende beleggingscategorieën met een zogeheten defensief risicoprofiel (aandelen, onroerend goed en grondstoffen).

Uitvoering beleggingsbeleid

De uitvoering van het beleggingsbeleid vindt als volgt plaats:

Het Drentse Landschap heeft besloten het dagelijks beheer van het vrij belegbaar vermogen over te dragen aan één of meerdere professionele vermogensbeheerders die onder toezicht staan van de Autoriteit Financiële Markten (AFM).

In een Overeenkomst tot Beheer van vermogen is het mandaat met de vermogensbeheerder(s) vastgelegd conform onderhavig beleggingsstatuut. De directie is bevoegd om namens Het Drentse Landschap de vermogensbeheerovereenkomst(en) te tekenen. De Raad van Toezicht wordt via de Financiële adviescommissie door de directie minimaal twee keer per jaar op de hoogte gesteld van de ontwikkelingen en de resultaten van de beleggingsportefeuille. Na afloop van ieder kalenderjaar wordt door de directie conform de statuten verantwoording afgelegd over de resultaten en het gevoerde beleggingsbeleid.

De externe beheerder is verantwoordelijk voor zijn interne controlemaatregelen gericht op de juistheid en volledigheid van de beleggingen en de inkomsten daaruit. De beheerder rapporteert per kwartaal aan Het Drentse Landschap.

5.2

Risicomanagement

Risicomatrix en risk response

In 2020 heeft Het Drentse Landschap hard gewerkt aan een risicomatrix op basis van het zogeheten COSO-model. Deze lijst is afgestemd met het CBF.

De risico's zijn in het COSO-model onderverdeeld in strategische risico's, operationele risico's en financiële risico's. Per risico is steeds een inschatting gemaakt van de kansen en de impact. De scores die dat oplevert, zijn gecategoriseerd in:

- laag/acceptabel
- gemiddeld
- meer dan gemiddeld
- hoog

Strategische risico's

De coronacrisis zorgde in 2020 voor verschillende risico's:

- **Minder inkomsten uit verhuur** Verschillende huurders in de horecasector en de culturele sector kunnen door de coronacrisis hun huur niet opbrengen. Met deze huurders hebben we afspraken kunnen maken over het later betalen van de huur. De verwachting is dat pas in de loop van 2021 de coronamaatregelen versoepeld zullen gaan worden. Het Drentse Landschap houdt er daarom rekening mee dat er wederom in 2021 sprake zal zijn van een inkomstenderving in de huuropbrengsten.

Risico: gemiddeld

- **Minder zichtbaarheid voor publiek** Door de coronacrisis kunnen we minder activiteiten (excursies, open dagen) organiseren. Minder zichtbaarheid kan zorgen voor een afnemend draagvlak en minder inkomsten vanuit onze groep beschermers. In 2020 hebben we stevig ingezet op het aanbieden van online-activiteiten.

Risico: gemiddeld

- **Minder giften en schenkingen** De coronacrisis kan tot een economische crisis leiden waardoor er minder inkomsten zijn en er minder aan onze doelstellingen kan worden uitgegeven. De invloed hiervan op onze exploitatie is op te vangen. Daarnaast zal in 2021 extra worden ingezet op het werven van beschermers en het krijgen van giften.

Risico: laag/acceptabel

- **Minder binding van vrijwilligers** Minder activiteiten en minder contact leiden mogelijk tot minder binding van vrijwilligers aan onze organisatie. Dit heeft tot gevolg dat minder mensen zich vrijwillig inzetten voor de doelstellingen van Het Drentse Landschap. De vrijwilligerscoördinator houdt contact met de vrijwilligers, zowel via persoonlijke contacten als door middel van een digitale nieuwsbrief.

Risico: gemiddeld

Naast de gevolgen van de coronacrisis zien we in de toekomst ook de volgende strategische risico's:

- **Gevolgen Kamerverkiezingen 2021** Door een nieuw kabinet komt er mogelijk een ander, negatiever beleid voor natuur en erfgoed. De uitslag van de verkiezingen zou ervoor kunnen zorgen dat er minder geld beschikbaar komt voor aankoop, beheer en inrichting. Als LandschappenNL voeren we een landelijke lobby om dit te voorkomen.
Risico: laag/acceptabel
- **Programma Natuur in het kader van nieuw stikstofbeleid** Er dreigt een krapte op de arbeidsmarkt te ontstaan nu extra middelen van het Rijk voor maatregelen om de gevolgen van de stikstofuitstoot terug te dringen tot extra werk leiden. Dit zorgt voor druk op de arbeidsmarkt om deze maatregelen op tijd uit te kunnen voeren. Dit komt boven op de bestaande druk om in 2027 het Natuurnetwerk Nederland gerealiseerd te hebben. In 2020 en 2021 is en wordt geïnvesteerd in het werven van goede medewerkers en aanvullende opleidingen voor bestaande medewerkers.
Risico: meer dan gemiddeld
- **Participatie in projecten** In 2020 heeft Het Drentse Landschap door te participeren in projecten stappen gezet om mee te bewegen met veranderingen. Doel is om de strategische risico's te verminderen rond biodiversiteit en het verlies van landschapskwaliteit. Dat zijn onder meer de Agenda Boer, Burger en Biodiversiteit, Programma Natuurlijk Platteland, Programma Natuur (stikstofmaatregelen), de Regionale Energietafel, Veenhuizen en het Erfgoedmanifest. Hierdoor ontstaan kansen om meer te doen voor natuur, landschap en erfgoed. Met het oog op de krapte op de arbeidsmarkt streven we ernaar om tijdig kwalitatief goede medewerkers te werven. In het uiterste geval zal een duidelijker afweging moeten worden gemaakt of we wel kunnen blijven participeren in bepaalde projecten.
Risico: gemiddeld
- **Duurzaamheidsbeleid eigen organisatie** De druk om gebouwen te verduurzamen en duurzaam te werken neemt toe. Een analyse van onze opgave hierin heeft inmiddels uitgewezen dat dit de komende jaren om een investering van circa zes miljoen euro zal gaan.
Risico: meer dan gemiddeld
- **Beheer gebouwen** De prijzen in de bouw zijn de laatste jaren aanzienlijk gestegen en ook het verwijderen van asbest zal tot meer kosten leiden. Een gevolg hiervan kan zijn dat er extra niet-begrote kosten voor onderhoud van

gebouwen komen of dat er sprake is van een gedwongen uitstel van onderhoud. In onze vastgoedanalyse uit 2019 is de asbestsanering meegenomen. Hierin is zowel aandacht voor de middelen als voor de uitvoerbaarheid ervan. Via het programma O Prognose voor het gebouwbeheer zijn we goed in staat tijdig op veranderingen te anticiperen. Mede door de vastgoedanalyse hebben we de risico's voor onze erfgoedportefeuille op lange termijn beter in beeld. Voor de periode 2021-2025 is meer budget gereserveerd om achterstallig onderhoud weg te werken.

Risico: hoog

- **Rem op overnemen van monumenten** De vraag van overheden en particulieren groeit om monumenten over te nemen. Vooral bij de zogeheten onrendabele gebouwen zal een overdracht alleen met een 'bruidsschat' kunnen plaatsvinden. Er zou een moment kunnen komen dat we 'nee' moeten zeggen tegen een overnamevraag. Zo'n besluit kan zorgen voor reputatieschade voor de organisatie.
Risico: gemiddeld
- **Stagnerende inkomsten uit fondsenwerving** Mede door de coronacrisis is de waardering voor natuur toegenomen, maar ondanks deze positieve ontwikkeling stagneert de groei van het aantal beschermers. Wel zien we een lichte toename van het aantal giften en legaten. Minder inkomsten betekenen dat we minder kunnen uitgeven aan onze doelstellingen.
Risico: laag
- **Minder geld voor natuur (Natuurnetwerk Nederland)** De grondprijs neemt toe en er gaat veel geld (en tijd) zitten in het proces van aankopen. De verplichtingen vanuit het Rijk om het Natuurnetwerk Nederland te realiseren kan door de betrokken organisaties niet worden nagekomen. Het Drentse Landschap zet in op extra inzet van personeel en additionele middelen voor grondverwerving; bijvoorbeeld door particulieren te vragen ons hier financieel bij te steunen.
Risico: laag

Operationele risico's

- **Personele ontwikkeling** In de komende zeven jaar gaat een op de vier personeelsleden van Het Drentse Landschap met pensioen. Dit leidt tot een fors verlies aan kennis en ervaring. Er is inmiddels veel geïnvesteerd om de organisatie minder afhankelijk te laten zijn van medewerkers op zogeheten sleutelposities. Ook gaan we vroeg-

tijdig in gesprek met onze oudere medewerkers om zo een goede inschatting te kunnen maken hoe we bijvoorbeeld via zogeheten dakpanconstructies tijdig op hun vertrek kunnen anticiperen.

Risico: gemiddeld

Financiële risico's

- **Regulier beheer versus nieuwe activiteiten**
Het wegvallen van subsidies kan ten koste gaan van bestaand en nieuw werk. Regulier beheer en onderhoud worden gefinancierd vanuit subsidies en eigen inkomsten, terwijl bij nieuwe activiteiten de inbreng van eigen middelen of fondsenwerving een vereiste is. Bij dat laatste speelt de bijdrage van de Nationale Postcode Loterij een belangrijke rol. Mochten de noodzakelijke middelen voor nieuwe activiteiten wegvallen, dan heeft dit geen gevolgen voor het reguliere beheer.

Risico: laag

- **Tegenvallende beleggingsresultaten** Een negatief rendement door tegenvallende beleggingsresultaten kan een verlies van vermogen tot gevolg hebben. Het vermogen neemt af waardoor er minder projecten kunnen worden uitgevoerd. Het Drentse Landschap heeft een defensieve en gespreide beleggingsportefeuille waarmee wordt belegd voor de lange termijn. De risico's worden hierdoor zoveel mogelijk beperkt.

Risico: gemiddeld

Risicoanalyse stakeholders

Het Drentse Landschap werkt aan een risicoanalyse voor de verschillende stakeholders. In deze analyse wordt op een rijtje gezet wat de risico's zijn als een van de stakeholders zijn beleid of werkwijze aanpast. Daarbij gaat het onder meer om het Rijk, de provincie, de gemeenten en onze beschermers, bedrijfs-sponsors en huurders.

Weerstandsvermogen

Een belangrijk middel om mogelijke toekomstige risico's adequaat aan te pakken is de aanwezigheid van een voldoende financiële buffer aan weerstandsvermogen. De stichting is financieel gezond, want ze beschikt over een significante continuïteitsreserve. De overige operationele risico's zijn in voldoende mate afgedekt met bestemmingsreserves.

Liquiditeitsratio

De liquiditeitsratio van 10,1 in 2020 is ruim voldoende om de schulden op korte termijn te voldoen.

Solvabiliteit

De solvabiliteit is de verhouding tussen het vreemd vermogen en het eigen vermogen op de balans. In 2020 bedroeg deze 88 procent. Dit percentage geeft aan dat de stichting financieel gezond is.

5.3 Verantwoordelijkheidsverklaring

Code Goed Bestuur voor Goede Doelen

De Raad van Toezicht van Stichting Het Drentse Landschap onderschrijft de Code Goed Bestuur voor Goede Doelen van de SBF en handelt overeenkomstig.

In deze verantwoordingsverklaring legt de Raad van Toezicht verantwoording af over drie algemeen geldende principes:

- het onderscheiden van de functies toezicht houden, besturen en uitvoeren
- het optimaliseren van de effectiviteit en efficiency van bestedingen
- het optimaliseren van de omgang met belanghebbenden

Toezicht houden, besturen en uitvoeren

- Het Drentse Landschap heeft een stichtingsvorm met een Raad van Toezicht en een directeur-bestuurder. De Raad van Toezicht heeft een voorzitter.
- De belangrijke taken van de Raad van Toezicht zijn het toezicht houden op het door de directeur-bestuurder gevoerde beleid, grond-aankopen, begroting, jaarverslag en jaarrekening.
- De Raad van Toezicht oefent toezicht uit op basis van stukken die periodiek in zijn vergaderingen worden besproken in aanwezigheid van de directeur-bestuurder en de overige leden van het Managementteam.
- De leden van de Raad van Toezicht worden benoemd door de Raad van Toezicht. Voor leden is statutair een zittingsduur bepaald van vier jaar, met een maximum van twee termijnen. De bestuursleden treden af conform een rooster van aftreden.
- Het functioneren van de directeur-bestuurder wordt in een jaarlijks functioneringsgesprek geëvalueerd door de Raad van Toezicht. Het functioneren van de Raad van Toezicht wordt aan het eind van het jaar geëvalueerd.
- De Raad van Toezicht legt door middel van het jaarverslag en de jaarrekening verantwoording af aan de beschermers van de organisatie en de subsidieverstrekken.

Effectiviteit en efficiency van bestedingen

- Door het vaststellen van het meerjarenbeleidsplan en de daaruit voortvloeiende jaarplannen en begrotingen geeft de Raad van Toezicht vorm aan de doelstellingen van Het Drentse Landschap.

- In het meerjarenbeleidsplan staan richtinggevendende doelstellingen. In de jaarlijkse werkplannen worden per product doelstellingen geformuleerd.
- Het monitoren en evalueren van de uitvoering van processen en activiteiten vinden plaats door een kritische beoordeling van het jaarverslag door de Raad van Toezicht. Hierbij wordt het jaarverslag ook getoetst aan het meerjarenbeleidsplan en het betreffende jaarwerkplan.
- Monitoring en evaluatie van de uitvoering van activiteiten en interne processen vinden plaats op basis van bespreking en verslaglegging vanuit de sectoren en bespreking in het Managementteam. Overige relevante onderwerpen worden behandeld in de Wetenschappelijke Adviescommissie en de Personeelsvertegenwoordiging met terugmelding in de Raad van Toezicht.
- Onderwerpen die in elk geval jaarlijks aandacht krijgen, zijn de jaarverslagen en jaarrekeningen van de afzonderlijke stichtingen en Beheerboerderijen BV en de evaluatie van het beheer van de natuurgebieden en de gebouwen.
- Het behandelen van deze aspecten binnen de organisatie vormt een continu proces met globaal de volgende frequenties:

Managementteam	1x per twee weken
Financiële Auditcommissie	2 tot 3x per jaar
Raad van Toezicht	3 tot 5x per jaar
Wetenschappelijke Adviescommissie	2x per jaar
Personeelsvertegenwoordiging	2x per jaar

- De leerpunten uit de monitoring en evaluaties worden in dit overleg met elkaar gedeeld en kunnen worden benut of kunnen mede aanleiding geven tot het aanpassen van werkwijzen en procedures.

Omgang met belanghebbenden

- Het Drentse Landschap streeft naar een open dialoog met alle belanghebbenden: medewerkers, vrijwilligers, beschermers, schenkers, relaties, bedrijven, overheden, particulieren, natuur- en milieuorganisaties, waterschappen, fondsen en andere betrokkenen.
- Het Drentse Landschap heeft zowel een intern als een extern AVG-beleid. Dit laatste beleid staat op de website.

- In 2020 is het integriteitsbeleid van Het Drentse Landschap vastgesteld door de Personeelsvertegenwoordiging en de Raad van Toezicht en geïmplementeerd in de organisatie.
- De inhoud en kwaliteit van de informatie worden door de leidinggevendenden gewaarborgd. Het team Organisatie en ondersteuning is verantwoordelijk voor het stroomlijnen en optimaliseren van de externe communicatie.
- Het Drentse Landschap informeert de verschillende doelgroepen met specifieke communicatiemiddelen als het Kwartaalblad, het jaarverslag en de samenvatting van het jaarverslag, de website, persberichten en digitale nieuwsbrieven, via sociale media en door het deelnemen aan allerlei overlegorganen en samenwerkingsverbanden.
- Het communicatiebeleid is vastgelegd in het meerjarenbeleidsplan. Het beleid is erop gericht om optimale relaties te hebben met belanghebbenden en hen gericht te informeren. Onderwerpen zijn bijvoorbeeld de belangen van natuur en landschap, de eigen activiteiten, de ontwikkelingen in de natuurgebieden, de instandhouding van het cultureel erfgoed en de besteding van de ontvangen gelden.
- De informatieverstrekking vindt plaats door de verantwoordelijke teams via uitingen als beleidsnota's, publicaties, overleggen met overheden, deelname aan netwerken en overlegorganen. Daarnaast kunnen belanghebbenden via een algemeen telefoonnummer en een algemeen mailadres rechtstreeks contact opnemen met Het Drentse Landschap.
- Het Drentse Landschap heeft een procedure om eventuele klachten correct te kunnen afhandelen. Met enquêtes en evaluaties wordt de mening van belanghebbenden regelmatig gepolst.

5.4 Jaarrekening

Verschillenanalyse jaarrekening 2020 versus begroting 2020

Samenvatting van de uitkomsten van de geconsolideerde jaarrekening 2020

Staat van Baten en Lasten

De jaarrekening sluit met een voordelig saldo van € 552.236. Dit saldo is op basis van een directiebesluit als volgt in de jaarrekening verwerkt:

Onttrokken aan:

Bestemmingsfonds onrendabele monumenten	- 118.214	2
---	-----------	---

Toegevoegd aan:

Bestemmingsreserve St. Drs. A.V.J. den Hartogh Fonds	27.617	1
Bestemmingsreserve St. Fonds onrendabele monumenten	567.298	2
Bestemmingsreserve St. Oude Drentse Kerken	3.334	3
Bestemmingsreserve Natuurbeheer en grondverwerving	72.201	

- 1 Exploitatiesaldo van de Stichting Drs. A.V.J. den Hartogh Fonds
- 2 Exploitatiesaldo van de Stichting Fonds Onrendabele Monumenten
- 3 Exploitatiesaldo van de Stichting Oude Drentse Kerken

Het begrote resultaat over 2020 is nihil.

Dat betekent een voordelig verschil ten opzichte van de begroting van € 552.236.

Globale analyse van het resultaat ten opzichte van de begroting:

Een saldo in onderstaand overzicht betekent een saldo van baten en lasten.

Omschrijving	Nadelig	Voordelig
Saldo baten van particulieren		125.988
Saldo baten van bedrijven	- 5.388	0
Saldo beleggingen	0	193.595
Saldo projecten	0	42.377
Saldo aankopen natuurterreinen en gebouwen	0	200.891
Saldo beheer natuurterreinen	- 105.959	0
Saldo beheer gebouwen	- 35.379	0
Saldo beheer en administratie	0	69.040
Saldo voorlichting, promotie, educatie en belangenbehartiging	0	67.071
Totaal	- 146.726	698.962
Per saldo voordelig		552.236

Saldo baten van particulieren (+ € 125.988)

Betreft het saldo van legaten, schenkingen en bijdragen van beschermers minus kosten fondswerving. Deze baten worden P.M. begroot vanwege hun onvoorspelbare karakter.

Saldo baten van bedrijven (- € 5.388)

Betreft het saldo van bijdragen van bedrijfssponsoren en schenkingen minus kosten fondswerving.

Saldo beleggingen (+ € 193.595)

Ondanks de Coronacrisis en de grote economische krimp zijn de beleggingen fors in waarde gestegen. Veel overtollige spaargelden werden belegd in 2020. Het ruime monetaire beleid van de centrale banken zorgde nog voor extra stuwing van de beurskoersen. Wij hebben hiervan geprofiteerd met een netto rendement van 3,1 procent. Het saldo bestaat uit koersresultaat, de opbrengsten uit dividend en rente minus de kosten voor het vermogensbeheer.

Saldo projecten (+ € 42.377)

Het hogere resultaat is ontstaan door enerzijds hogere kosten m.b.t. de restauratie van Oldengaerde en de implementatie van een nieuwe ICT-omgeving en anderzijds het vrijvallen van btw-suppleties uit voorgaande jaren.

De bijdrage van de Nationale Postcode Loterij (NPL) ad € 937.500 is besteed aan projecten, een bedrag dat hier als bate is opgenomen. In 2020 zijn de NPL-gelden besteed aan met name de aankoop van natuurterreinen, landgoed Oldengaerde en natuurontwikkeling in het Drents-Friese Wold.

Saldo aankopen natuurterreinen en gebouwen (+ € 200.891)

Het betreft hier het saldo van aankopen minus de subsidies van overheden en fondsen. Aankopen voor een bedrag van € 490.000 zijn gefinancierd met NPL-gelden. Meer informatie over aankopen staat in dit jaarverslag.

Saldo beheer natuurterreinen (– € 105.959)

De baten zijn hoger enerzijds door hogere beheer-subsidies en anderzijds door lagere pachttopbrengsten en lagere opbrengsten uit verkoop van vee en vlees.

De lasten liggen boven de begroting. De kosten rasters en vangkooien zijn hoger dan begroot als gevolg van het wegwerken van achterstallig onderhoud. De waterschapslasten zijn daarentegen lager dan begroot, deels het resultaat van een aantal bezwaarprocedures.

De kosten voor natuurbeheer zijn hoger doordat met name een kwaliteitsimpuls is gegeven aan natte gebieden en vanwege de uitbreiding van het aantal hectares.

Saldo beheer gebouwen (– € 35.379)

De baten zijn hoger als gevolg van hogere huur-opbrengsten uit vakantiewoningen door hogere bezettingsgraden. Daarnaast waren ook de SIM-subsidies (Subsidie Instandhouding Rijks-monumenten) hoger dan begroot.

Aan de lastenkant zijn de onderhoudskosten gebouwen hoger en is er een voorziening dubieuze debiteuren gemaakt als gevolg van de corona-problematiek.

Saldo beheer en administratie (+ € 69.040)

Dit betreft salariskosten en overige personeelskosten. Het positieve resultaat is met name ontstaan door lagere opleidingskosten en lagere transitiekosten.

Saldo voorlichting, promotie, educatie en belangen-behartiging (+ € 67.071)

Het positieve saldo is met name ontstaan door lagere kosten Kwartaalblad en lagere kosten voor activiteiten en vrijwilligers als gevolg van de Coronapandemie en de beperkende maatregelen die hieruit voortvloeiden.

Balans

De financiële positie van de stichting is verder versterkt.

De continuïteitsreserve is ongewijzigd en bedraagt per 31 december 2020 € 3.174.092.

Het totaal van de bestemmingsreserves en bestemmingsfondsen bedraagt per 31 december 2020 € 13.097.108 tegen € 12.544.872 per 31-12-2019. De toename is het gevolg van het geconsolideerde resultaat.

De vorderingen en de overlopende activa zijn gestegen, met name als gevolg van nog te ontvangen projectsubsidies.

De effecten zijn in waarde gestegen met € 450.261, met name als gevolg van de koersresultaten. De langlopende schuld, restant hoofdsom € 382.448, heeft betrekking op verworven monumentale woonboerderijen waarvoor leningen zijn aangegaan. De kortlopende passiva zijn gedaald met € 2.185.126, voornamelijk als gevolg van aangekochte gronden in 2019 die betaald zijn in 2020 en ontvangen projectsubsidies ontvangen in 2019 die verwerkt zijn in 2020.

Bovenstaande heeft geresulteerd in een negatieve kasstroom van € 2.293.895.

Balans per 31 december 2020

(in euro's / na verwerking resultaat)

	31-12-2020	31-12-2019
ACTIVA		
Financiële vaste activa	135.698	125.906
Vorderingen en overlopende activa	2.087.805	1.862.871
Effecten	6.545.759	6.095.498
Liquide middelen	9.753.850	12.047.745
	18.523.112	20.132.020
PASSIVA		
Reserves en fondsen		
Continuïteitsreserve	3.174.092	3.174.092
Bestemmingsreserves	11.476.403	10.805.954
	14.650.495	13.980.046
Bestemmingsfondsen	1.620.706	1.738.919
	16.271.201	15.718.965
Voorziening	45.000	60.000
Langlopende schulden	382.448	343.467
Kortlopende schulden	1.824.464	4.009.588
	18.523.112	20.132.020

Staat van baten en lasten over 2020

(in euro's)

BATEN	Werkelijk 2020	Begroting 2020	Werkelijk 2019
Baten van particulieren	702.787	542.000	2.934.770
Baten van bedrijven	307.753	89.500	134.413
Baten van loterijorganisaties	937.500	937.500	937.500
<i>Baten van subsidies van overheden</i>			
– Subsidie projecten – incidenteel	975.321	759.000	455.231
– Subsidie aankopen natuurterreinen en gebouwen – incidenteel	1.558.859	1.140.000	1.401.704
– Subsidie beheer – structureel	3.673.263	3.566.000	3.451.024
Totaal baten van subsidies van overheden	6.207.443	5.465.000	5.307.959
Overige baten beheer natuurterreinen	936.261	1.009.000	1.013.797
Baten beheer gebouwen	1.573.584	1.520.000	1.563.978
Overige baten	37.493	19.000	18.161
SOM VAN DE BATEN	10.702.820	9.582.000	11.910.577
LASTEN	Werkelijk 2020	Begroting 2020	Werkelijk 2019
<i>Besteed aan de doelstellingen</i>			
A. Kosten aankopen natuurterreinen en gebouwen	971.967	754.000	4.711.122
B. Kosten beheer natuurterreinen	3.081.853	3.008.000	2.825.165
B. Kosten beheer gebouwen	1.773.593	1.618.000	1.306.309
C. Kosten projecten	3.190.020	2.743.000	2.399.600
D. Kosten voorlichting, promotie, educatie en belangenbehartiging	583.422	632.000	523.221
Totaal besteed aan de doelstellingen	9.600.855	8.755.000	11.765.417
<i>Werving baten</i>			
Kosten eigen fondsenwerving	40.363	55.000	85.092
Totaal besteed aan de doelstellingen	40.363	55.000	85.092
<i>Beheer en administratie</i>			
Kosten beheer en administratie	702.960	772.000	718.842
Totaal besteed aan de doelstellingen	702.960	772.000	718.842
SOM VAN DE LASTEN	10.344.178	9.582.000	12.569.351
SALDO VOOR FINANCIËLE BATEN EN LASTEN	358.642	–	– 658.774
Saldo financiële baten en lasten	193.594	–	508.834
Resultaat	552.236	0	– 149.940
<i>Bestemming van het resultaat:</i>			
Naar / van bestemmingsreserve SODK	3.334	–	2.588
Naar / van bestemmingsreserve, St. Drs. A.V.J. den Hartogh Fonds	27.617	–	72.826
Naar / van bestemmingsreserve natuurbeheer en Grondverwerving	72.201	–	– 114.479
Naar / van bestemmingsreserve projecten	0	–	– 141.624
Naar / van bestemmingsreserve Onrendabele monumenten	567.298	–	160.795
Naar / van bestemmingsfonds Onrendabele monumenten	– 118.214	–	– 130.046
	552.236		– 149.940

Grondslagen

Grondslagen voor consolidatie

Consolidatie heeft voor 100% plaatsgevonden en er zijn geen minderheidsbelangen. De geconsolideerde jaarrekening is opgemaakt conform de Richtlijn Verslaggeving Fondsenwervende Instellingen. In de consolidatie zijn ondergenoemde stichtingen en B.V. opgenomen. De cijfers van deze stichtingen en B.V. zijn volgens genoemde richtlijnen vastgesteld.

Stichting Het Drentse Landschap gevestigd te Assen

Doelstelling: het bevorderen van het behoud, de ontwikkeling en het scheppen van hetgeen in natuur en landschap in de provincie Drenthe waardevol te achten is in natuurwetenschappelijk, geografisch, structureel, cultuurhistorisch of visueel opzicht. Alsmede het verwerven, restaureren, onderhouden, beheren en exploiteren van (rijks)monumenten. Het geven van voorlichting en het verzorgen van educatie met betrekking tot vorenstaande doelstelling aan derden om daarmee de bewustwording, attitudeverandering en gedragsverandering bij deze derden te bewerkstelligen. En voorts al hetgeen met één en ander rechtstreeks of zijdelings verband houdt of daartoe bevorderlijk kan zijn, alles in de ruimste zin van het woord.

Stichting Oude Drentse Kerken gevestigd te Assen

Doelstelling: het bevorderen van het behoud van historische kerkgebouwen in de provincie Drenthe, alsmede het bevorderen van de belangstelling voor die gebouwen. Het geven van voorlichting en het verzorgen van educatie met betrekking tot vorenstaande doelstelling aan derden om daarmee de bewustwording, attitudeverandering en gedragsverandering bij deze derden te bewerkstelligen. En voorts al hetgeen met één en ander rechtstreeks of zijdelings verband houdt of daartoe bevorderlijk kan zijn, alles in de ruimste zin van het woord.

Stichting Drs. A.V.J. den Hartogh Fonds te Assen

Doelstelling: het financieel ondersteunen van natuurontwikkelingsprojecten, landschapsonderhoud, informatiecentra en toeristisch-recreatieve voorzieningen, welke ondersteuning functioneel dient te zijn. En voorts al hetgeen met één en ander rechtstreeks of zijdelings verband houdt of daartoe bevorderlijk kan zijn, alles in de ruimste zin van het woord.

Stichting Drentse Boerderijen te Assen

De Stichting Drentse Boerderijen is in 2020 opgeheven. De doelstellingen zijn opgenomen in de vernieuwde statuten van Stichting Het Drentse Landschap. De opheffing heeft geen financiële consequenties gehad.

Stichting Fonds Onrendabele Monumenten te Assen

Doelstelling: het financieel ondersteunen van de Stichting Het Drentse Landschap en de Stichting Oude Drentse Kerken voor het behoud casu quo de exploitatie van onrendabele objecten in de provincie Drenthe, zijnde objecten die onvoldoende opbrengend vermogen hebben om duurzaam in stand gehouden te kunnen worden, waaronder begrepen, doch niet beperkt tot molens, kerken, industrieel erfgoed, landhuizen en grote boerderijen.

Beheerboerderijen Het Drentse Landschap B.V.

Doelstelling: het exploiteren van de door Stichting Het Drentse Landschap in gebruik gegeven landbouwgronden en bedrijfsgebouwen in de ruimste zin van het woord.

Grondslagen voor de balanswaardering en voor de bepaling van het resultaat

Algemeen

Zowel de balanswaardering als de resultaatbepaling geschiedt, voor zover hieronder niet anders vermeld, op basis van historische kosten (aanschafwaarde min subsidies) en zijn conform de Richtlijn Verslaggeving Fondsenwervende Instellingen.

Balanswaardering (waardering activa en passiva)

Materiële vaste activa

Natuurterreinen en erfgoed

Gezien het bijzondere karakter van deze activa worden natuurterreinen en erfgoed niet gewaardeerd. Aankoopkosten worden als last meegenomen in de staat van baten en lasten.

Machines en inventarissen

In het verlengde van natuurterreinen en erfgoed worden ook machines en inventarissen niet gewaardeerd. Aankoopkosten worden als last meegenomen in de staat van baten en lasten.

Effecten

De effecten worden gewaardeerd op de marktwaarde per balansdatum.

Voorzieningen

De voorziening Oldengaerde is bepaald op basis van de contante waarde van de gederfde huurinkomsten.

Bij diverse te onderscheiden posten van activa en passiva zijn de waarderingsgrondslagen vermeld.

In geval er geen vermelding plaatsvindt, is de betreffende actief- of passiefpost gewaardeerd tegen nominale waarde.

Nalatenschappen

De hoogte van de door een notaris toegezegde nalatenschappen wordt voor 80% meegenomen op de balans. Reden hiervan is om te voorkomen dat door bijkomende kosten de uitgekeerde nalatenschappen lager zijn dan aanvankelijk is opgenomen. Als iemand echter is overleden in het verslagjaar maar het legaat wordt ontvangen in het 1e kwartaal van het volgende boekjaar, dan wordt het legaat voor 100% meegenomen in het verslagjaar.

Resultaatbepaling

Alle baten en lasten worden verantwoord in de staat van baten en lasten. De baten en lasten worden toegerekend aan het jaar waarop ze betrekking hebben, met uitzondering van de Subsidie Natuur en Landschapsbeheer en Bedrijfstoelag. Laatstgenoemde twee vergoedingen worden verantwoord in het eerste jaar na afloop van het boekjaar, omdat de ontvangst van die vergoedingen meestal in dat jaar ligt. De bijdragen van donateurs worden met ingang van 2012 volgens het kasstelsel verantwoord. Het resultaat wordt bepaald op het verschil tussen de baten en lasten met inachtneming van de vermelde waarderingsgrondslagen.

De nog niet bestede of te veel bestede gelden van de jaarlijks ontvangen NPL-bijdrage worden via de resultaatbestemming toegevoegd aan de betreffende bestemmingsreserve of onttrokken aan de betreffende bestemmingsreserve.

Toelichting op de balans per 31 december 2020

(in euro's)

ACTIVA

Materiële vaste activa

Bedrijfsmiddelen benodigd voor de bedrijfsvoering

Dit betreft het kantoorgebouw aan de Kloosterstraat te Assen en de inrichting ervan alsmede de inventarissen, installaties en machines die gebruikt worden bij exploitatie en beheer van de terreinen/gebouwen.

De materiële vaste activa benodigd voor de bedrijfsvoering zijn verworven met subsidies, bijdragen, donaties e.d. Deze subsidies, bijdragen, donaties e.d. zijn in mindering gebracht op de investeringen.

Direct in gebruik voor de doelstelling

Dit betreft aangekochte natuurterreinen, landerijen, bos e.d. al of niet met opstallen als boerderijen, schuren, landhuizen e.d., alsmede het vee.

De materiële vaste activa direct in gebruik voor de doelstelling zijn verworven met subsidies, bijdragen, donaties e.d. Deze subsidies, bijdragen, donaties e.d. zijn in mindering gebracht op de investeringen.

	31-12-2020	31-12-2019
Aankopen gronden en gebouwen	1.364.932	4.977.135
Totaal aankopen gronden en gebouwen	1.364.932	4.977.135

Financiële vaste activa

	31-12-2020	31-12-2019
Geldleningen ug	135.698	125.906
Totaal financiële vaste activa	135.698	125.906

Betreft

- Verstrekte geldleningen aan Coöperatie Energiekansen voor het plaatsen van zonnepanelen. Deze leningen zijn verstrekt in het kader van de intentie van de Coöperatie om het gebied Ansen energieneutraal te laten zijn.
Looptijd van de leningen: 20 jaar, met annuïtaire aflossing.
Rentepercentage: 3,5%.
- Verstrekte kortlopende geldlening ad € 25.000 aan Vereniging De Hamerlanden. Looptijd van de lening: tot 31 maart 2021, aflossing ineens na ontvangst subsidie. Er is geen rente verschuldigd.

Vorderingen en overlopende activa

De vorderingen worden gewaardeerd tegen de nominale waarde, onder aftrek van noodzakelijk geachte voorzieningen voor dubieusheid, aangehouden voor de bedrijfsvoering.

	31-12-2020	31-12-2019
Debiteuren volgens saldijst per 31 december	134.590	185.082
Te ontvangen aankoopsubsidies	1.359.713	1.272.569
Te ontvangen projectsubsidies	0	57.797
Te ontvangen omzetbelasting	8.903	0
Toegezegde legaten	48.000	250.000
Overige bedragen nog te ontvangen	508.810	73.370
Vooruitbetaalde bedragen	27.789	24.052
Totaal vorderingen en overlopende activa	2.087.805	1.862.870

Voorziening debiteuren

Deze voorziening is verwerkt in de post debiteuren. De voorziening is verhoogd met € 69.268 naar € 70.856. Bij een aantal huurders is een betalingsregeling getroffen als gevolg van de coronacrisis. Gezien de aanhoudende crisis zijn er twijfels omtrent het kunnen nakomen van de betalingsregelingen en is voor de openstaande huurschuld per ultimo 2020 een voorziening getroffen.

Beleggingen

In december 2020 heeft de Raad van Toezicht een nieuw beleggingsstatuut vastgesteld. Hierin is onder andere opgenomen dat de beleggingsportefeuille volledig duurzaam en op solide en defensieve wijze ingericht moet zijn. De effecten zijn gewaardeerd tegen de marktwaaarde per 31 december 2020 volgens opgave van de banken. Deze bedragen worden aangehouden als belegging.

	31-12-2020	31-12-2019
Aandelen	1.893.592	1.478.306
Obligaties	4.492.463	4.425.099
Overige waarden	159.704	192.093
Totaal beleggingen	6.545.759	6.095.498

Liquide middelen

De liquide middelen worden gewaardeerd tegen de nominale waarde en aangehouden voor de bedrijfsvoering.

	31-12-2020	31-12-2019
Kas	1.210	2.390
ABN-AMRO Bank	78.034	28.983
Rabobank	1.932.380	3.399.936
Spaarrekeningen	7.405.329	8.032.156
Vermogensbeheerrekeningen	336.897	584.280
Totaal liquide middelen	9.753.850	12.047.745

PASSIVA

Reserves en fondsen

	31-12-2020	31-12-2019
Continuïteitsreserve Stichting Het Drentse Landschap	3.124.092	3.124.092
Continuïteitsreserve Stichting Oude Drentse Kerken	50.000	50.000
Saldo per 31 december	3.174.092	3.174.092

De continuïteitsreserve heeft de functie van buffer voor onverwachte tegenvallers en is te beschouwen als een vrij besteedbare reserve. Deze reserve is beschikbaar voor besteding aan de doelstelling. Deze reserve mag, naar de mening van Bestuur en Raad van Toezicht, maximaal 1½ maal het bedrag van de jaarlijkse exploitatielasten zijn, exclusief aankopen en projecten.

Het streven is dat Het Drentse Landschap op basis van de risicoanalyse de hoogte van de reserve onderbouwt.

Bestemmingsreserves

	31-12-2020	31-12-2019
<i>Bestemmingsreserve voor projecten</i>		
Saldo per 1 januari	2.039.783	1.816.803
Af: saldo uit resultaatverdeling	0	– 141.624
Bij: uit bestemmingsreserve NPL-gelden voor project Oldengaerde	323.805	364.604
	<u>2.363.588</u>	<u>2.039.783</u>
<i>Bestemmingsreserve Nationale Postcode Loterij</i>		
Saldo per 1 januari	864.447	1.229.051
Af: naar bestemmingsreserve projecten i.v.m. project Oldengaerde	– 323.805	– 364.604
	<u>540.642</u>	<u>864.447</u>
<i>St. Drs. A.V.J. Den Hartogh Fonds</i>		
Saldo per 1 januari	868.800	795.974
Bij: saldo uit resultaatverdeling	27.617	72.826
	<u>896.417</u>	<u>868.800</u>
<i>Reserve Stichting Oude Drentse Kerken</i>		
Saldo per 1 januari	597.477	594.889
Bij: saldo uit resultaatverdeling	3.334	2.588
	<u>600.811</u>	<u>597.477</u>
<i>Reserve afkoop erfpacht</i>		
Saldo per 1 januari en 31 december	679.893	679.893
<i>Reserve groot onderhoud</i>		
Saldo per 1 januari	1.847.804	1.847.804
Saldo per 31 december	1.847.804	1.847.804
<i>Reserve natuurbeheer en grondverwerving</i>		
Saldo per 1 januari	2.652.689	2.767.168
Af/bij: saldo uit resultaatverdeling	72.201	– 114.479
Saldo per 31 december	<u>2.724.890</u>	<u>2.652.689</u>
<i>Reserve onrendabele monumenten</i>		
Saldo per 1 januari	1.255.059	151.633
Bij: saldo uit resultaatverdeling	567.298	160.794
Bij: van Fonds Onrendabele Monumenten	0	942.632
Saldo per 31 december	<u>1.822.357</u>	<u>1.255.059</u>
Saldo reserves per 31 december totaal	<u>11.476.403</u>	<u>10.805.952</u>
<i>Fonds Onrendabele monumenten</i>		
Saldo per 1 januari	1.738.919	2.763.228
Bij: jaarlijkse termijn molens gemeente Noordenveld	0	48.369
Af: saldo uit resultaatverdeling	– 118.214	– 130.046
Af: van reserve onrendabele monumenten		– 942.632
Saldo fondsen 31 december totaal	<u>1.620.706</u>	<u>1.738.920</u>

Bestemmingsreserve voor projecten

Dit deel van het vermogen is voor diverse daartoe aan te wijzen projecten bestemd c.q. zal daarvoor worden bestemd. De reserve wordt gevormd door overschotten op projecten (toegewezen budgetten aan projecten minus bestedingen).

Reserve afkoop erfpacht

Het is beleid van de stichting om incidenteel gebouwen in erfpacht uit te geven, waarbij de erfpachters soms grote investeringen plegen in het door hen gepachte object. Contractueel is met deze erfpachters overeengekomen dat zij bij het verbreken van de erfpacht een vergoeding voor de door hen gepleegde investeringen zullen ontvangen ter hoogte van het investeringsbedrag onder aftrek van jaarlijkse afschrijvingen.

Reserve groot onderhoud

De materiële vaste activa met betrekking tot natuurterreinen en gebouwen is in de balans p.m. gewaardeerd, omdat deze zijn verworven met subsidiegelden. Er is geen voorziening voor onderhoud gevormd. De handelswijze van de stichting is dat jaarlijks de uitgaven voor onderhoud direct ten laste van de exploitatie worden gebracht. De Raad van Toezicht heeft een deel van het vermogen afgezonderd als buffer voor de situatie dat in enig jaar de onderhoudslasten naar haar mening te zwaar op de exploitatie drukken.

Reserve natuurbeheer en grondverwerving

In het kader van de onzekerheid rond de subsidiëring door de overheid is in 2011 deze reserve gevormd, om de minimaal noodzakelijk geachte natuurbeheertaken en grondverwervingen te kunnen continueren.

Reserve onrendabele monumenten

Deze reserve wordt gevormd om toekomstig onderhoud aan onrendabele monumenten zoals kerken en molens te kunnen blijven plegen.

In 2019 is een bedrag van € 942.632 overgeboekt van het fonds onrendabele monumenten omdat deze gelden niet afkomstig zijn van derden maar vooral onttrokken zijn aan andere reserves.

Fonds onrendabele monumenten

Dit fonds is gevormd uit ter beschikking gestelde middelen van derden met als oormerk het plegen van onderhoud aan onrendabele monumenten. Dotaties vinden plaats als gevolg van ontvangsten van derden. De instandhoudingskosten worden aan dit fonds onttrokken.

In 2019 is een bedrag van € 942.632 overgeboekt naar de reserve onrendabele monumenten omdat dit gelden waren die niet afkomstig waren van derden.

Voorziening

	31-12-2020	31-12-2019
Voorziening Oldengaerde	45.000	60.000
Totaal voorzieningen	45.000	60.000

In verband met de afgesloten overeenkomst, waarin is bepaald dat een woon-gedeelte in het landgoed Oldengaerde 10 jaar lang zonder huurbetaling mag worden bewoond, is in 2013 een voorziening gevormd voor de te maken kosten in die periode aan het betreffende woongedeelte. In verband met tijdsverloop is voor het eerst in 2014 van deze voorziening 1/10 vrijgevallen.

Langlopende schulden

	31-12-2020	31-12-2019
Lening inzake woonboerderij – restant hoofdsom	343.467	368.000
Af: schenkingstermijn	– 24.534	– 24.533
	318.933	343.467
 Lening inzake schenking	62.500	–
Bij: rente 2020	1.015	–
	63.515	–
Totaal langlopende schulden	382.448	343.467

Betreft

- 1 Een in 2019 geschonken woonboerderij, waarbij de verkoper een lening heeft verstrekt aan Stichting Het Drentse Landschap van € 368.000. De lening wordt door de verkoper in 15 jaarlijkse termijnen van € 24.533 kwijtgescholden.
- 2 Een in 2020 ontvangen schenking ad € 62.500 waarbij de aflossing in 5-jaarlijkse termijnen wordt geschonken.

Kortlopende schulden

Schulden worden gewaardeerd tegen de nominale waarde. Schulden met een looptijd langer dan 1 jaar worden als schulden op lange termijn verantwoord. Schulden met een looptijd korter dan 1 jaar zijn schulden op korte termijn.

	31-12-2020	31-12-2019
Crediteuren volgens saldijst per 31 december	405.669	739.037
Te betalen loonheffing en premies	578	61.972
Te betalen omzetbelasting	0	37.643
Te betalen verlofuren en reservering vakantiegeld	386.207	332.629
Diverse nog te betalen bedragen	244.507	1.214.622
Vooruit ontvangen erfpacht	1.968	2.573
Vooruit ontvangen subsidies/bijdragen	621.176	1.519.075
Vooruit ontvangen/gefactureerd diversen	164.359	102.039
Totaal kortlopende schulden	1.824.464	4.009.590

De post vooruit ontvangen subsidies/bijdragen bestaat onder andere uit uitbetaling betalingsrechten en vergroeningsbetaling (€ 290.796) voor Beheerboerderijen B.V. en vooruit ontvangen bedragen in het kader van de SIM (Subsidie Instandhouding Monumenten) (€ 124.199). Daarnaast bestaat het saldo uit door huurders betaalde borgsommen.

Niet in de balans opgenomen verplichtingen

Meerjarige financiële verplichtingen

De stichting heeft een aantal huur- en pachtcontracten met een looptijd langer dan 5 jaar. De jaarlijks te betalen huur en pacht bedraagt ca. € 16.600.

Voorwaardelijke verplichtingen

Voor subsidies geldt in het algemeen dat er een terugbetalingsverplichting kan bestaan indien en voor zover naar de mening van de subsidiegever in onvoldoende mate is voldaan aan de door haar gestelde subsidievoorwaarden. Per balansdatum zijn er geen indicaties dat subsidies zouden moeten worden terugbetaald.

Investeringsverplichtingen

Per balansdatum bestaan er geen investeringsverplichtingen.

Gebeurtenissen na balansdatum

Er zijn geen gebeurtenissen na balansdatum die bijdragen tot meer inzicht over het jaar 2020.

Toelichting op de staat van baten en lasten 2020

(in euro's)

BATEN

	Werkelijk 2020	Begroting 2020	Werkelijk 2019
<i>Baten van particulieren</i>			
Baten van particulieren – projecten	181.435	132.000	113.441
Bijdragen donateurs	397.192	410.000	423.274
Nalatenschappen	14.689	0	443.340
Scheningen en giften	109.471	0	1.954.715
Totaal baten van particulieren	702.787	542.000	2.934.770
<i>Baten van bedrijven</i>			
Baten van bedrijven/instanties – projecten	245.141	21.500	70.725
Bijdragen donateurs	6.042	0	2.258
Bijdragen bedrijfssponsors	55.250	68.000	61.090
Scheningen en giften	1.320	0	340
Totaal baten van bedrijven	307.753	89.500	134.413
<i>Baten van loterijorganisaties</i>			
Bijdrage Nationale Postcode Loterij	937.500	937.500	937.500
<i>Subsidies overheden projecten – incidenteel</i>			
Rijk	640.681	241.000	173.000
Provincie Drenthe	331.141	487.000	248.181
Gemeenten	3.500	31.000	34.050
Totaal subsidies overheden projecten – incidenteel	975.322	759.000	455.231
<i>Subsidies overheden aankopen natuurterreinen en gebouwen – incidenteel</i>			
Subsidie / bijdragen aankopen natuurterreinen	1.558.859	1.140.000	1.401.704
Totaal subsidies overheden aankopen natuurterreinen en gebouwen – incidenteel	1.558.859	1.140.000	1.401.704
<i>Baten beheer natuurterreinen</i>			
<i>Subsidies overheden beheer algemeen – structureel</i>			
Subsidie Natuur- en Landschapsbeheer	2.148.242	2.210.000	2.129.279
Subsidie Provincie Drenthe	761.376	818.000	748.480
Subsidie Gemeente Assen	109.124	0	69.000
Totaal subsidies overheden beheer algemeen – structureel	3.018.742	3.028.000	2.946.759
<i>Subsidies overheden beheer specifiek – structureel</i>			
Subsidies vee via bedrijfstoelag	340.037	293.000	297.102
Subsidies schaapskudden	97.609	95.000	95.809
Subsidies hunebedden	25.246	25.000	24.922
Subsidie Nationaal Restauratiefonds	154.582	75.000	79.975
Diverse subsidies / bijdragen gebouwen	37.047	50.000	6.457
Totaal subsidies overheden beheer specifiek – structureel	654.521	538.000	504.265
Totaal subsidies overheden beheer – structureel	3.673.263	3.566.000	3.451.024
Totaal subsidies van overheden	6.207.443	5.465.000	5.307.959

BATEN

	Werkelijk 2020	Begroting 2020	Werkelijk 2019
<i>Overige baten beheer natuurterreinen</i>			
Opbrengsten verkopen landbouwproducten	26.935	30.000	42.876
Opbrengsten verkopen vee en veeproducten	287.511	297.000	250.075
Opbrengsten pachten	574.985	620.000	684.467
Opbrengsten jachthuren	20.331	22.000	21.288
Overige opbrengsten	26.499	40.000	15.091
Totaal overige baten beheer natuurterreinen	936.261	1.009.000	1.013.797
<i>Baten beheer gebouwen</i>			
Opbrengsten huren gebouwen	1.419.975	1.362.000	1.416.113
Opbrengsten erfpachten	81.182	86.000	76.768
Diverse subsidies / bijdrage overige	72.427	72.000	71.097
Totaal baten beheer gebouwen	1.573.584	1.520.000	1.563.978
<i>Overige baten</i>			
Opbrengsten activiteiten/ bijdrage lezingen/ excursies	825	5.000	4.637
Opbrengsten verkopen (web)winkel	27.931	10.000	11.123
Opbrengsten acties	8.557	2.500	1.500
Opbrengsten diversen overige verkopen	180	1.500	901
Totaal overige baten	37.493	19.000	18.161

LASTEN

Besteed aan de doelstellingen

Kosten aankopen natuurterreinen en gebouwen

Aankopen en verwerving

	Werkelijk 2020	Begroting 2020	Werkelijk 2019
Aankopen natuurterreinen	404.803	700.000	2.328.568
Aankopen gebouwen	514.298	0	2.333.337
	919.101	700.000	4.661.905

Uitvoeringskosten eigen organisatie

Personeelskosten	52.866	54.000	49.217
------------------	--------	--------	--------

Totaal kosten aankopen natuurterreinen en gebouwen

971.967	754.000	4.711.122
---------	---------	-----------

Kosten beheer natuurterreinen en gebouwen

Verstekte subsidies en bijdragen

Diensten Milieufederatie Drenthe	8.769	9.000	9.663
Diensten LandschappenNL	60.891	65.000	54.261

Totaal verstekte subsidies en bijdragen

69.660	74.000	63.924
--------	--------	--------

Uitbesteed werk

Directe kosten beheer natuurterreinen

Bosbeheer (voornamelijk onderhoud)	29.547	37.000	35.135
Begrazing natuurterreinen (verzorging schapen e.d.)	132.002	120.000	136.289
Akkerbouw (bemesten, gewasbescherming, oogsten)	45.599	40.000	52.687
Bemest grasland (bemesten, oogsten, rasteren)	148.779	55.000	69.722
Schraalland (oogsten, rasteren)	137.313	140.000	153.464
Rundveebeheer (verzorging Limousins en Hooglanders)	141.272	162.000	108.200

Totaal directe kosten beheer natuurterreinen

634.512	554.000	555.497
---------	---------	---------

Algemene kosten beheer natuurterreinen

Machines en gereedschappen (aankoop en onderhoud)	284.183	276.500	214.139
Bedrijfsauto's/tractoren	58.998	61.500	59.103
Infrastructuur (wegen, waterlopen, bebording)	159.633	143.000	147.822
Waterschapslasten	64.192	100.000	101.940
Overige (huur, pacht, hunebedden)	119.915	131.000	80.536

Totaal algemene kosten beheer natuurterreinen

686.921	712.000	603.540
---------	---------	---------

LASTEN

	Werkelijk 2020	Begroting 2020	Werkelijk 2019
<i>Kosten beheer gebouwen</i>			
Onderhoud gebouwen	904.114	862.000	714.475
Renovatie gebouwen	297.243	300.000	151.996
Gas/water/elektriciteit	92.162	102.000	96.653
Verzekeringen gebouwen	102.187	95.000	95.405
Fondsvorming verzekering	3.491	2.500	2.363
Onroerendgoedbelasting	58.764	57.000	54.530
Gemeentelijke belastingen	12.327	14.000	13.554
Machines en gereedschappen-aankoop en onderhoud	20.360	12.000	0
Mutatie voorziening dubieuze debiteuren	70.856	0	1.517
Overige	212.088	173.500	175.816
Totaal kosten beheer gebouwen	1.773.592	1.618.000	1.306.309
 Totaal uitbesteed werk	 3.095.026	 2.884.000	 2.465.346
 <i>Huisvestingskosten</i>			
Huisvestingskosten	29.418	33.000	97.189
Totaal huisvestingskosten	29.418	33.000	97.189
 <i>Kantoorkosten</i>			
Kantoorkosten	248.831	196.000	189.409
Totaal kantoorkosten	248.831	196.000	189.409
 <i>Algemene kosten</i>			
Algemene kosten	46.570	50.000	44.294
Totaal algemene kosten	46.570	50.000	44.294
 <i>Uitvoeringskosten eigen organisatie</i>			
Personeelskosten	1.365.941	1.389.000	1.271.312
Totaal uitvoeringskosten eigen organisatie	1.365.941	1.389.000	1.271.312
 Totaal kosten beheer natuurterreinen en gebouwen	 4.855.446	 4.626.000	 4.131.474
 <i>Kosten projecten</i>			
Uitgaven aan diverse projecten	3.096.353	2.648.000	2.312.399
 <i>Uitvoeringskosten eigen organisatie</i>			
Personeelskosten	93.667	95.000	87.201
Totaal kosten projecten	3.190.020	2.743.000	2.399.600

LASTEN

	Werkelijk 2020	Begroting 2020	Werkelijk 2019
<i>Kosten voorlichting, promotie, educatie en belangenbehartiging</i>			
<i>Voorlichting, promotie, educatie en belangenbehartiging</i>			
Kosten pr / voorlichting	23.280	25.000	22.407
Kosten marketing	14.802	15.000	14.344
Kosten informatiecentra / informatiepanelen	52.522	40.000	15.217
Kosten inkopen webwinkel	1.537	3.000	2.650
Kosten website	9.411	6.000	7.407
Kosten educatie	7.988	4.000	2.541
Kosten activiteiten	32.554	58.000	26.508
Kosten vrijwilligers	12.166	20.000	17.844
Kosten Kwartaalblad	61.533	87.000	72.051
	215.793	258.000	180.969
<i>Uitvoeringskosten eigen organisatie</i>			
Personeelskosten	367.628	374.000	342.252
	367.628	374.000	342.252
Totaal kosten voorlichting, promotie, educatie, belangenbehartiging	583.422	632.000	523.221
TOTAAL BESTEED AAN DE DOELSTELLING	9.600.855	8.755.000	11.765.417

Werving baten

<i>Kosten eigen fondsenwerving</i>			
Wervingskosten	3.743	18.000	50.524
	3.743	18.000	50.524
<i>Uitvoeringskosten eigen fondsenwerving</i>			
Personeelskosten	36.620	37.000	34.568
Totaal kosten eigen fondsenwerving	40.363	55.000	85.092
In % van de geworven baten	6,91%	11,51%	2,95%
<i>Kosten beheer en administratie</i>			
Kosten opleiding en scholing	10.546	25.000	19.906
Reis- en verblijfkosten	51.513	52.000	65.827
Kosten personele verzekeringen	107.701	88.000	120.389
Overige kosten derden	93.497	160.000	103.369
	263.257	325.000	309.491
<i>Uitvoeringskosten eigen organisatie</i>			
Personeelskosten	439.703	447.000	409.351
Totaal kosten beheer en administratie	702.960	772.000	718.842
TOTAAL BEHEER EN ADMINISTRATIE	702.960	772.000	718.842

LASTEN

	Werkelijk 2020	Begroting 2020	Werkelijk 2019
<i>Financiële baten en lasten</i>			
<i>Baten uit beleggingen</i>			
Opbrengsten dividend en rente	80.985		88.014
Koersverschillen	189.356	60.000	485.377
Totaal baten uit beleggingen	270.341	60.000	573.391
<i>Kosten van beleggingen</i>			
Kosten beleggingen	76.747	60.000	64.557
Totaal kosten van beleggingen	76.747	60.000	64.557
SALDO FINANCIËLE BATEN EN LASTEN	193.594	0	508.834
<i>Overzicht salariskosten inclusief werkgeverslasten</i>			
Bruto salarissen, inclusief uitbetaalde vakantiegelden	1.903.060	2.480.000	1.757.315
Premies werkgever BPL, Sazas, etc.	231.500	0	221.656
Premies werkgever WW, WIA, etc.	311.754	0	330.313
Excedentregeling pensioen en overige verzekeringen	107.701	0	120.389
Uitkering bij ziekte	- 81.282	- 50.000	- 63.532
Totaal kosten salarissen incl. werkgeverslasten	2.472.733	2.430.000	2.366.141
Gemiddelde personele bezetting in fte's	40,6	41,4	37,3
Gemiddelde kosten per fte	60.905	58.696	63.435

In genoemde gemiddelden zijn niet meegenomen: stagiaires en 'nul-urencontracten'.

Salariskosten directeur

De directeur ontvangt een bezoldiging conform salarisschaal 12 van de cao Bos en Natuur en blijft daarmee ruimschoots onder de VFI-norm. Er wordt aan de directeur geen leaseauto beschikbaar gesteld. Tevens worden er aan de directeur geen leningen, voorschotten of garanties verstrekt.

I Informatie over bezoldiging directie in het jaarverslag

Bezoldiging directie

De Raad van Toezicht heeft het bezoldigingsbeleid, de hoogte van de directiebeloning en de hoogte van andere bezoldigingscomponenten vastgesteld. Het beleid wordt periodiek geactualiseerd. De laatste evaluatie was 1 maart 2018.

Bij de bepaling van het bezoldigingsbeleid en de vaststelling van de beloning volgt S.S. van der Meer de Regeling beloning directeuren van goededoelenorganisaties (zie www.goededoelennederland.nl).

De regeling geeft aan de hand van zwaartecriteria een maximumnorm voor het jaarinkomen. De weging van de situatie bij S.S. van der Meer vond plaats door de RvT. Dit leidde tot een zogenoemde BSD-score van 435 punten met een maximaal jaarinkomen van € 125.011 (1 FTE/12 mnd.).

Het voor de toetsing, aan de geldende maxima, relevante werkelijke jaarinkomen van de directie bedroeg (2020 in EUR/1 FTE/12 mnd.) € 91.872. Deze beloning blijft binnen het maximum van € 125.011.

Het jaarinkomen, de belaste vergoedingen/bijtellings, de werkgeversbijdrage pensioen, de pensioencompensatie en de overige beloningen op termijn bleven (voor de directeur, met een bedrag van € 112.037) binnen het in de regeling opgenomen maximum bedrag van € 194.000 per jaar.

De belaste vergoedingen/bijtellings, de werkgeversbijdrage pensioen en de overige beloningen op termijn stonden bovendien in een redelijke verhouding tot het jaarinkomen.

De hoogte en samenstelling van de bezoldiging worden in de jaarrekening toegelicht in de toelichting op de staat van baten en lasten.

II Vermelding bezoldiging directie in de toelichting op de staat van baten en lasten in de jaarrekening

Bezoldiging directie

Naam	S.S. van der Meer
Functie	Directeur-bestuurder
Dienstverband	
Aard (looptijd)	onbepaald
Uren	37
Parttime percentage	100
Periode	1/1 – 31/12
Bezoldiging (EUR)	
Jaarinkomen	
Bruto loon/salaris	85.067
Vakantiegeld	6.805
Vaste eindejaarsuitkering	–
Gratificatie/jubileumuitkering	–
Uitbetaling niet opgenomen vakantiedagen	–
Totaal	91.872
Belaste vergoedingen/bijtellings	
Pensioenlasten (werkgeversdeel)	8.418
Excedentregeling	11.747
Pensioencompensatie	
Overige beloningen op termijn	
Uitkeringen beëindiging dienstverband	
Totaal 2020	112.037

Het jaarinkomen van de directeur blijft binnen het maximum volgens de Regeling beloning directeuren van goededoelenorganisaties.

Ook het jaarinkomen, de belaste vergoedingen/bijtellings, de pensioenlasten, de pensioencompensatie en de overige beloningen op termijn samen, blijven binnen het in de regeling opgenomen maximum.

Bezoldiging Raad van Toezichtleden

De leden van de Raad van Toezicht ontvangen geen bezoldiging. Zij komen alleen in aanmerking voor een reiskostenvergoeding van € 0,19 per kilometer of kosten van openbaar vervoer. Er zijn geen leningen, voorschotten en garanties aan hen verstrekt.

Specificatie en verdeling kosten naar bestemming

Bestemming		Doelstelling A	Doelstelling B	Doelstelling C	Doelstelling D	Werving baten A	Werving baten B	Beheer/ administratie A	Rekening 2020	Begroting 2020	Rekening 2019
Subsidies en bijdragen	-	69.660	-	-	-	-	-	-	69.660	74.000	63.924
Aankopen en verwervingen	919.101	-	-	-	-	-	-	-	919.101	700.000	4.661.905
Uitbesteed werk	-	3.095.026	3.096.353	-	-	-	-	-	6.191.379	5.532.000	4.777.745
Publiciteit en communicatie	-	-	-	215.794	3.743	-	-	-	219.537	276.000	231.493
Personeelskosten	52.866	1.365.941	93.667	367.628	36.620	-	702.960	2.619.682	2.721.000	2.503.392	
Huisvestingskosten	-	29.418	-	-	-	-	-	-	29.418	33.000	97.189
Kantoorkosten	-	248.831	-	-	-	-	-	-	248.831	196.000	189.409
Algemene kosten	-	46.570	-	-	-	-	-	-	46.570	50.000	44.294
Rente	-	-	-	-	-	76.747	-	-	76.747	60.000	64.557
Totaal	971.967	4.855.446	3.190.020	583.422	40.363	76.747	702.960	10.420.925	9.642.000	12.633.908	
Gemiddeld aantal werknemers per doelstelling	1	25	2	7							

In % totaal besteed aan de doelstelling ten opzichte van de totale baten: 89,70%

Doelstelling A

Kosten aankopen en verwerving natuurterreinen en gebouwen

Doelstelling B

Kosten beheer natuurterreinen en gebouwen

Doelstelling C

Kosten projecten

Doelstelling D

Kosten voorlichting, promotie, educatie en belangenbehartiging

Werving baten A

Kosten eigen fondsenwerving

Werving baten B

Kosten van beleggingen

Beheer en administratie A

Kosten beheer en administratie

De financiële administratie is ingericht naar doelstellingen. De kosten en opbrengsten worden direct op deze doelstellingen verantwoord en zijn rechtstreeks ontleend aan de jaarrekening.

In % totaal besteed aan kosten beheer en administratie: 9,08%

Begroting 2020

(in euro's)

	Werkelijk 2020	Begroting 2020	Begroting 2021
BATEN			
Baten van particulieren	702.787	542.000	500.000
Baten van bedrijven	307.753	89.500	180.000
Baten uit acties van derden	937.500	937.500	937.000
Subsidies van overheden			
– Subsidies projecten – incidenteel	975.321	759.000	325.000
– Subsidies overheden aankopen natuurterreinen en gebouwen – incidenteel	1.558.859	1.140.000	660.000
– Subsidie beheer – structureel	3.673.263	3.566.000	3.534.000
Overige baten beheer natuurterreinen	936.261	1.009.000	862.000
Baten beheer gebouwen	1.573.584	1.520.000	1.642.000
Overige baten	37.493	19.000	21.000
SOM VAN DE BATEN	10.702.821	9.582.000	8.661.000
LASTEN			
<i>Besteed aan de doelstellingen</i>			
A. Kosten aankopen natuurterreinen en gebouwen	971.967	754.000	887.000
B. Kosten beheer natuurterreinen	3.081.853	3.008.000	2.979.000
B. Kosten beheer gebouwen	1.773.593	1.618.000	1.756.000
C. Kosten projecten	3.190.020	2.743.000	1.561.000
D. Kosten voorlichting, promotie, educatie en belangenbehartiging	583.422	632.000	673.000
Totaal besteed aan de doelstellingen	9.600.855	8.755.000	7.856.000
<i>Werving baten</i>			
Kosten eigen fondsenwerving	40.363	55.000	53.000
Totaal werving baten	40.363	55.000	53.000
<i>Beheer en administratie</i>			
Kosten beheer en administratie	702.960	772.000	752.000
Totaal beheer en administratie	702.960	772.000	752.000
SOM VAN DE LASTEN	10.344.178	9.582.000	8.661.000
SALDO VOOR FINANCIËLE BATEN EN LASTEN	358.642	–	–
SALDO FINANCIËLE BATEN EN LASTEN			
Saldo financiële baten en lasten	193.594	–	–
Resultaat	552.236	0	0

5.6 Accountantsverklaring

Afier
auditors

Handelsweg 16C
9482 WE Tynaarlo
Postbus 67
9480 AB Vries

T (0592) 53 09 53
info@afier.com
afier.com

KvK 02086462
BTW 8138.33.991.B01
IBAN NL55INGB0669748528

CONTROLEVERKLARING VAN DE ONAFHANKELIJKE ACCOUNTANT

Aan: de directie en de raad van toezicht van Stichting Het Drentse Landschap

A. Verklaring over de in het jaarverslag opgenomen jaarrekening 2020

Ons oordeel

Wij hebben de jaarrekening 2020 van Stichting Het Drentse Landschap te Assen gecontroleerd.

Naar ons oordeel geeft de in dit jaarverslag opgenomen jaarrekening een getrouw beeld van de grootte en de samenstelling van het vermogen van Stichting Het Drentse Landschap per 31 december 2020 en van het resultaat over 2020 in overeenstemming met de in Nederland geldende RJ-Richtlijn 650 Fondsenwervende organisaties.

De jaarrekening bestaat uit:

1. de geconsolideerde balans per 31 december 2020;
2. de geconsolideerde staat van baten en lasten over 2020; en
3. de toelichting met een overzicht van de gehanteerde grondslagen voor financiële verslaggeving en andere toelichtingen.

De basis voor ons oordeel

Wij hebben onze controle uitgevoerd volgens het Nederlands recht, waaronder ook de Nederlandse controlestandaarden vallen. Onze verantwoordelijkheden op grond hiervan zijn beschreven in de sectie 'Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening'.

Wij zijn onafhankelijk van Stichting Het Drentse Landschap zoals vereist in de Verordening inzake de onafhankelijkheid van accountants bij assurance-opdrachten (ViO) en andere voor de opdracht relevante onafhankelijkheidsregels in Nederland. Verder hebben wij voldaan aan de Verordening gedrags- en beroepsregels accountants (VGBA).

Wij vinden dat de door ons verkregen controle-informatie voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel.

+
auditors

+
onderwijsaccountants

+
mens + maatschappij

Afier

B. Verklaring over de in het jaarverslag opgenomen andere informatie

Naast de jaarrekening en onze controleverklaring daarbij, omvat het jaarverslag andere informatie, die bestaat uit het bestuursverslag.

Op grond van onderstaande werkzaamheden zijn wij van mening dat de andere informatie:

- met de jaarrekening verenigbaar is en geen materiële afwijkingen bevat;
- alle informatie bevat die op grond van de in Nederland geldende RJ-Richtlijn 650 Fondsenwervende organisaties is vereist.

Wij hebben de andere informatie gelezen en hebben op basis van onze kennis en ons begrip, verkregen vanuit de jaarrekeningcontrole of anderszins, overwogen of de andere informatie materiële afwijkingen bevat.

Met onze werkzaamheden hebben wij voldaan aan de vereisten in de Nederlandse Standaard 720. Deze werkzaamheden hebben niet dezelfde diepgang als onze controlewerkzaamheden bij de jaarrekening.

De directie is verantwoordelijk voor het opstellen van het bestuursverslag in overeenstemming met de in Nederland geldende RJ-Richtlijn 650 Fondsenwervende organisaties.

C. Beschrijving van verantwoordelijkheden met betrekking tot de jaarrekening

Verantwoordelijkheden van de directie en de raad van toezicht voor de jaarrekening

De directie is verantwoordelijk voor het opmaken en getrouw weergeven van de jaarrekening in overeenstemming met de in Nederland geldende RJ-Richtlijn 650 Fondsenwervende organisaties. In dit kader is de directie verantwoordelijk voor een zodanige interne beheersing die de directie noodzakelijk acht om het opmaken van de jaarrekening mogelijk te maken zonder afwijkingen van materieel belang als gevolg van fouten of fraude.

Bij het opmaken van de jaarrekening moet de directie afwegen of de stichting in staat is om haar werkzaamheden in continuïteit voort te zetten. Op grond van genoemd verslaggevingsstelsel moet de directie de jaarrekening opmaken op basis van de continuïteitsveronderstelling, tenzij de directie het voornemen heeft om de stichting te liquideren of de activiteiten te beëindigen of als beëindiging het enige realistische alternatief is. De directie moet gebeurtenissen en omstandigheden waardoor gerede twijfel zou kunnen bestaan of de stichting haar activiteiten in continuïteit kan voortzetten, toelichten in de jaarrekening.

De raad van toezicht is verantwoordelijk voor het uitoefenen van toezicht op het proces van financiële verslaggeving van de stichting.

Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening

Onze verantwoordelijkheid is het zodanig plannen en uitvoeren van een controleopdracht dat wij daarmee voldoende en geschikte controle-informatie verkrijgen voor het door ons af te geven oordeel.

Onze controle is uitgevoerd met een hoge mate maar geen absolute mate van zekerheid waardoor het mogelijk is dat wij tijdens onze controle niet alle materiële fouten en fraude ontdekken.

Afwijkingen kunnen ontstaan als gevolg van fraude of fouten en zijn materieel indien redelijkerwijs kan worden verwacht dat deze, afzonderlijk of gezamenlijk, van invloed kunnen zijn op de economische beslissingen die gebruikers op basis van deze jaarrekening nemen. De materialiteit beïnvloedt de aard, timing en omvang van onze controlewerkzaamheden en de evaluatie van het effect van onderkende afwijkingen op ons oordeel.

Afier

Wij hebben deze accountantscontrole professioneel kritisch uitgevoerd en hebben waar relevant professionele oordeelsvorming toegepast in overeenstemming met de Nederlandse controlestandaarden, ethische voorschriften en de onafhankelijkheidseisen. Onze controle bestond onder andere uit:

- het identificeren en inschatten van de risico's dat de jaarrekening afwijkingen van materieel belang bevat als gevolg van fouten of fraude, het in reactie op deze risico's bepalen en uitvoeren van controlewerkzaamheden en het verkrijgen van controle-informatie die voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel. Bij fraude is het risico dat een afwijking van materieel belang niet ontdekt wordt groter dan bij fouten. Bij fraude kan sprake zijn van samenspanning, valsheid in geschrifte, het opzettelijk nalaten transacties vast te leggen, het opzettelijk verkeerd voorstellen van zaken of het doorbreken van de interne beheersing;
- het verkrijgen van inzicht in de interne beheersing die relevant is voor de controle met als doel controlewerkzaamheden te selecteren die passend zijn in de omstandigheden. Deze werkzaamheden hebben niet als doel om een oordeel uit te spreken over de effectiviteit van de interne beheersing van de stichting;
- het evalueren van de geschiktheid van de gebruikte grondslagen voor financiële verslaggeving en het evalueren van de redelijkheid van schattingen door de directie en de toelichtingen die daarover in de jaarrekening staan;
- het vaststellen dat de door de directie gehanteerde continuïteitsveronderstelling aanvaardbaar is. Tevens het op basis van de verkregen controle-informatie vaststellen of er gebeurtenissen en omstandigheden zijn waardoor gerede twijfel zou kunnen bestaan of de stichting haar activiteiten in continuïteit kan voortzetten. Als wij concluderen dat er een onzekerheid van materieel belang bestaat, zijn wij verplicht om aandacht in onze controleverklaring te vestigen op de relevante gerelateerde toelichtingen in de jaarrekening. Als de toelichtingen inadequaat zijn, moeten wij onze verklaring aanpassen. Onze conclusies zijn gebaseerd op de controle-informatie die verkregen is tot de datum van onze controleverklaring. Toekomstige gebeurtenissen of omstandigheden kunnen er echter toe leiden dat een stichting haar continuïteit niet langer kan handhaven;
- het evalueren van de presentatie, structuur en inhoud van de jaarrekening en de daarin opgenomen toelichtingen; en
- het evalueren of de jaarrekening een getrouw beeld geeft van de onderliggende transacties en gebeurtenissen.

Gegeven onze eindverantwoordelijkheid voor het oordeel zijn wij verantwoordelijk voor de aansturing van, het toezicht op en de uitvoering van de groepscontrole. In dit kader hebben wij de aard en omvang bepaald van de uit te voeren werkzaamheden voor de groepsonderdelen. Bepalend hierbij zijn de omvang en/of het risicoprofiel van de groepsonderdelen of de activiteiten. Op grond hiervan hebben wij de groepsonderdelen geselecteerd waarbij een controle of beoordeling van de volledige financiële informatie of specifieke posten noodzakelijk was.

Wij communiceren met de raad van toezicht onder andere over de geplande reikwijdte en timing van de controle en over de significante bevindingen die uit onze controle naar voren zijn gekomen, waaronder eventuele significante tekortkomingen in de interne beheersing.

Tynaarlo, 17 juni 2021

w.g.

Afier Auditors B.V.
drs. J.H. Kreuze RA/RE

Bijlagen

Bijlage 1

Samenstelling bestuur en commissies

Samenstelling op
31 december 2020

Stichting Het Drentse Landschap

Raad van Toezicht

- **A.H. Bruins Slot** (voorzitter)
Ruinerwold
(neven)functies
 - Lid RvC NV GVB Amsterdam
 - Lid RvT Stichting Landschappen NL
 - Lid bestuur Stichting De 12 Landschappen
 - Voorzitter bestuur Stichting Grote of Maria Kerk te Meppel
 - Directeur ABS Advies BV
- **mevr. M. van den Dungen**
Annen
(neven)functies
geen
- **N. Vanderveen**
Assen
(neven)functies
 - directeur Warenhuis Vanderveen Assen
 - lid ledenraad brancheorganisatie INretail
 - lid ledenraad retail-serviceorganisatie EK/Euretco
 - lid ledenraad Energiecoöperatie Duurzaam Assen
 - bestuurslid Herenboeren Assen Coöperatie
 - CvA-lid Stichting Gebiedsfonds Drentsche Aa
 - CvA-lid Stichting Vrienden van het Wilhelmina Ziekenhuis Assen
 - CvA-lid Theaterspektakel Het Pauperparadijs
- **Mevr. B. Wakkerman**
Dwingeloo
(neven)functies
 - commissaris bij NDC Mediagroep
- **N. Kuizenga**
Eexterveen
(neven)functies
 - Directeur-Bestuurder Stichting Werelderfgoed-centrum Waddenzee (onbezoldigd)
 - Directeur-Bestuurder Stichting Zeehonden-centrum Pieterburen
 - Bestuurder Stichting EHBZ (Eerste Hulp bij Zeezoogdieren) (onbezoldigd)
 - Lid Mediaraad RTV Noord (onbezoldigd)

Directeur/bestuurder

- **mevr. S.S. van der Meer**
Groningen

Stichting Drentse Boerderijen

- **A.H. Bruins Slot** (voorzitter)
- **mevr. M. van den Dungen**
- **N. Vanderveen**
- **Mevr. B. Wakkerman**
- **N. Kuizenga**

Stichting Oude Drentse Kerken

- **A.H. Bruins Slot** (voorzitter)
- **mevr. M. van den Dungen**
- **N. Vanderveen**
- **Mevr. B. Wakkerman**
- **N. Kuizenga**

Stichting Drs. A.V.J. den Hartogh Fonds

- **A.H. Bruins Slot** (voorzitter)
- **mevr. M. van den Dungen**
- **N. Vanderveen**
- **Mevr. B. Wakkerman**
- **N. Kuizenga**

Stichting Fonds Onrendabele Monumenten Drenthe

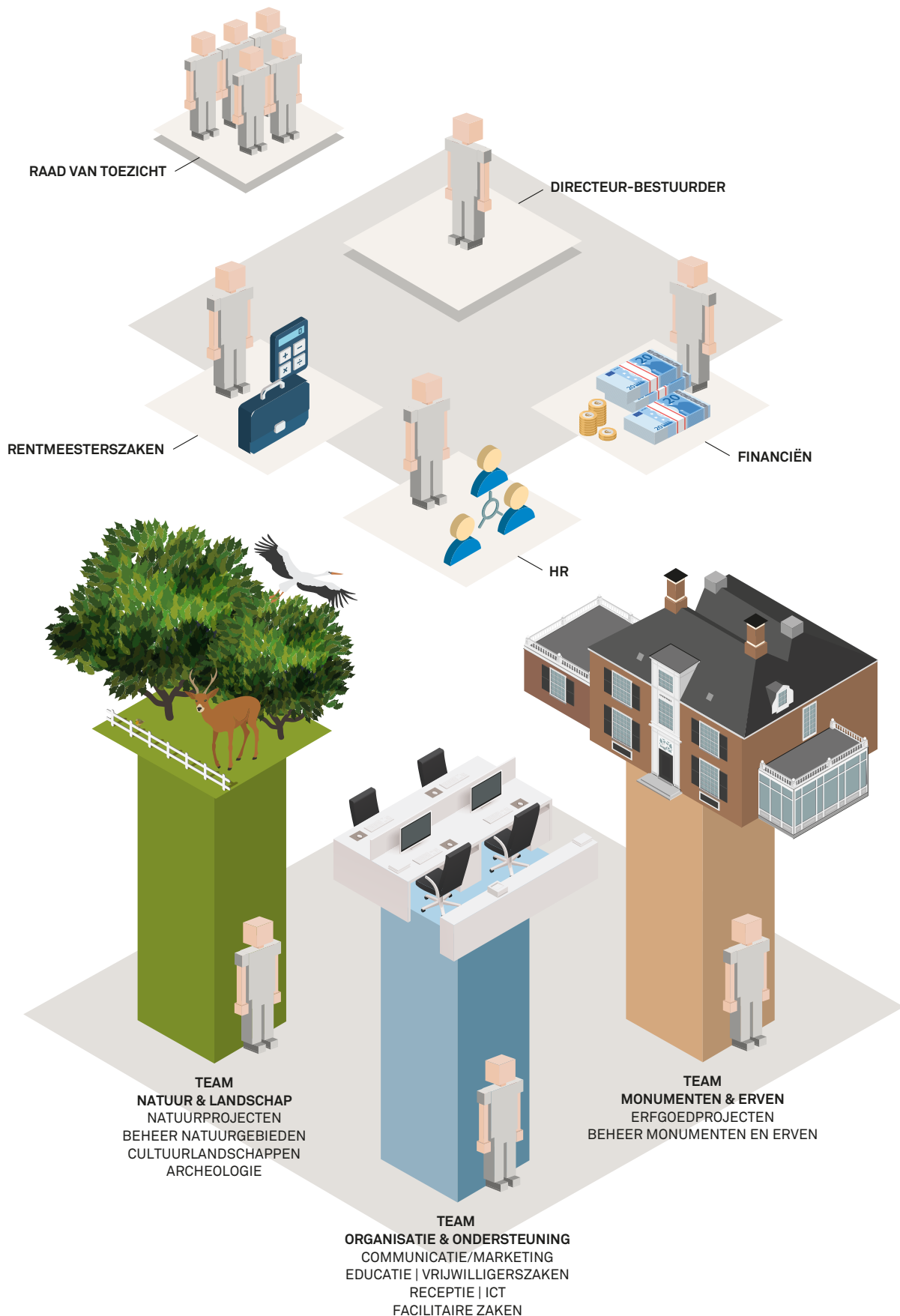
- **A.H. Bruins Slot** (voorzitter)
- **mevr. M. van den Dungen**
- **N. Vanderveen**
- **Mevr. B. Wakkerman**
- **N. Kuizenga**

Wetenschappelijke Adviescommissie

- **U. Vegter**, hoofd team Natuur en landschap
Het Drentse Landschap (voorzitter)
- **E.J. M. Arnolds**, Beilen
- **J.W. Grotenhuis**, Westerbork
- **B.J. Jenster**, Westerbork
- **G.W. de Vries**, Tweede Exloërmond
- **E. Wanders**, Gieten
- **S. Bootsma**, Oldemarkt

Bijlage 2

Organisatieschema Het Drentse Landschap

Bijlage 3

Overzicht natuurgebieden

Per 31 december 2020
in hectares

	eigendom	beheer
Kloosterstraat	5,3214	0,0502
Kampsheide	30,5339	9,1645
Scharreveld	304,3277	9,9833
De Palms	26,2920	
Bongeveen	48,5200	18,1260
Takkenhoogte	120,0705	27,4675
Hondstong	85,0581	37,0485
Reestdal	796,0542	15,8457
Stroeten	72,8050	
Kleibosch	148,5967	
Hijkerveld	981,1689	45,5063
Gasterse Duinen	78,8926	
De Slagen	128,6297	81,4138
Smilder Oosterveld	144,9127	
Nijensleekerveld	27,7050	
Dalerpeel	199,4525	9,1560
Elper Westerveld	39,9840	
Landgoed Vledderhof	117,5370	
Landgoed Vossenbergh	431,6275	19,8042
Drouwenerzand	230,4472	4,6385
Bouwersveld	91,9017	0,6280
Kremboong	72,9478	
Doldersummerveld	472,2967	
Uffelter Binnenveld	126,0580	
Heidenheim	45,5372	6,7990
Landgoed Rheebruggen	331,0544	14,5260
Nolderveld	32,4815	
Nuilverd	61,7991	
Steenberger Oosterveld	109,5505	9,6780
Het Groote Zand	166,4785	13,6530
Orvelterzand	124,2844	
Esbosjes Zuidwolde	86,6073	17,6169
Boerenveensche Plassen	556,5630	13,1600
Hollandsche Veld	239,7728	0,9795
Hunzedal	1.722,2025	655,7801
Zuidoost Drenthe	5,0909	0,0294
Lemferdinge	2,8322	
Veenhuizen	2,3970	
Hunebedden, schansen, e.a.	14,5600	22,5550
Oude Drentse Kerken		0,0318
kerken Het Drentse Landschap	0,0016	
ruilgrond Hunze	21,8916	
totalen	8.304,2453	1.033,6100

Op 31 december 2020 had Het Drentse Landschap in totaal 9.337,8553 hectare in eigendom en beheer.

Bijlage 4

Overzicht gebouwen

Per 31 december 2020

naam	adres	postcode / plaats
Tuinmanswoning	Kloosterstraat 3	9401 KD Assen
Hoofdkantoor HDL	Kloosterstraat 5	9401 KD Assen
Hoofdkantoor HDL	Kloosterstraat 7	9401 KD Assen
Hoofdkantoor HDL	Kloosterstraat 9	9401 KD Assen
Hoofdkantoor HDL	Kloosterstraat 11	9401 KD Assen
Huis Overcingel	Oostersingel 27	9401 JZ Assen
Overcingel Bouwhuis	Oostersingel 27	9401 JZ Assen
Overcingel Dienstwoning	Stationsstraat 28	9401 KX Assen
Overcingel Tuinmanswoning	Overcingellaan 2	9401 LA Assen
Boerderij Kamps	Kamps 1	9451 TB Rolde
Het Schepershuisje	Pieterbergweg 24	9431 CB Westerbork
Beheercentrum Westerbork	Pieterbergweg 26	9431 CB Westerbork
Huis Scharreveld	Holthe 23	9411 TN Beilen
Boerderij Yde	Kerkweg 2	9494 TC Yde
Camping de Havixhorst	Schiphorsterweg 9a	7966 AB De Schiphorst
Boerderij de Broekhorst	Schiphorsterweg 11	7966 AB De Schiphorst
Boerderij De Lindenhorst	Schiphorsterweg 13	7966 AB De Schiphorst
Arbeiderswoning	Schiphorsterweg 17	7966 AB De Schiphorst
Drieling Woning nr. 19	Schiphorsterweg 19	7966 AB De Schiphorst
Drieling Woning nr. 23	Schiphorsterweg 23	7966 AB De Schiphorst
Boerderij De Braemscamp	Schiphorsterweg 20	7966 AB De Schiphorst
Boerderij De Lokkenkamp	Schiphorsterweg 24	7966 AB De Schiphorst
Boerderij De Lokkerij	Schiphorsterweg 28	7966 AB De Schiphorst
Keuterij Cleyn Havixhorst	Schiphorsterweg 30	7966 AB De Schiphorst
Tuinmanswoning Havixhorst	Schiphorsterweg 32	7966 AB De Schiphorst
Tweeling Woning nr. 32a	Schiphorsterweg 32a	7966 AB De Schiphorst
Tweeling Woning nr. 32b	Schiphorsterweg 32b	7966 AB De Schiphorst
Havezate De Havixhorst	Schiphorsterweg 34-36	7966 AB De Schiphorst
Beheerboerderij De Pieperij	Pieperij 7	7924 PZ Veeningen
Boerderij Rabbinge	Rabbinge 1	7921 XE Zuidwolde
Boerderij De Holtberg	Rabbinge 3	7921 XE Zuidwolde
Boerderij De Zwarte Kaat	Rabbinge 4	7921 XE Zuidwolde
Beheerboerderij Uilenburcht	Rabbinge 7	7921 XE Zuidwolde
Boerderij 't Ende	Stapelerweg 20	7957 NB De Wijk
Boerderij De Wildenberg	Wildenberg 1	7921 XX Zuidwolde
Boerderij Eesinge	Hoogeveenseweg 27	7943 KA Meppel
Keuterij De Kieffe	Schrapveen 13	7925 PG Linde
Boerderij Bloemberg	Bloemberg 3	7924 PW Veeningen
Boerderij De Gorter	Nieuwe Dijk 40	7921 XD Zuidwolde
Boerderij Tichelwerk	Moleneind 4	9314 TX Foxwolde
Huis ter Hansouwe	De Horst 21	9321 VH Peize
Huis Landweer	Hoofdweg 51	9305 TE Roderesch
Molen Woldzigt	Hoofdstraat 58	9315 PA Roderwolde
Paiser Meul	Molenpad 1	9321 TC Peize
Molen De Hoop	Asserstraat 36	9331 JD Norg
Vogelkijkhut Oranje	Oranje 60	9416 TD Oranje
Schaapskooi Ensink	Hijkerweg 12	9414 AH Hooghalen
Landgoed Hooghalen	Hijkerweg 10	9414 AH Hooghalen
Het Hertenhuisje	Hijkerweg 12	9414 AH Hooghalen
Woning Landgoed Diependal	Oranjekanaal NZ 48	9415 TR Hijken

naam	adres	postcode / plaats
Vakantiewoning Witte Huisje	Oranjekanaal NZ 50	9415 TR Hijken
Pomphuis Leemdijk	Leemdijk	Oranje
Pomphuis Oranjekanaal	Oranjekanaal	Oranje
Woning De Scheperij	Hijkerweg 14	9414 AH Hooghalen
Werkshuur Gasteren	Oosteinde 5	9415 PA Gasteren
Schaapskooi Hoogersmilde	Vaartweg	Hoogersmilde
Zwarte Schuur	Steigerwijk 23	7753 TS Dalerpeel
Rode Schuur	Steigerwijk 88	7751 CN Dalen
Molen De Bente	De Bente 40	7751 GM Dalen
Jantina Helling Molen	Molenwijk 13	7854 PV Aalden
Molen De Arend	Krimweg 58	7714 KJ Coevorden
Molen Albertdina	Markeweg 32	7846 AH Noord-Sleen
Molen De Hoop	Middendorp 6	7754 MB Wachtum
Molen Jan Pol	Molenwijk 8	7751 CG Dalen
Schuur Vledderhof	Vledderhof 2	8381 XP Vledder
Woning De Vossenbergh	Hamveld 1	9418 TK Wijster
Landhuis De Vossenbergh	Hamveld 3	9418 TK Wijster
Eveline Hoeve	Hamveld 5	9418 TK Wijster
Boerderij Witte Venen	Hamveld 8	9418 TK Wijster
Keuterij Bronnegerveen	Gasselterstraat 5	9526 TA Bronnegerveen
Beheerboerderij Sophia Hoeve	Huenderweg 2	8386 XB Doldersum
Uitkijktoren Doldersummerveld	Boylersstraat	Doldersum
Boerderij Huenderhoeve	Huenderweg 1	8386 XB Doldersum
Keuterij Violier	Schapelsteeg 9	7975 PS Uffelte
Boerderij De Nije Camp	Anserweg 8	7975 PB Uffelte
Boerderij Pol's Stee	Dr. Larijweg 124	7961 NS Ruinerwold
Boerderij De Meiersplaats	Rheebruggen 6	7964 KR Ansen
Bouwhuis Rheebruggen	Rheebruggen 8	7964 KR Ansen
Boerderij De Horst	Rheebruggen 10	7964 KR Ansen
Schultehuus	Brink 7	7981 BZ Diever
Boerderij 't Haantje	Anholt 10	7963 PZ Ruinen
Keuterij Ghyssele	Gijselterweg 11	7963 PG Ruinen
Keuterij Driessenhuus	Dijkhuizen 114	7961 AN Ruinerwold
Beheerboerderij De Veldkamp	Rheebruggen 3	7964 KR Ansen
Havezate Oldengaerde	Westeinde 57	7991 RT Dwingeloo
Koetshuis Oldengaerde	Westeinde 57a	7991 RT Dwingeloo
Bouwhuis Oldengaerde	Westeinde 59	7991 RT Dwingeloo
Daglonerswoning Oldengaerde	Westeinde 53	7991 RT Dwingeloo
Keuterij Het Kleinste Huisje	Secteweg 36	7934 TD Stuifzand
Keuterij De Amshof	Wijsterseweg 154	7934 TE Stuifzand
Woltingehoeve	Opgaande 6	7913 VD Hollandscheveld
Pomphuis Eexterveen	Elzenmaat	Eexterveen
Keuterij Midlaren	Schutsdijk 40	9475 PL Midlaren
Vervenershuis	Zuiderdiep 22	7876 AA Valthermond
Egberts Lent	Hunzeweg 30	9657 PD Nieuw-Annerveen
De Mulderij	Broek 62	9511 PV Gieterveen
Molen De Eendracht	Broek 64	9511 PV Gieterveen
Brugwachterswoning	Semsstraat 2	9659 PA Eexterveensekanaal
Sluiswachterswoning	Buinerstraat 3	9531 TH Borger
Recreatiewoning De Bulten	Westertseweg 2	9475 TT Midlaren
Wilms Boo	Europaweg 76	7766 AL Nieuw-Schoonebeek
Luchtwachttore	Portlandweg	Schoonebeek
Klein Soestdijk	Hoofdweg 118	9341 BK Veenhuizen

naam	adres	postcode / plaats
Boerderij Esser erf	Hospitaallaan 48	9341 AH Veenhuizen
Lemferdinge	Lemferdingelaan 2	9765 AR Paterswolde
Het Kleine Kerkje	Broek 2	9511 PT Gieterveen
Voormalige Synagoge	Zuiderstraat 1	9471 KJ Zuidlaren
Kerk Bovensmilde	Hoofdweg 186	9421 PD Bovensmilde
Pastorie Bovensmilde	Hoofdweg 185	9421 PD Bovensmilde
Kerk Eext	Kloosterstraat 2	9463 PR Eext
Margarethakerk	Valtherweg 1	7873 AA Odoorn
Boerderij Brugstraat	Brugstraat 2	9441 PG Orvelte
Toiletgebouw P2	Brugstraat 3	9441 PG Orvelte
Woning Brugstraat	Brugstraat 15	9441 PG Orvelte
Werkplaats/kantoor	Brugstraat 17	9441 PG Orvelte
Boerderij De Drenthehof	Dorpsstraat 1	9441 PD Orvelte
Boerderij De Tingieterij	Dorpsstraat 2	9441 PD Orvelte
Boerderij Het Ottenshuus	Dorpsstraat 3	9441 PD Orvelte
Boerderij De Pottenbakkerij	Dorpsstraat 5	9441 PD Orvelte
De Houtzagerij	Dorpsstraat 7	9441 PD Orvelte
De Smederij	Dorpsstraat 9	9441 PD Orvelte
Het Tolhuisje	Dorpsstraat 10	9441 PD Orvelte
Boerderij Het Hoolhuus	Flintenweg 2	9441 PC Orvelte
Boerderij De Borckerhof II	Flintenweg 4	9441 PC Orvelte
Boerderij De Borckerhof I	Flintenweg 6	9441 PC Orvelte
Boerderij Bruntingerhof	Flintenweg 8	9441 PC Orvelte
Brandweerschuur	Flintenweg	Orvelte
Boerderij De Spinsteen	Melkwegje 1	9441 PH Orvelte
Boerderij Het Jachthoes	Melkwegje 2	9441 PH Orvelte
Melkfabriek	Melkwegje 3	9441 PH Orvelte
Neiehuus	Melkwegje 5	9441 PH Orvelte
Gereedschapsschuur	Melkwegje	Orvelte
Evenementenpodium	Schapendrift	Orvelte
Schaapskooien	Schapendrift 2	9441 PJ Orvelte
Boerderij De Schapendrift	Schapendrift 3	9441 PJ Orvelte
Boerderij Garmingehof	Schoolstraat 1	9441 PE Orvelte
Café Warmolts	Schoolstraat 2	9441 PE Orvelte
Boerderij Wegnershoes	Schoolstraat 3	9441 PE Orvelte
Boerderij De Maalderij	Schoolstraat 6	9441 PE Orvelte

Bijlage 5

Overzicht archeologische objecten

Per 31 december 2020

Hunebedden

nummer	naam	gemeente	oppervlakte (ha)
D1	Steenbergen	Noordenveld	2,8845
D2	Westervelde	Noordenveld	0,3335
D3/D4	Midlaren	Tynaarlo	0,0680
D9	Annen	Aa en Hunze	0,0399
D10	Gasteren	Aa en Hunze	0,5915
D12	Eexterres	Aa en Hunze	0,8560
D13	Eexter Grafkelder	Aa en Hunze	0,4710
D14	Eexterhalte	Aa en Hunze	1,2550
D16	Balloo	Aa en Hunze	0,6947
D17/D18	Rolde-N, Rolde-Z	Aa en Hunze	0,8259
D19/D20	Drouwen-W, Drouwen	Borger-Odoorn	2,3390
D21/D22	Borger	Borger-Odoorn	0,2020
D23/D24/D25	Borger	Borger-Odoorn	1,5980
D27	Borger	Borger-Odoorn	0,8347
D28/D29	Buinen-N, Buinen-Z	Borger-Odoorn	0,2385

Cultuurhistorische en oudheidkundige monumenten / aardkundige waarden

nummer	naam	gemeente	oppervlakte (ha)
1	Spieker Lhee	Westerveld	0,4301
2	Hunenkerkhof	Coevorden	0,2705
3	Steenkistheuvel Gasselte	Borger-Odoorn	0,0780
4	Grollerholt	Aa en Hunze	4,6470
5	Ballooërkuil	Aa en Hunze	0,4470
6	Tumulibosch	Aa en Hunze	2,7022
7	Borgbarchien Rheebruggen	Westerveld	
8	Aardkundig monument Drouwenerzand	Borger-Odoorn	
9	Aardkundig monument De Kleibosch	Noordenveld	
10	Aardkundig monument Nuilerveld	Hoogeveen	
11	Aardkundig monument Duunsche Landen	Aa en Hunze	

Grafheuvels

nummer	naam	gemeente	objecten
12	Kampsheide	Aa en Hunze	45 grafheuvels, celtic field
13	Gasterse Duinen	Aa en Hunze	1 grafheuvel
14	Hijkerveld	Midden-Drenthe	urnenveld (34 elementen) celtic field, 2 grafheuvels
15	Landgoed Hooghalen	Midden-Drenthe	18 grafheuvels
16	Landgoed Vossenbergh	Midden-Drenthe	2 grafheuvels
17	Uffelter Binnenveld	Westerveld	1 grafheuvel
18	Boerenveensche Plassen	Hoogeveen	1 grafheuvel
19	Tumulibosch/Kampsheide	Aa en Hunze	30 grafheuvels
20	Landgoed Vledderhof	Westerveld	2 grafheuvels
21	Bouwersveld/Koelingsveld	Westerveld	6 grafheuvels

Schansen

naam	gemeente	oppervlakte (ha)
Zwartendijksterschans	Noordenveld	3,5085
Katshaarschans	Coevorden	9,3515
Emmerschans	Emmen	2,4480

Bijlage 6

Overzicht beelden

Per 31 december 2020

Nationaal Beeldenpark Havixhorst

beeld	kunstenaar	sinds	in bezit ontvangen van
Tabita	Eddy Roos	2000	Kees Schmalz
Majoor O.	Jos van Riemsdijk	2001	Ed Budelman
Jan Buys	Piet Esser	2001	Het Drentse Landschap
A. Alberts	Bertus Sondaar	2006	Aleid Rensen
A. Roland Holst	Charlotte van Pallandt	2006	Het Drentse Landschap (afscheid Aleid Rensen)
Bertus Sondaar	Pieter d'Hont	2006	Het Drentse Landschap
Simon Wiesenthal	Eric Claus	2007	J.G. den Boer en Eric Claus
Europa en de stier	Eric Claus	2008	Han van Hagen
Ro Morgendorff	Piet Esser	2009	nalatenschap H. Koops van 't Jagt en H. Boersma
Ro Morgendorff	Charlotte van Pallandt	2008	Den Hartogh Fonds
Liesbeth	Eddy Roos	2008	Den Hartogh Fonds
Mama	Natasja Bennink	2012	Het Drentse Landschap
Willem Sandberg	Nel van Lith	2015	nalatenschap dames Reyns-Goud
Tango	Eric Claus	2017	Het Drentse Landschap
Portret Arie Teeuwisse	Richard de Vrijer	2018	Het Drentse Landschap

Beeld tuin Lemferdinge

beeld	kunstenaar	sinds	in bezit ontvangen van
Doorkijk	Gerard Höweler	2007	mevr. W. Janssen en M.E. Maas

Beelden Rentambt Assen

beeld	kunstenaar	sinds	in bezit ontvangen van
Meta Kreeft	Charlotte van Pallandt	2015	nalatenschap fam. De Meza
Maud Bosse	Charlotte van Pallandt	2015	nalatenschap mevr. I. van Dixhoorn-Vrielink
Esgo Kuiper	Nel van Lith	2015	nalatenschap mevr. C.M. van Dorsser

Zwerfsteenbeelden Hondsrug

beeld	kunstenaar	sinds	locatie
Gewichtheffer	Ton Kalle	2002	omgeving Drouwen
Steen met vierkant gat	Gerard Howeler	2002	centrum Ees
Ode aan de zon	Rob Schreefel	2002	Schapenpark Odoornerveld
Mental Map	Petra Boshart	2002	Hunzebos bij Hunzebergen

Bijlage 7

Overzicht deelname overlegstructuren

Het Drentse Landschap participeert in een groot aantal reguliere overleggen. Hieronder volgt een overzicht:

- Begeleidingscommissie Cultuurtoerisme
- Beheerdersoverleg SNL
- Bestuur Stichting Beeldenpark De Havixhorst
- Bestuurlijk Overleg Drents Overijsselse Delta
- Bestuur Stichting Faunabeheereenheid Drenthe
- Bestuurlijk Overleg Gedeputeerde
- Bestuurlijk Overleg Hunze en Aa's
- Bestuurlijk Overleg Noorderzijlvest
- Bestuurlijk Overleg Vechtstromen
- Bond Heemschut
- Buitenleven Vakanties BV
- Commissie Onderzoek Natuurlijk milieu in Drenthe
- Convenant overleg TT-partners
- Culturele Raad Eelde
- Deelprogramma PNP Hunze
- Deelprogramma PNP Noordwest Drenthe
- Deelprogramma PNP Reest
- Deelprogramma PNP Zuidwest Drenthe
- Deelprogramma PNP Oude Diep
- Directeuren Overleg Drenthe (DOD)
 - Personeelsconsulenten
 - Communicatieadviseurs
- Drents Actie Overleg (DAO)
- Drentse Energietafel
- Gezondheidsdienst voor dieren (GD)
- Groenmanifest-partners
- Federatie Instandhouding Monumenten (FIM)
- Geopark de Hondsrug
- Hunebedden Beheer Groep
- IVN consulentschap
- Jeneverbesgilde
- LandschappenNL
 - Raad van Toezicht
 - Directeur Rentmeester Overleg
 - Noordelijk Overleg (Het Drentse Landschap/ It Fryske Gea/Het Groninger Landschap)
 - Voorlichters Overleg
 - PrAss-verzekeringen
- Molenstichting Drenthe
- Monumentenwacht Drenthe/Archeologische Monumentenwacht Drenthe
- Natura 2000
 - Gebiedsgroep Drouwenerzand
 - Gebiedsgroep Drentsche Aa
 - Gebiedsgroep Holtingerveld
 - Gebiedsgroep Drents-Friese Wold
 - Gebiedsgroep Zuidlaardermeer
- Overleg terreinbeheerders en NMFD
- Projectgroep Drents-Friese Wold
- Projectgroep integraal maatregelenplan Zuidlaardermeer
- Adviesgroep Natura 2000
- Nederlandse Fokkersvereniging voor het Drents en Schoonebeker Heideschaap
- Nederlandse Vereniging Schaapskuddes
- Noordelijk Communicatieoverleg Natuur-organisaties
- Orvelte
 - Stichting Orvelte Poort
 - VABO
 - OPO
- Overleg Voortgangsrapportage natuur
- Plaatselijke Commissie kerk Eext (PC SODK)
- Plaatselijke Commissie kerk Gieterveen (PC SODK)
- Platform Natuur- en milieucommunicatie
- Projectgroep planmatige kavelruil Drenthe
- Provinciaal Beheerdersoverleg
- Provinciale Commissie Landelijk Gebied (CLG)
 - Ambtelijke werkgroep CLG
- Provinciale Werkgroep Aardkundige Waarden
- Provinciale Werkgroep Grond
- RCE
- Regionaal Landschap Drents-Friese grensstreek
- Regulier Overleg ROB en provinciaal archeoloog
- Stichting Archeologie en Streek
- Stichting De Eendracht Gieterveen
- Stichting Drenthe Plus
- Stichting Grafisch Erfgoed
- Stichting Molen Woldzigt
- Stichting Oringer Kunst en Cultuur
- Stichting Oude Groninger Kerken
- Stichting Zeldzame Huisdierrassen
- Taakgroep Gebouwen (SODK)
- Toeristisch Platform Reestdal
- Vereniging Behoud Synagoge Zuidlaren (SODK)
- Vleermuizenwerkgroep Drenthe
- Vlinderstichting Drenthe
- Voeten op Tafel Overleg Drenthe (samen met NMFD, NM, SBB, IVN, LBD)
- Werkgroep Amfibieën en Reptielen Drenthe (WARD)
- Werkgroep Erfgoed à la Carte
 - Provinciale commissie Nationale Boomfeestdag
- Werkgroep Florakartering Drenthe (WFD)

- Werkgroep Harry de Vroome Penning
- Werkgroep LOFAR-tafel
- Werkgroep Natte Natuur Drenthe
- Werkgroep Prehistorie
- Zoogdierenvereniging

Bijlage 8

Overzicht bedrijfssponsors

Per 31 december 2019

Afier Auditors, Vries
Astron-Lofar, Dwingeloo
Attero, Wijster
Authentiek Bouw, Nieuwleusen
Avitec Infra & milieu, Nieuw-Buinen
Bork Sloopwerken BV, Stuifzand
Bouwbedrijf Bruins Slot VOF, Linde
Bouwbedrijf Poortman, Veeningen
Bouwcenter Concordia, Meppel
Caraad Belastingadviseurs, Groningen
De Compaen, Hoogeveen
Compusystems, Hoogezand
Cor Buist Schilders, Groningen
Dolmans Landscaping Noord BV, Beilen
Dunnewind Groep, Ommen
Eelerwoude Noord, Oosterwolde
Elton BV, Roden
Friesland Campina, Beilen
De Friesland, Leeuwarden
Drukkerij Van Gorcum, Raalte
Groenvoorziening Hilko Bakker BV, Eursinge
Harms Rietdekkersbedrijf, Rolde
Harwig BV, Emmen
Chateauhotel en Restaurant De Havixhorst, De Wijk
Hofstra Hulshof Bouw BV, Nieuw-Buinen
JM Fonds, Sint Annaparochie
MUG Ingenieursbureau BV, Leek
Nationale Postcode Loterij, Amsterdam
Nederlandse Aardolie Maatschappij BV, Assen
PBCF, Amsterdam
Polytec Nederland BV, Assen
Roelofs Zandwinning BV, Den Ham
De Roo Drente BV, Bedum
Royal HaskoningDHV, Groningen
TVM Verzekeringen, Hoogeveen
Installatiebedrijf Dick Sjabbens, Diever
TDS Schoonmaakservice VOF, Smilde
Vandersalm Bouwkundig ontwerp- en adviesburo, Dwingeloo
Visser Assen, Assen
VNO-NCW Noord, Groningen
VSB fonds, Utrecht
Warenhuis Vanderveen BV, Assen
Waterbedrijf Groningen, Groningen
Schildersbedrijf Westerbeek, Zuidwolde
Vepa BV, Hoogeveen
WMD Drinkwater BV, Assen

Stichting Het Drentse Landschap

bezoekadres
**Kloosterstraat 5
9401 KD Assen**

postadres
**Postbus 83
9400 AB Assen**

telefoon
(0592) 31 35 52

e-mail
info@drentslandschap.nl

internet
www.drentslandschap.nl

 www.facebook.com/drentslandschap

 www.twitter.com/drentslandschap

Het Drentse Landschap

